POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

5

MCMXL

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Davidović Zeremski Sava, Essays aus der südslawischen Philosophie. Novi Sad. 1939. Str. 184.

Měrka Vojtěch dr., Veselé vánoce. Moravská Ostrava 1939. Str. 8.

Rakoš Pavao M., Po zlatnim stazama. (Pripovijetke). Izdanje kluba hrvatskih književnika i umjetnika, Osijek 1939. Str. 142. Cijena 40 d.

Kratochvíl Miloš, Základní kámen národního divadla. Svazky úvah a studií, čislo 9. Nakladatel Václav Petr, Praha 1939. Str. 32. Cijena 4 k.

Krišković Vinko dr., Nakon svršena boja. (Posebni otisak iz Hrvatskog Kola za god. 1939.). Zagreb 1939. Str. 24.

Navrátil Václav, O sociální myšlení. Svazky úvah a studií, čis. 10. Nakladatet Václav Petr, Praha 1939. Str. 32. Cijena 4 k.

Dimnik Ivan, Prosvetna zajednica društava i ustanova za narodno prosvećivanje. Referat pretsednika Jugoslovenskog učiteljskog udruženja na sastanku delegata narodnih knjižnica i čitaonica, 24 maja 1939, u Šapcu, Biblioteka Narodnog univerziteta Šabačke narodne knjižnice i čitaonice, knjiga 19. Šabac, 1939. Str. 16.

Rad Šabačke narodne knjižnice i čitaonice 1939. Godišnji izveštaj uprave podnesen XII redontoj godišnjoj skupštini održanoj 28 januara 1940 godine. Biblioteka Narodnog univerziteta Šabačke narodne knjižnice i čitaonice, knjiga 22. Šabac, 1940. Str. 24.

Václavek Bedřich, Lidová slovesnost v českém vývoji literárním. Svazky úvah a studií, č. 12. Nakladatel Václav Petr, Praha 1940. Str. 40. Cijena 4 k.

Ložar Rajko, Podobe Mihe Maleša. Posebni odtis iz Umetnosti št. 7. 1940. Ljubljana 1940.

Berkopec Oton dr., Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavií. Bibliografie od r. 1800 do 1935. Knihy a časopisy. Prameny k dějinám vzájemných styků slovanských, svazek VI. Nákladem Slovanského ústavu — v komisi nakladatelství „Orbis", Praha 1940. Str. 422 Cijena 70 k.

Obrenović-Delibašić Vera, Pesme. Sarajevo 1940. Str. 40. Cijena 10 d.

Krščanski brak. Jeronimsko svijetlo, br. 37. Zagreb 1940. Str. 32. Cijena 1 d.

Folprebct Joséf, Naši krajané v cizině. Svazky úvah a studií, č. 15. Nakladatel Václav Petr, Praha 1940. Str. 32. Cijena 4 k.

Vinski Zdenko dr., Za potpuniji smisao naše stare povijesti. Preštampano iz revije „Savremenik", br. 3., str. 85/86. Zagreb 1940. Str. 2.

Vojtíšek Václav, O českých městech. Svazky úvah a studií, č. 14. Nakladatel Václav Petr, Praha 1940. 40. Cijena 4 k.

Hrvatski književni kalendar 1940. Izdanje „Hrvatske knjige", Hrvatska narodna prosvjeta, nakladna zadruga s o. j., Zagreb 1940. Str. 114.

Bauer Ernest dr., Hrvatski vojnik u tridesetgodišnjem ratu. Posebni otisak iz „Alma mater croatica", god. III. br. 4—5. Zagreb 1940. Str. 12.

HRVATSKA REVIJA

GODINA XIII BROJ 5 MCMXL

1940

GUSKE I GALI

Mladi profesor Jakov Hljeb uspeo se uz veliko stepenište pred gimnazijom i zastao na vrhu njega. Okrenuo se po dužnosti novodošlice, da daruje pažnju glasovitoj slici, koja se pruža pod njim: obuhvati ocjenjivačkim pogledom obronak sa stepenicama i ukrasnim travnicima, prašnu cestu dolje, nove kuće i vile privučene velikom novom gimnazijom iz gradskog stada ovamo u šumu, pa dalje smeđe gradske krovove i stare zvonike divno orumenjene suncem i istaknute od lica modrog mora, koje isprekidano svijetlim, žutim otocima završava daleko obzor.

Daljina! — pomislio je on. — Malen dječak žute kao plamen kose, a velikih sinjih očiju gledao je daljinu, njezine nježne sive, plave, ružičaste preljeve, krepku modrinu mora, široko i duboko nebo. Sve se to odražavalo u njegovim očima i raspirilo bolnu čežnju, koja mu je tinjala u grudima. Daljina! — mislio je dječak. — Brodovi, gradovi, kontinenti sa svojim čudesima, sve je to zgusnuto u daljini. Daljina je — mislio je — zgusnut život, zgusnuta stvarnost, kako je možeš jednim gutljajem užitnuti. A jednoga je dana bio s ocem na brdu:

— Daljina je zgusnuta stvarnost, kažeš, moj dragi? Zgodna misao, to jest — dosjetka — govorio je otac zamišljeno. — Ona sadrži zbilja u sebi šareni svijet, za kojim ti čezneš, ali taj svijet opstoji samo kao daljina. A kako ćeš je dohvatiti? — Bio je tako dječak, koji je čeznuo za daljinom, i odluči da je dohvati. Pobjegne od kuće i ukrca se potajno u nekakav parobrod; i pretrpi mnogo, dok se iskrca u nekom afričkom gradu. Iskrcao se, dakle, u tome gradu na obalu, koja je bila, kao i drugdje, tvrda i zamrljana, ljudi su živjeli prema imetku, kao i drugdje, a i gladovali dosta. I on je morao pretrpjeti različne nevolje . . . Na koncu, nakon mnogo muke, upitao se: gdje je ta daljina? — Rasplinula se na pojedinosti: u smradni parobrod, neprijateljski stran grad, nečiste ulice. Lutao je tom zemljom, hraneći se teškim radom i vidio mnogo stvari, ali malo novih. I pretrpio je dakle mnogo. Uvidio je na koncu, da je daljina nedostiživa i da je ona samo u našoj mašti zgusnuta slika stvarnosti, uljepšana našim željama. A odatle je on sada opet vidio — daljinu; on je sada u njoj žudno odjeljivao jednu točku — to je bio njegov dom. Toplota doma, poznatost njegovih putova, činila mu se kao čisti kutovi bez zasjeda, i pogled znanca topao, jer je duša na dlanu.

Tako je otac dječaka prikovao za zemlju, i on je prigušio san o tom lijepom svijetu. Ali ipak je nesvijesno svakog dana obuhvatao čeznutljivo pogledom ono zračno plavilo preko otoka i mora.

Jakov sad oćuti negdašnji okus ove slike; ona ga obavije, ispuni svega, prožme ga donesena svježim zmorcem, i zazuji oko jarbola i konopa, raspjeva mu grudi tiho kao brujanje dalekih orgulja.

Kad je svršila ova glazba u njemu, kad je nestala, rasplinula se kao paučinasta prikaza, on spusti opet pogled na šarenilo stvari oko sebe, ovdje na zemlji. — Nesvijesno je žudio, da i tu nađe odaziv uspomena.

Prebirao je predmete, zatoptao duhom po čistinicama, po zakutcima.

Ali uzalud.

Šest godina je proveo na sveučilištu i u vojsci, i evo, ove stvari ne prepoznaje, ne nalazi u njima onaj ukus uspomene, onaj sukob starih predočaba s novima, koji zazveči muklo, starinski, kao napuklo zvono u dvorcu, usporedbu koja bi udarila oktavu, akord, između mladenačkog zanosa i zrele kritičnosti. On prebere predmete, da se osvjedoči: pogleda šumu: eto šuma — smeđozelene krošnje borova s modrim sjenama, i šumi u njoj vjetar svježe i korisno kao vodopad; pred gimnazijom skupocjena vila nespretne, rastrgane građe, točnije: skrpljena iz tuđih dijelova, očito; na cesti klimava vojnička kola s pospanim goničem, ili teretni automobil, koji podiže urnebesnu buku i dim kao aždaha; jato djece ide na pustolovine u šumu; gimnazijske stube, po kojima je osam godina svakog dana dolazio i odlazio . . .

I najedamput, sasvim mirno i bezbolno spadne to zanimanje za taj svijet, i on se automatski okrene i uđe u zgradu.

Otvorio je velika hrastova vrata, osjetio im s novim zanimanjem građu i mehanizam, i ušao u široko stubište, prostrano, mramorom obloženo. On pogleda opet sa zanimanjem i kritički duge poslovnog izgleda hodnike i pomisli: s pretenzijama na moderno, ali je ispalo hladno i privremeno kao kasarna, jedino: mramor je. Iz razreda je dopiralo brujanje. Jedan učenik se poigravao dugim hodnikom, sklizao se i ogledavao kako bi iskoristio ovaj izlazak iz razreda što potpunije: priđe česmi i počne se zabavljati vodom. Drugi jedan zamišljeno je otezao korake, da prođe što više vremena. Najzad pristupe jedan drugome, kao psići.

Profesor Jakov Hljeb uzađe na prvi kat k direktorovu uredu, gdje mu se ponove isti oblici mramorom obloženog stubišta.

Na početku desnog hodnika ugleda profesora Brkana u razgovoru s jednim đačkim roditeljem. Iako je bio bokom okrenut ovamo, pa mu nije vidio lice, ipak ga odmah prepoznade: niska lubanja sa postrance zalizanom kosom, koja skriva ćelavost, debeo, kratak, majmunski vrat, krupan i visok stas, ugnute noge sa stopalima van i prstima nožnim visoko uzdignutim. Izraz mu je sasvim dostojanstven i držanje nepristupačno običnim ljudima; on k njima blagonaklono silazi s neba: — A, da, vi čekate . . . Zibao se kao gusak, stupao s noge na nogu, i bio do skrajnosti svijestan u svakom času svoje vrijednosti, odlučivanja sudbinama.

— Kažem vam, ne zna ništa. Pitao sam ga novu lekciju, pa nije ni beknuo . . . govorio je roditelju uvjereno, a domaćim, kao povjerljivim glasom, samo — lice mu je bilo ukočeno i oči jako hladne — nadopunjao je Jakov nesvijesno u sebi.

Roditelj je spustio ruke niza se i gledao zamišljeno u stranu.

— Hm, sveca mu . . .

Jakov Hljeb se upio pažljivo u njegove zabrinute oči i vidio što mu stoji na jeziku, a boji se izreći: »znade on, moj gospodine profesore, ja i brat smo ga ispitali uzduž i poprijeko, nego vama se prohtjelo da on ne zna«.

— Morat ćemo se prihvatiti njega bolje i potrošiti štogod za nj — govorio je roditelj gorko.

Eto, Jakov izradi cijelu pozadinu događaja, zbivanje u razredu i kod kuće, pravo i krivnju. Ali odmah utvrdi, da slika ne izazivlje u njemu ništa osobito. Izgleda mu nanovo stečena, kao i ona s djecom malo prije na hodniku; sada je on svojom pronicavošću prokapa i osjeća kao tekovinu životnog iskustva svojih godina. Ona, kao i sve ostalo u ovoj zgradi, daje sasvim nove utiske, kao novo zapaženi predmeti; ništa ne izazivlje sjećanje, ukus obnovljenih doživljaja, ništa — hladnoća. Sjetiti se ne može ničega jače, nego samo s naporom koje epizode, kao da je negdje pročitao, ali kao da je to netko drugi doživio, a ne on.

Nego samo ona slika daljine — težnja za bijegom!

On htjedne ući u direktorovo predsoblje, ali u taj čas Brkan se okrene.

Jakov ga pogleda ravno u oči, hladno, bez traga dodira, kao da gleda fotografiju.

*

— Jakov Hljeb — pozove profesor Brkan ravnodušno, hladno, i dalje ozbiljno prelistava dnevnik.

Malo srce ustrepi, oči se otvore plašljivo kao u teleta, lice poblijedi.

Išao je Jakov prema katedri polako, kao da ga pred njom očekuje hladan mlaz.

Razred je stajao daleko za leđima, razbijen na mnogo sitnih pojedinačnih briga; bio je nejasna masa glava, začinjena žestoko s nekoliko lica, koja su mu davala boju; a sada tvrdu, bez milosrđa, do plača.

Zadnjeg sata bio je dobio slabu ocjenu:

— Kakva su pluća u vodozemaca? — pitao je profesor.

Jakov je zalepršao, zamlatio kapcima: To nisu učili, činilo mu se. A nije našao u sebi izraz, nije našao oblik ove mehanike odnošaja između ovog života na kopnu i u vodi u svojem izravnom interesu: bio je na drugom predmetu, i propustio je pojedinosti.

A cijeli razred pod krinkom razne vrste; nije bilo drskog lica, koje bi se usudilo reći, da to nijesu učili.

— Na mjesto! — reče slasno Brkan nakon stanke.

Jakov pođe prvi put, oklijevajući, na mjesto; oklijevalac: samopouzdanja ovise o vjeri drugih, uzajamno se raspiruju; a evo, nestaje mu potpuno oslonac, ne može na prezirnu tvrdoću da rastvori izvore svoje duše, da raspiri i raspjeva pjesmu volje. A razred samokorisno šuti, tvrdo. I u srce uđe pust osjećaj samoće, odvajanja od drugova i krivnje pred roditeljima. I ova školska soba dobiva izgled ledene pustoši, sudnice bez srca.

Šetao je u dvanaestoj godini jednom po očevoj radnoj sobi; uzbuđen je bio jako. Najednom je zastao iznenađen kao pred nekom prikazom: u njegovoj unutrašnjosti, na rasvijetljenoj pozornici najednom micali su se ljudi, stvari, živio je život u nekoj jednostavnoj zakonitosti; postavljali su se ljudi, stvari i problemi jedni prema drugima neobično jasno. — Jakov je iznenada napipao svoj um. Činilo mu se baš da ga opipava rukom, tako mu je bilo jasno, da je to baš njegov um.

-- Evo ja sada obuhvaćam sebe i život, i mogu prosuditi mirno o svemu, mogu učiniti ono, što je najbolje. Kako je jednostavno sve: Dva čovjeka stanu jedan prema drugome, u očima je mirnoća, na licu blagost i — oni se mogu složiti u svemu; oni se mogu prošetati po gradu i zajedno uživati one divote, koje ih opkoljuju: na svakom koraku šaljivi ili žalosni događaji, a svi, i među ljudima i stvarima puni značenja. — Oni bi obuhvatili život dobre volje, kao iz gledališta, s mnogo praštanja.

A ovdje u školi nema evo mudrosti one koju on poznaje, sve je neprijateljski tuđe, opasno.

Prirodopis! Živo šarenilo, a iznad svega zanimljiva zakonitost, pa mu se činilo, da na čudesan način objašnjuje i obuhvaća cijeli život.

Tako je on bio prionuo uz tu nauku, radoznalo, dao se oduševljeno na učenje. Naslanjao je na ruke plavu, vazda djetinjastu glavicu i naslađivao se, a poslije sasvim ozbiljno tuvio retke.

— Danas smo uzeli novu lekciju iz prirodopisa, — govorio je ocu zadovoljno, kao po izvršenom važnom poslu, u kojemu je njegov udio bio odlučan. Pa se onda davao na pripreme: tražio je u enciklopediji i u velikom »životinjstvu«. Za večerom je pripovijedao:

— Zanimljivo je — govorio je — da šišmiša u proljeće budi pritisak vlastite mokraće, koja se preko zime nakupila u mjehuru. Učenjaci su uvukli jednome šišmišu cijev u ispust, tako da je mokraća mogla sama isticati i on se u proljeće nije probudio; spavao je do smrti ... Kako je život »mehaniziran«! — uskliknuo je najzad, uvjeren da je tu formula života.

A na šetnjama je klicao, ushićen opažanjima u ogradama, gdje se zemlja domogla mira, da stvara po volji:

— Gledaj ovdje tihog posla: Na golom kamenu lišaj uzimlje elemente iz uzduha, vode i samog kamena pod sobom, rastvorena ugljičnom kiselinom, pa napravi deblje tijelo, natrese onda zemlje, na kojoj se napravi baršun mahovine, mahovina pruži podlogu travi, trava grmu, a grm stablu, i eto stana i hrane životinjama, a sve se opet pretvara u zemlju ... Zemlja se nastoji ogrnuti toplim plaštem crnice i bilja.

Našao je magnetične biljke, koje okreću lišće prema magnetskim polovima, i pokušao ih presaditi kod kuće u sanduk.

Otac je počeo surađivati sa sinom, graditi na njemu utjehu za promašene dane. A Jakov je svijestan toga, da je otac o njemu stekao dobro mišljenje i da na svaki način očekuje određeno, skladno s početkom, vladanje: pametan dječak, koji ozbiljno shvaća život i svoj rad, a nadaren je, osobito za prirodne nauke, i pruža mirnu nadu. — I Jakov je bio zarobljen tim mišljenjem; prema njemu je vladao sobom, to jest: prema svojem mišljenju o njemu, o svojoj svrsi.

I tako bolno bi bilo kazati ocu išta o neuspjehu u školi; nije imao hrabrosti da ruši lijepu svoju sliku, i mir one tihe sobice.

A nadao se, da ne će svaki put zasjeda uspjeti; popraviti će ocjenu. Pa se bio dao na učenje mnogo upornije, i svaki korak protkivao s mišljenjem: slavno će on

nastupiti, svaki upit zgrabiti i razglobiti opširno, a profesor i drugovi zinuti će udivljeni. Radilo se o novom zadatku, o bisernici. Posavjetovao se sa svim knjigama, do kojih je mogao doći, i otac ga ispitao u cjelini i na upite.

I sad evo stoji pred profesorom i čeka, kuda će lupiti kocka upita. A radi onog prvog neuspjeha bojazan je veća. I do sada je vidio mnoge sudbine: izađe drug, pa se omakne na nerazumljiv način; a svakome se čini, da je na sudnjem danu, čeka vječnu osudu, gotovo kob. Hrabrost ostavlja, zaboravljena.

Profesor se drži u razmaku vrlo velikom, plašljivo čuva visinu svojega ugleda i odlučuje se za upit nastojeći očitovati pamet: — Još promatra sam sebe na prijestolju i sređuje nešto, tobože.

Jakov, što više čeka, sve više zaboravlja nacrt obrane.

Sada pogleda nepovjerljivo drugove.

Vidi: Balen, koji guta stranice kao kupus i istresa samouvjereno sve iz vreće, podiže nos i paluca jezikom, koji nabijen strujom čeka dodir, da izlete iskre znanja; nastoji da to profesor opazi. Inače kloni se slabih učenika kao kuge. Brkan mu je bio dopustio da — zna; Zanko, koji se uzvrpolji pri ispitivanju, strijelja crnim očima, hvata se spasa, i prisili profesora na smijeh, odobrovolji ga svojom vidljivom plašljivošću: — Onaj, Gali su se uplašili gusaka, pa su pobjegli... Zatim Burko, sin poznatoga kirurga, jako samosvijestan, svaki svoj čin smatra značajnim djelom, i najobičniji, s posebnim važnim izrazom na licu, svaki svoj odgovor odličnim, iako je u stvari petljao i motao svakako. Ali je dobivao dobru ocjenu, jer je uspio uvjeriti profesora o svojem osvjedočenju, o časovitoj nespretnosti u izrazu. Zastajkivao je, mucao, ali uvjereno mahao glavom i rukama.

Oni svi izvuku dobru ocjenu... Hirovit je ovo svijet, škola: on koji znade, evo ziblje se na tezulji.

— Govori o bisernici! — najednom progovori profesor ravnodušno, lice mu raskvašeno prezirom i oholom dosadom, i kucka olovkom po stolu: daje joj ulogu stroja, koji u ritmu klopoće, pa onda topa, zahvata stupnjeve nagiba — uživanje, naime, u tehnici — i prikriva lijenost.

Jakov se obraduje upitu; u strepnji da mu plijen ne umakne, napregne se da izabere ukrasan početak, da prvom rečenicom pokaže široko znanje.

I zbilja, sretno počne raspredati prelazeći pomalo u zanos.

— Čekaj! — prekine ga Brkan uvrijeđeno. Nije mu, očito, dao odobrenje da zna. Zar svaka šuša može dobro učiti; nemoguće je, da je tako. — Kaži, gdje treba da dođe zrnce pijeska, da nadraži školjku, pa da ona počne stvarati biser?

— Između sedefa i plašta.

— Nije istina.

Jakov poblijedi. Iz poluotvorenih usana nestane mu krvi.

Iz klupe Balen je niječno, vrlo ozbiljno i teška izraza, mahao glavom, tobože Ivanu, a bacao je oko na profesora. — To Jakova još jače zbuni. Dakle zbilja nije ovako. — Ne sjeća se istina riječi, kojima je to u knjizi rečeno. On je izgradio sliku životinje i toga djelovanja, i on je čita, objašnjuje tu sliku, koju šaroliko odmata u svojoj glavi, a ne predodžbu redaka iz knjige. — A sad mu je slika raz-

bijena i sumnja da je bila pogrješna, da je on u njoj nešto propustio utvrditi, usavršiti, zamutila se potpuno.

— An? — podigne profesor pobjedonosno glavu.

— Um ... nije ... ovaj ...

— Kad ne znaš sigurno, hajde na mjesto. — Zaškripi hladno glas, i digne se jedna obrva:

Ko se drznuo prisvojiti pravo lakog učenja, bez njegova dopusta!

Svakome je poznat zaključak: slaba ocjena.

Jakov otide oklijevajući. Vukao je noge neuvjereno, namusio usne i mumljao preda se: — A znao sam, a znao sam, eeee ... nu, a znao sam ...

Sjeo Jakov u klupu, skutrio se trpko i odmah počeo zaustavljati vrijeme, kao na smrt osuđeni. Sve je želio da odgodi, da odmakne što dalje svršetak sata, povratak kući, sastanak s ocem. Vrijeme je razlomio: činilo mu se, da je sve jako daleko: svršetak škole je nedohvatljiva daljina; kad je zazvonilo zvonce, bilo je još mnogo vremena dok ustanu i izađu iz razreda, a poslije će biti dalek put do kuće, velik je dio vremena od otvaranja kućnih vratiju do dolaska u sobu, ili od ulaska u sobu do početka razgovora. Sve su to beskonačni odlomci vremena, jedinstveni u sebi kao lula duhana. Ali, patnja se ukorijenila i ruje. Grozničavo je lovio ticalima mašte, da nađe izlaz iz ovog gadnog ponižavajućeg blata.

S druge strane je uhvatio u sjećanje, samo na površini pamćenja, nov događaj: Brkan je dopustio da Burko, sin glasovitoga kirurga, brblja, zapleće se, ponavlja nerazumljivo, i — proglasio da je znao.

— Jesam li znao za »odlično«? — pitao je drsko.

Zatim je Brkan s izrazom vještine, profesorske sposobnosti, na licu, prešao na tumačenje. Govorio je nehajno: znam ja to sve preko prsta! — Unosio šale na račun tjelesnih nedostataka učenika:

— Marabu eto ima kljun kao što je tvoj nos, Martiniću.

U dječaka su svi pogledali i smijali se, pokušavali potrošiti vrijeme. A uvrijeđeni se ogledavao nastojeći upamtiti podrugljivce, da pri izlasku naplati porez.

Zvonjava za odlazak kući bila je neugodna granica.

Profesor Brkan je već u sivom laboratorijskom haljku, učenjački teška izraza kao i uvijek, nešto prenosio po prirodopisnoj zbirci.

— Ova kornjača mnogo bolje pristaje ovdje, — govorio je i zamišljao se duboko, da smisli što znatniju promjenu u rasporedu stvari. Učenjački posao. Izraz mu je, dakle, sasvim dostojanstven i držanje nepristupačno običnim ljudima; k običnim ljudima on blagonaklono silazi s neba: — Ah, da, vi čekate ... — Zibao se kao gusak, stupao s noge na nogu i bio do kraja svijestan u svakom času svoje vrijednosti, odlučivanja sudbinama.

Profesor Škorić znao mu je reći u gimnaziji:

— Tko je tebe, tupoglavče, natovario mi na glavu! Gledaj ga ... mogao bi mu glavom razbijati kamenje; a ne bi se nikakva mudrost potresla.

Ali Brkan je uporno sjedio u klupi, ukorijenio se u njoj kao troskot, treptao očima i podnosio sve na svojoj tvrdoj glavi i širokim leđima. Imao je neobično jak

talenat za tehniku sjedenja u klupi. A školu je shvaćao kao čudnovato vračanje, obrede, mahanje rukama da se raziđu ili zgusnu oblaci, neshvatljivo komešanje, šarenilo kao na velikoj misi. U vojsci i u školi ne traži razloge! Takvo mišljenje je zadržao i do dana današnjega. — Gali su se uplašili gusaka — odgovorio je jedan put — i tako su guske spasile Rim. A zašto ne? To je u školi moguće reći. To su obredne riječi.

— Nosač ili kopač bio bi dobar, govorili su profesori. Ali bogati roditelji htjeli su da postane gospodin; izbor je pao baš na njegovu ozbiljnu glavu, i trošili su za privatnu pouku.

Odsjedao je on i po dvije godine u jednom razredu, jednako ravnodušno, i na koncu — eto ga, u dva maha položi maturu.

A davno pred maturom bio je on na čistu radi struke. Medicina je, naravno, najveličanstvenija stvar. Čovjek obuče bijeli haljetak, drži u ruci stetoskop, ili kakvu drugu sjajnu spravicu, otvori vrata ordinacije i prošeta suvereno pogled po glavama pacijenata, ali ih se ne dotiče, uzima ih samo kao broj. Svi čekači upere u »doktora« bojažljiv pogled, a on izmiješa na licu mudrost i dostojanstvo s rastresenošću i: — Dođite! — kimne neznatno glavom. Ili, u bolnici: korača poslovno i širi strahopoštovanje, a za najmanju nespretnost razdere se na sestru ili bolesnika. Uopće, doktor, zagonetna, tajanstvena osoba, opkoljena knjigama, spravama, mirisom lijekova, i drži sudbinu ljudsku u rukama, to jest, opipava je. A ono glavno, što je on zamišljao, to je: bijeli plašt, instrumenat u ruci, dostojanstven hod potpuno opravdan, na licu neizmjeran nehaj za okolinu, i — prezir. A ljudi svi: — Ono je doktor taj i taj. — Ali na medicini bilo i težih stvari od plašta i instrumenata; nezgodne stvari: mnogo učiti, tuviti do zla boga, dane i noći, a ponešto i razumjeti, potrebna pronicavost, a to je ranjena peta; zatim zaključak: »mesarski, smradan posao«. — Nakon četiri semestra, naime, učinio mu se bio beznadan.

Pa, molim te, filozofija pruža ipak lijepe izglede: laboratorij, bijeli ogrtač, učenjačka ozbiljnost: i bogovski odnos prema učenicima: micanjem prsta miješaš ih kao pijesak, a roditeljima odrežeš: — Kažem vam, ne zna ništa . . .

— Ono je profesor taj i taj . . . Lijepo zvuči.

Prirodne nauke na primjer. Pa nije ni teško utuviti one pričice o životinjama — infusoria, ciliata, protozoe . . . zaključio je. I on je svoju veliku glavu vrlo ponosno dizao iznad drugova na sveučilištu.

Brkan je, dakle, nakon višekratnih ponavljanja ispita, postao profesor. Ostvario je svoj san o bijelom, ili sivom, na koncu konca, ogrtaču, i drmanju tuđom sudbinom.

Tako glasi poznata priča o profesoru Brkanu.

Ova utjeha jest olakšala, ali nije mogla Jakovu rastjerati svu maglu. On je išao s Balenom, Burkom i Zankom kući i tražio razloge da put potraje što duže.

— Morao si reći, moj Jakove: između ljušture i plašta . . . ee, valja reći pravo — govorio je Balen s odlikaškom razboritošću.

Pa ljuštura je od sedefa.

Jakov je samo uplašeno gledao svojim velikim očima. Jasno mu je bilo, da nije smio dobiti slabu ocjenu:

— A on, što je govorio? — reče za Burka.

— Znao je, e, e, e, e — isceri se Balen. — On nije rekao krivo, a ti si rekao.

— Ja ne znam ništa — slegne Zanko ramenima. Uplašio se rasuđivanja o profesorovu postupku. Nije se usudio da govori. On nije upućen u obred: pa valjda je takav propis.

Jakovu se jače stislo srce: eto kako mu i drugovi neobično shvaćaju sve; tu je neka ledena zakonitost. Nema oslonca na toplu dušu. Svi su bačeni jedan protiv drugome, svi hrle tamo naprijed u izvjesnom pravcu — naprijed, naprijed.

I čvrsto počiva sve na nekoj hridini nepomičnoj:

Profesor!

Jednom, sjetio se toga, bili su na izletu u selu. Na čatrnji seoskoj zavirivali su kroz rupu u mračni cijednjak za vodu. Na svodu na kamenju blistale su se u mraku kao dijamanti kapljice destilirane, zgusnute iz hlapova, koji se dižu s vode i hvataju hladna kamenja. Neobično su se sjale bistre kapi.

— Vidite, govorio je profesor Brkan — vidite, sjaj u ovim kapljicama potječe od bakterija, koje fosforesciraju. Kako su kapljice od njih sjajne! — i otide dalje prelazeći odmah mislima drugamo.

Jakov je odmah mislio drukčije, i otac mu je mišljenje potvrdio: Destilirana voda u kapljicama lomila je svjetlost, koja prodire kroz rupe u čatrnju... Vidiš, ako netko stvari tako shvaća kao taj profesor, kad uzima da su tome uzrok bakterije, onda je to ukočeno, šablonsko shvaćanje, njemačko, na neki način — filozofsko. — A eto, školsko jato je spremno uvijek na takvo gledanje, ograničeno i vrlo udobno. — Jakov je to osjećao, obuhvatio je intuicijom, koju je izgrađivao kao cjelinu, a pojedinosti nije mogao razlučiti, nije ni mislio da bi to mogao izraziti, nije pokušavao. — A koga bi to zanimalo?

To ga je razbijalo, činilo neodlučnim, nesigurnim u vladanju, u dodiru s ljudima: morao je uvijek očitovati krivu boju.

Burko je nenadano započeo šalu: udarati drugove torbom po leđima. Udara i izmiče. Svi su brzo prihvatili tu zabavu. I Jakov je primi kao ponuđenu utjehu; razvedri se, odbije od sebe svako sjećanje, i dade se u borbu. Ali ubrzo je osjetio i bodljike. Burko je gospodarski zametnuo zabavu koja mu se sviđa, i kad mu se sviđa. Nameće svoju volju i uživa u tome. Jakova je udario po leđima, da su mu se potresle oči. A kad Jakov brzo odvrati, on se osjeti uvrijeđen. Njegov gospodski ugled ne smije pretrpiti takvu bezobzirnost. Istina, mama je govorila, da su svi njegovi drugovi, kao i svi ljudi, jednaki, ali on je znao, da tako ne misli. To se osjećalo i na služavkama i šoferu. Sin uglednog i bogatog kirurga ima posebna prava; uvijek je to osjećao, na svakom koraku. — Plane on srdžbom i navali na Jakova.

Jakov se zapanji. Iznenadilo ga je takvo postupanje, iako ga je uvijek očekivao, to jest znao je, da Burko ne trpi bezobzirnost prema svojoj osobi, iako je on za se prema drugome prisvajao. A Jakov nije mogao da se baci žarko u borbu, nije mogao da udari drugoga, ne zbog straha, nego je uvijek osjećao tuđu bol; činilo mu

se prebolno, i životinjski, da udari na primjer u meko lice i oči, gdje mora da boli jako, i opasno je. On to drugome ne može učiniti, nije u sebi nikada mogao raspiriti toliko mržnje. On je previše jasno bio obuhvatio sve posljedice svojega čina na štetu drugoga, ali nije na štetu svoju. A nije mogao podnijeti, da on prvi učini zlo, da odgovori većim zlom, nego je uvijek odgovarao u mjeri: osjećao je uz to u sebi neki nagon, uvjerenje, da ne valja prekidati sve niti između sebe i drugoga, da valja ostaviti mogućnost pomirenja, uzdržati prijatelja sa svim njegovim nedostacima.

Ali Burko je navalio ogorčeno, kao na ljutog neprijatelja, i zadao mu jak udarac u oko.

Jakov je osjetio bol, vrtoglavicu, svjetlace u očima. Nije mogao nastaviti borbu, nego je stao trti oči i sabirati se. I u mješavini jada od boli i nepravde tiho zacvili.

U taj čas je prolazio profesor Kraljev. Žurio je kao da roni kroz kišu, prignuo glavu i ispod obrva bigotski lovio. Svi su ga pozdravili, samo Jakov od suza i boli nije ga mogao opaziti, nego tek kad je odmakao. — U isti čas je zamislio scenu u razredu. — Burkov nemir, naime, profesori su rijetko opažali, a Jakovu su svaki nered pripisivali. Kad je u razredu bio žamor, profesor bi znao u mirnog Jakova uperiti pogled i očekivati da se makne, jer nije drukčije znao protumačiti nemir nego njegovim udjelom. Svaki profesor tako ima u razredu jedan oslonac za svoj bijes, kako mu prema njegovu prosuđivanju fizionomija odgovara, a Jakov je većini bio antipatičan. Njega će dakle pozvati na odgovornost za tučnjavu.

Sad on u plaču zovne Balena, koji je sa Zankom i Burkom uputio se kući: — Nemojte mi kazati tati, — rekao je tako potučeno, kao da moli oproštenje, smilovanje.

Išao je sam kući trljajući, razmazujući suze po licu, sušeći ih i sakupljajući duh; spremao ga je, da ukloni neugodno iznakaženje svoga lika pred ocem.

Tada je prvi put nosio u sebi svršenu odluku, da ništa ne kaže ocu, premda je još nije sasvim odobrio u svijesti. Možda ima nade, da bi ocjenu mogao ispraviti; možda će ga kroz ovaj mjesec još koji put pitati. To je utjeha topla, radi daljine. A ne smije se ni na Burka potužiti, jer bi pri ukoru sve rekao.

Otac je sjedio za pisaćim stolom i bio zaposlen mikroskopom; pomicao je oprezno staklenu pločicu, zaustavljena daha. Nije podigao glavu, kad je ušao Jakov. — Radio je tako gotovo cijeli dan za liječnika Blaska bakteriološka ispitivanja i analize. Bio je dobar bakteriolog u naknadu za nesvršenu medicinu i gimnaziju, zbog prevelikog oduševljenja za nauku.

Kroz prizemni prozor prema vrtu pao je širok trak sunca, procijeđen kroz lišće javora, na sto. Svjetlost se razbijala o epruvete, retorte, posude, sjajne metalne spravice, pa se rastrkala po sobi, po knjigama, slikama, onim slatkim umjetničkim reprodukcijama ranih impresionističkih slikara, u bojama, starom naslonjaču, otomanu, obuhvatilo sobu i učinilo je još jače domaćom, toplom; neiscrpivo vrelo ilustracija u ormaru, i knjige sa čarobnim pripovijetkama, ako se pružiš na čisti jelov pod u mirisu suhe lavandule pomiješanu s mirisom žeste i kemikalija. —

Jakova ogrije čežnja za mirom u ovoj dragoj prizemnoj sobici uz vrt, munjevita neka očajna čežnja za nesmetanim posjedovanjem ove sobe, slobode bezbrižne u njoj. I on je sad mrtvo, nepokretno »odlučio«, da sačuva mir ocu i sebi — lažju.

Tiho se primakne, odlaže knjige, gledajući bojažljivo kao u crkvi onog malog mršavog čovjeka, blijeda pravilna lica, nehajno bačene, mrtvo smeđe kose, smeđih očiju punih mirna razbora i blagosti. Sada mu se još jače javi želja, da pripada sasvim ovom svijetu, ono današnje da ne postoji, da pripada čist ovom čovjeku malenom ali tako jakom, svojom uvjerljivošću.

Otac pogleda sina.

Zaustavio je pogled podužе.

Je li otkrio oblak mu na licu, koji se postavio kao maska između jedne i druge duše i razbijao neposrednost dodira; ukočeni su mišići lica, bez one svježe pokretljivosti u izrazu. Je li pročitao brige i propustio ih kroz arhiv svojih uspomena, i našao odgovarajuću sliku?

— Što ti se dogodilo? — upitao je, ustežući glas da dopusti lak odgovor.

— Pao sam niza stube.

— Jesi li se udario? — zabrinuto.

— Ah, prošlo je — uspije nehajan izraz.

Ali otac je sad gledao prodirno. Jakovu se činilo, da on čita u njegovoj nutrini kao na platnu u kinu; sve on prozire i razumije.

Najednom se otac razveseli: nema brige, koju ne možemo složno razbiti, samo treba da pružimo ruke i otvorimo srca. — Iskreno se bio razveselio ovom smjesom misli, koja se razgorila među njima kroz poglede, u igri dodira, izraza, međusobne vjere, pa je veselo rekao:

— Ohoo, ovdje ću ti pokazati zanimljivih stvari...

Jakov priđe razveseljen, zagrijan ovim zvukom prijateljskog ljudskog srca i naučnog duha.

Većinom su roditelji pristupali plašljivo ovoj zgradi, u kojoj se kroji »budućnost« njihove djece osjetljivim škarama. Uvijek treba nešto zamoliti čovjeka, kojemu si možda broj; dakle, poniženje. I laskav izraz tjeraju na lice: simpatija ili antipatija igra vrijednu ulogu.

Ulaze u razred obzirno, gledaju: klupe stoje u redu s izrazom školskim, kao ljudi; ploča, katedra prema njima opet u dostojanstvu do stropa, kao profesori. Pa se vrzu nevješto po ovom prostoru, koji kao da je kadar podsmijevati se.

Đak! Uči, ide u školu, živa osoba, koja ima posla s knjigama, onim naime, čime oni imaju najmanje posla, što je postalo manje od daleke uspomene: neki život neshvatljiv sada. Tako oni imaju prema đacima obzir pun bojazni: da se ne osramote kako god.

Zankov otac zvjera kao vivak na izvidnici, vreba — je li potrebno gdje pozdraviti. Pa kad je opazio, da je društvo bliže vrste, pristupa nekakvoj računaljci s kuglicama:

— Han, han, han... — pelivanski tura desno lijevo kuglice. — Spominjem se i ja malo, kako smo ovako: ta, ta, ta, ta... ali nisu više prsti vješti. — Zamiga pr-

stima u zraku. — Eee, gdje je ono vrijeme ... — A on misli, da se na računalu vrši neko vješto prebacivanje kuglica, prestidiđaterska neka vještina i čaranje.

— Ah, — mahne rukom — zaboravilo se to. — Četiri razreda sam išao ...

— Život je škola ispočetka — reče Jakovljev otac. Zaboravi knjige, ako želiš dobro proći. Ne valja se pustiti knjigama, da te razmlače, treba grčevito uhvatiti se za um, pa laktima ...

Prođe kraj dvorane jedan mlad profesor matematike. Vrti glavom, trese grivu bujne kose, s vidljivom sviješću o svojem značenju. Za mlada čovjeka nezgodan položaj: na koncu će još staviti naočari sa zlatnim štipaljkama ili s jako širokim crnim okvirom.

— Zanimljivo je, — reče Jakovljev otac, — da se čovjek najradije ponosi svojim umom, osobito ako mu je veoma siromašan ... Jer, na koncu: ako profesor nije pedagog, ili nije učenjak, onda što je?

Svi ga začuđeno pogledaju: Kakve to veze ima s razgovorom? — Vidljivo ćaknut čovjek!

On se ukloni u kut, zamišljen, zabavljen mislima. Pa iz prikrajka gleda. Zanimljivo je čitati po ljudima: sad profesor, sad roditelj, sad učenik.

Profesor Brkan zagrlio dnevnik, digao glavu i lagano u taktu korača, da ga imaš vremena vidjeti. Musić se dobrodušno zaleti među roditelje: on hoće da bude na mirnoj nozi sa đacima i roditeljima, da mirno uživa plaću, pa ugled stiče šalom.

Ubode prstom u trbuh vojnog činovnika sa žutom pločicom na prsima:

— Eto, da na dva pitanja nije odgovorio, ne spasi ga ni Bog. A on je odgovorio na sva tri, i to u svakom predmetu ... Nije nitko očekivao od srednjega učenika ... Sreća! Ispit je sreća. — On govori kao da je ispit neki stroj, koji se vrti, vrti — učeniku je dano da upire u poluge, i pogriješi li — propada.

Zatim jato maturanata. Neki bukom zaglušuju savjest, neki potražuju lakše putove, neki su samouvjereni, ili u strahu da će im siromaštvo vječno visjeti na nogama. — I »ambasadori« s limenim pločicama, patriotskim znakovima na prsima: vjerska, politička i obiteljska pripadnost osmjelila ih je, pa računaju na političke škole »na strani«. Drska samosvijest, osjećaj potpune zaštićenosti, cvjeta im na licu. A sve atletski, dobro uhranjeni klipani, kojima je društvo nosača jako oštećeno, a ništa manje nego intelektualaca, među koje se, laktima u šir, utiskuju. Imaju čestu sposobnost, da nauče na pamet što bilo. — (Jakov i nekoliko drugova, za njihovim leđima uvuku se u školu.)

Jakovljev otac zateče se u takvim razmišljanjima. Zatrepti kapcima, da se otrese zlobe, i lice namršti, kao da ga je zabolilo: čovjek nosi u životu svoj teret; ma kakav bio, malo je odlučan za ishod putovanja. Zaboravlja, pa živi, sjeća se, pa umire. Ali u životu susrećeš ovako neharmonične ljude, sa tvojom željom, koji ti ruše sklad, oduzimlju zadovoljstvo da umreš.

Eto doskakuće Balenov otac. Odebeo, otmjeno obučen: svijetlosivo sukno i svila, zlatni predmetići proviruju tu i tamo, prstenje, diskretan miris. Kao da je iz pjene rođen; a čio: daj da se prihvatim posla, mirisnog, za mnogo novaca, novaca, novaca.

— Dobar dan! — propusti kroz zube, kad je vidio da društvo ne sačinjava nijedna jača osoba. — Očima sjajnima i nemirnima vrebao je neprestano, da mu ne izmakne prigoda da ubode u pravo mjesto.

— Gdje je Poljska? — Tražio je u Aziji.

U trijemu ugleda dva profesora; brzo im priđe i traženom nehajnošću počne razgovarati.

I vidiš, kako je s njim ljubazan profesor Neradović, koji je inače trom, golem, kroz naočare gledaju mu šarene oči kruto kao u poskoka. On znade na jednom upitu dati petnaest slabih ocjena.

— A kad u prirodopisu imaš nedovoljno, kako onda možeš u matematici imati pozitivnu ocjenu?

Ali šef carinarnice je čovjek podšiven novcem, vladajućeg je soja, pa može da učini usluga ili štete.

Jakovljev otac se uvijek uzbudio, kad je gledao pred sobom ove ljude: kud su zabrazdili iznakažavati život?

Mora izvršiti svoj naum, mora na ovom roditeljskom sastanku izreći govor.

— Gospodo roditelji, evo ja se usuđujem dignuti riječ protiv . . . — glupo; glup početak. — Dopustite mi, gospodo, da rečem nešto što će, mislim, očitovati misli svih nas, roditelja djece koja pohađaju ovu školu . . . — A ako se ova gospoda iz straha od osvete usprotive? — pomisli. Može se dignuti onaj vojni činovnik s mjedenom pločicom u zapućku, koji nastoji na svakom koraku očitovati slaganje s vlašću, pa reći: Vi se varate, mi se ne slažemo s vama . . . A drugi se ne bi usudili progovoriti, kako nijesu ni do sada. Pojedinci se boje osvete. — Onda će ovako, u svoje ime: — Čini mi se, gospodo, da je vrijeme ovdje upozoriti na neke činjenice, koje bi, mislim, svakome inteligentnom čovjeku morale izgledati strašne. Zapravo nema tako teške riječi, kojom bi se mogle obilježiti. Najprije bi se moglo zapitati: zašto gotovo sva djeca, pa i najinteligentnija, imaju privatne učitelje, za koje se izdaju ogromne svote novaca, to jest toliko, da bi se mogla uzdržavati privatna škola, u kojoj bi roditelji mogli zahtijevati moderne metode rada? Na ovo nije teško odgovoriti: Jer rad u ovoj školi ima veze s pedagogijom koliko i magarac s bogoslovljem . . . U tumačenju izostaju metodički uvjeti, osobito aktivna zornost, a ispitivanje je upravo sistem zastrašivanja, zatucanja. Radi jedne pogrješno izgovorene riječi većinom profesori tjeraju na mjesto, tako da djeca školu i ispite smatraju tatarskim sudom, gdje se prema raspoloženju suca za jednu riječ gubi glava ili postaje doglavnik. To tjera djecu u praznovjerje. Evo: Svako jutro prolaze dvije djevojčice ispod mojega prozora k školi. Ubiru cvjetić kroz ogradu:

— Hoće li me pitati? Hoće, ne će, hoće, ne će . . . hoće . . . Crnka s kolobarima oko očiju zastane: — Pitat će me! Idem se vratiti kući.

— Ali naučila si! — govori druga.

—Da, puno mi valja kod njega; nisam mu ja simpatična . . .

— Ja nijesam ni htjela naučiti. Ona od prirodopisa dala nam je toliko; četiri strane: naučite, kaže, što je mene briga za druge predmete. A matematiku nijesam mogla naučiti; onaj . . . govorio je: ovako, ovako, pa ovako . . . ništa ne tumači, nego

samo kaže, ovako se to radi, a tko nije razumio, neka se potrudi da kod kuće razumije. Kao da moj otac ima novaca da troši za instrukcije.

— Čekaj, hoće li mene pitati! Hoće, ne će, hoće... ne će... Hvala ti, Gospe...

Obje su zatim išle, kako i svako jutro idu na jata djevojčice, u crkvu da izmole milost i pomoć Gospinu u onom sudu zadnjem u školi.

I moj Jakov je počeo uvađati neke običaje: ne bi ostavio knjige u sobi po noći za ništa; jer to može uzrokovati slabu ocjenu.

On priđe opet skupu i nastavi glasno:

— Oni ne mogu razumjeti djecu. Vi ne razumijete djecu, gospodo moja, nemate mudrosti, da podnosite njihove potrebe i njihovo shvaćanje života. Učenjak je uvijek i dobar pedagog, — rekao bih ja njima. — Poznato je otkriće psihologije, koje je uostalom i načelo pedagogije, da srednje razvijen učenik nije nikada, ili gotovo nikada kriv za neuspjeh. Ako učitelj uspije da privuče dječju pažnju, to jest, predmet unese u žarište njegova interesa, onda je škola zabava. A ocjenjivati treba prema interesu, zanosu i shvaćanju tokom rada, a ne prema spremnosti da odvrate na pitanje... To je obrnuta selekcija. Laktaši napreduju; poznato je, da talentirana djeca i osjećajna nijesu spretna za odgovore...

Oni su ga opet nerazumijevajući gledali.

On otide zatim Brkanu, da se propita za uspjeh Jakovljev.

— Ne zna ništa, kažem vam — govorio je Brkan hladno, nepomična lica i očiju. Ni novu lekciju nije znao.

— Ali bit će znao štogod...

— Ni beknuti, kažem vam. Evo — pokaže mu katalog — ima slabo još iz jezika i matematike. — Govori to Brkan ležerno, uvjereno.

— O, sveca mu, kako se to moglo dogoditi! Izmaknuo mi se iz oka. A meni se činilo, da uči. Morat ćemo ga stisnuti žestoko...

— Evo vidite, roditelji obično misle, da djeca imaju pravo, a u stvari, djeca im lažu i oni im sve vjeruju.

Sad ti dokaži njemu, da je drukčije.

Jakovljev otac je u isti čas zamislio, kako su ona dva profesora zaključili: kad ne zna prirodopis, najlakši predmet, ne može znati ni matematike, a kad ne zna ni matematiku ni prirodopis, ne može ni u jeziku imati dobru ocjenu. Jer, na koncu, nije ni jezik najgori predmet. I tako će to ići do kraja. Oni su ispitivali dijete u uvjerenju da ne zna... Ali, možda je i drukčije. Stavi sve u drugu djelatnost: dijete se dalo u sanjarenje, izašlo iz ovoga svijeta. Ali, zaboga, oni to moraju opaziti; oni su tu da od djece prave ljude, da ih ispravljaju i upućuju, a ne samo da im sude.

Jakov je opazio što se događa, pa se brzo izvukao iz zgrade...

A na sastanku se digao onaj vojni činovnik, oštra kao jež lica i živih lukavih očiju, sa žutim znakom u zapućku:

— Mislim, gospodo, da ovom prigodom moramo najprije odati priznanje njegovom veličanstvu, čija je evo slika prisutna... Zatim moramo odati priznanje,

koje zaslužuju, gospodi profesorima, koji se tako lijepo brinu za našu djecu. Čast svaka . . .

Jakov je bio poblijedio i odvukao se jako podvučena repa niz ulicu.

Izgubio je sasvim tlo pod nogama. Sve nade su propale:

— Pitajte me, gospodine — bio je zavapio očajno.

Brkan je spustio kapke prezirno:

— Zar te nijesam pitao?

Neradović nije ništa odgovorio, a onaj od jezika nije slušao odgovore.

— Slabo je to, slabo — zaključio je zamišljeno, jer je gledao kroz prozor.

I sad se Jakov zaklonio u maštu, zaranjao je u nju sve dublje, očajnički se hvatajući njezine magle i odbijajući sve trnje izvana: našao se opet u tekućini toploj i lagodnoj kao plačan san. — Tu se bacio u smjela poduzeća: svjetlao je svoju osobu. Misao na školu, na kuću, na oca, ubadala ga sad bolnije, pa se morao zatvarati sve dublje u se i tražiti sve udaljenije stvari, daleke, daleke i čudnovate, neobične preko svakoga znanja, da bi potisnule sve ono, što je blizu i tako glupo poznato. On je otišao daleko, daleko tamo gdje se u onoj maglici mekoj daljine pružaju kontinenti, obale, gradovi, brodovi, ljudi, koji s rukama u džepovima dišu slobodno, lovci, zvijeri . . .

Malen, dakle, dječak, žute kao plamen kose, a velikih sinjih očiju gledao je daljinu, njezine nježne sive, plave, ružičaste preljeve, krepku modrinu mora, široko i duboko nebo dovoljno za sve ljude. Sve se to odražavalo u njegovim očima i raspirilo bolnu čežnju, koja mu je tinjala dugo već u grudima i žegla ih trajno. Daljina! To je jak život, kao pjenušavo vino, gust i opojan. Daljina je zgusnut život, zahvatljiv jednim gutljajem; ona sadrži sve. Nadimlje ti njedra blag zmorac, zuji oko jarbola i konopa, raspjeva ti grudi tiho kao brujanje dalekih orgulja: ritam dugih zavoja obale ispod šumovite strmine i hridina sa rđastim rumenilom, modro more, gradovi i topla jedra u suncu, parobrodi ponosni i osobita mirisa.

Bio je na obali, prošao kroz gradski perivoj i ušao u glavnu ulicu. Turio je ruke u džepove i prepustio se površnom dodiru okoline. Učini mu se i ovo lutanje gradom, naziranje običnih uličnih pojava, sjedenje na klupama parka neobično čarobnim životom, kad bi bio potpuno slobodan da uđe u nj kao riba u topao zaljev, kad bi raspolagao sam sobom.

Ali svakog časa prodre u srce oštar šiljak stvarnosti: mora se vratiti kući. Kuća je neizbježiva luka.

— Kad imaš slabu ocjenu iz prirodopisa, kakvu onda zaslužuješ iz . . . — rekao je profesor, zapitao ga nešto neodređeno i ne saslušavši odgovor poslao ga na mjesto.

— Ja, vidiš, ja, ja, da vidim da tko ubija onoga Kraljeva, da ga tko ubija, da ga gazi, ja bi mu još nogom nos izmečio . . . — vikao je strasno jedan ostariji učenik i gazio bijesno nogom tlo. — A vidiš, za onoga Kosića ja bih dao glavu . . .

Jakovu promaknu mnoge misli . . .

Opazi profesora Brkana.

Jakov pođe nehotice za njim. Promatrao ga je sa strane s mržnjom: ohol je u hodu, pričinja se; podigao je glavu, po struci dignut u vis, staje s noge na nogu, i obrće samo oči ispod na po spuštenih kapaka, a rukama vesla. Eto i u školi govori gluposti, a tiranin je. Kako je ozbiljan po izgledu, a neozbiljan u stvari, sitničav i osvetljiv. Eto tako obično: čovjek drži se kao starovjeki mudrac, a sitničav je, djetinjast.

Jakova spopadne želja, da onu tvrdu glavu lupi čim.

On tu stvori odluku. Zasjela mu je za čelo misao neopaženo; kao obično našao je već gotovu. — Turi ruke u džepove i zađe u gradski perivoj, da svoj plan prouči u miru i da pričeka mrak.

Pa onda, pogna ga nešto da pođe odmah na ono mjesto, da vidi sve kako će se dogoditi, da mu tlo bude pregledno, jer mu se muka od nesvršene dužnosti počela skupljati u grudima, iako se obvezao samo sam sebi.

Krene prema strelištu. Ali nije opazio, premda je to bilo njemu vrlo jasno, da u ovoj odluci leži druga odluka, a ta je: da ne učini ono što je naumio. Zato je ipak išao onamo. Išao je kao da je navijen na određeno vrijeme i ne može se zaustaviti do olakšanja napetosti.

Kad je ugledao Brkanovu kuću, zastane. Bilo bi ugodno, kad bi ovaj čas na strijelu nataknuo patronu dinamita i utjerao je u letvice prozora, ili čak u sobu ubacio.

Kuća se zamata u mrak, slabo je osvijetljena kao i ulica; tamne sjene se zgušnjavaju ispod stabala i iza zidova. Jakov se stisne u sjenu iza hrpe kamenja, koja je tu ležala od kopanja jame za vodovod. Uzme u ruku kamen, oteži ga i procijeni koliko će ga daleko moći hitnuti i kakvom snagom, pa kad se zadovoljio, počne čekati.

Evo sad je jasno sve: izbaciti će hitac, pa još prije nego kamen pogodi cilj, strugnuti će ovamo putem iza kuća kroz mrak.

Znao je da se Brkan vraća kući sa šetnje oko šest sati i po.

Prošla je jedna djevojčica s bocom vina. On po njoj odredi mjesto, na kojemu će udariti. Prošla je i neka žena, pa je vježbu i na njoj ponovio. I spremio se za dugo čekanje. On je uvijek bio osuđen na dugo čekanje. Čeka, čeka, i baš tada ta osoba izvan običaja učini drukčije, i on je ne dočeka. Ili pođe s nadom u srcu nekoga tražiti kući, i njega nema, opet izvan običaja u to doba, kod kuće. A sad drukčije osjeća.

Nenadano je ugledao pred sobom profesora Brkana.

Išao je lagano kao obično, uzdignutih prstiju, zibljući se s noge na nogu.

Jakov osjeti sukob kamena i njegove glave kao potpuno skladan događaj: otpor i zvuk velike tikve, odbijanje, odskakanje kamena, zatim ona poznata, zaglušna bol, glávina tupa bol.

Najednom počne Brkan pjevuckati, ispod glasa zvoncati nekako isprekidanim nevještim glasom, ali u zvuku mu je bilo neobične nježnosti i oči je upravio visoko naprijed gledajući u nešto pred sobom.

Začas je došao pod svjetiljku na pravo mjesto hitca. Zažuti se golotinja čele između siromašne kose, koja je slijepljena na tjemenu. I sad mu bolje pogleda u

lice: boležljivo žutilo nadmeće se s crvenilom, koje vidljivo uzmiče. Ona plješa glatka učini mu se jako bolno mjesto, krhko. — U što bi pogodio? U leđa?

I već je izišao iz dosega.

U taj čas Jakov ugleda na prozoru Brkanovu, u svijetlom okviru ženu s djetetom u naručju, koje je mahalo ručicama.

Jakovu se razmiješa sve. I sine mu vlastiti lik slab, nemoćan. Što se može učiniti! Gdje se može uhvatiti? Neizmjerna mu se i duboka učinila čovječja slabost i porazan povratak k ocu.

Sad je na istome.

Već je kasno. Davno je morao biti doma.

Najedamput se sjeti obližnje hridine, niz koju se bacila već bila jedna učenica radi slabih ocjena. Sprovodi, govori, osuđivanje profesora, roditelja, učenika u prvom redu. Maglovito sve. Tko ima pravo?

Proživljavao je samoubojstvo.

Kad je došao na »lice mjesta«, bio je pred svojom kućom.

Otvorio je vrata, kao da trga zavoj sa rane.

Otac je bio u svojem poslu kod mikroskopa. Stolna električna svjetiljka sa zaslonom od papira osvjetljavala je sto i predmete na njemu, i očevo lice domaćim ugodnim svijetlom, pri kojemu čovjek zaželi da se uvali u naslonjač, da se udalji neizmjerno od nekih stvari i da izabere sebi svijet iz knjiga, miješajući ga, začinjajući uvijek ovom toplinom doma. — Pa, kako čovjek u nekoliko sekunda može osjetiti sve to!

Otac je malo podigao glavu:

— O, došao si! — reče blago. — Večerati ćemo odmah. Ima već po sata da je hrana donesena... Pogledaj čas ovo ovdje: jako lijepo vidljivi bacili, na jata.

Kad je prišao ocu, on ga privine k sebi i poljubi u kosu.

Jakovu navale suze. Priljubi se uz oca i počne plakati, pa sve jače ljuto jecati...

Uto se otvore vrata i uđe Točić.

Otac Jakovljev bio ga je preporučio prijatelju liječniku za bolničkog tehničara.

— Položio sam ispit... Dali su mi da izračunam mrežu cijevi za bolnički vodovod, kapacitet, i sav trošak.

— Pa, kako je išlo? — pogleda ga otac mirno.

— Hi, hi, hi... odlično sam izradio, — smijao se on umjetno, kao da je izrekao otrcanu šalu.

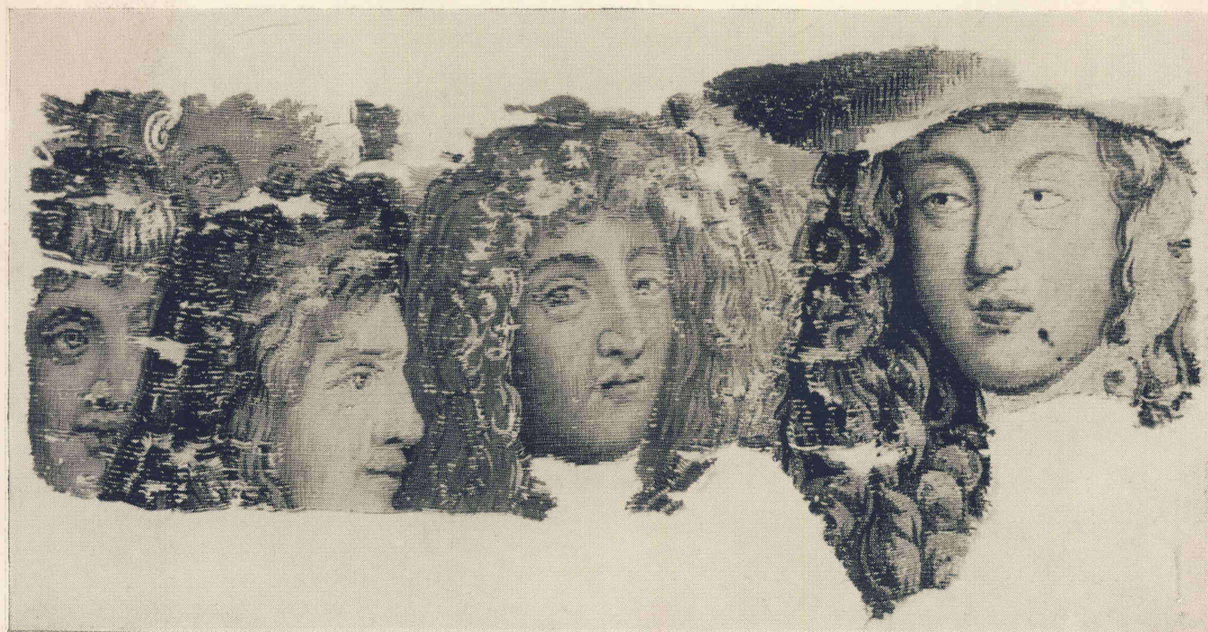
I Jakov je znao, da Točić laže. — Ali, eto, on misli da mora takvo nešto reći. To je njegov način shvaćanja pitanja, nužnosti — u jednu riječ: života.

*

Mladi profesor Jakov Hljeb uđe u direktorovo predsoblje, da se javi na službu kao tek namješten suplent. A Brkana je osjetio kao sasvim nezanimljiva čovjeka i s njim nije sada htio glumiti prepoznavanje.

Charles le Brun Bakanal

Fragment gobelina s likom Ljudevita XIV.

Maurice de Vlaminck Snijeg

Gabriel Décamps Pejzaž sa vjetrenjačom

Jakov Hljeb je poslije bio izgradio od sjedenja u klupi posebnu igru unutrašnjeg rada, a ne baš sanjarenja. A profesor Musić, starosjedilac škole, danas mu dolazi:

— Moj mladi profesore, bio si nemiran do zla boga.

Da, sjeća se. Ali, ne; on nije bio nemiran. Da je bio nemiran, time bi se ponosio, priznaje sam sebi. Nego je bio utučen i tražio je slamku spasa: pokušavao je drskosti, šale, da se opravda, da ga drugovi smatraju svojim, ali neuspješno; ogledavao se nemirno: da mu se tko ne podruguje?

I sad je bio svijestan toga, da mu se na lice navukao starački mir, dosadno očekivanje ponavljanja života, kao pogled na pročitane novine. — A kako mrzi tipove koji lome ljude, mrzi ih smrtno, ili barem kao stare novine.

Ali eto, on kao i Brkan: kostur i mišice naprežu se da ovo tjelesine održe visoko, naduveno. A gdje je sadržina, koja bi ih držala? Nema ni prodirna ljudskog pogleda često, koji će ih isključiti iz računa...

Nego, osvjedočeni su, temeljito osvjedočeni; ne proziru činjenice, ne osjećaju ideju čovječnu.

Eto samo kako su daleko od toga da shvate, da on nije bio nemiran. On je rekao preko volje i u upitnom obliku:

— Vi mislite, da je škola mjesto, gdje se treba proslaviti, nanizati »odlične«? Vi je shvaćate kao integralnu, samostalnu pojavu, bez veze s onim vani izvan zidova, izvan karata, knjiga, zbiraka, kabineta... Za vas je ona, izgleda, zatvoren blok, koji se uvali u torbu zapečaćen maturom, koncentriran u svjedodžbu, diplomu — pa hajd u svijet s diplomom u torbi?

Jakov je sjedio dakle u direktorovu predsoblju. Poslužnik mu je rekao, da će direktor sad doći iz razreda.

On je dakle profesor na školi, na kojoj je i sam učio. Tu je činjenicu ponavljao, ali u njoj nije nalazio ništa neobično. Uzalud se trudio, da joj ulije neko značenje. Ali ne, život je sitan. Čovjek je nejak, da običnim, i pogotovu još mrtvim stvarima ulije veličinu. Veličina je skrivena, kao srce.

Okuša se:

Ušao je u razred. Učenici se s poštovanjem i ispitljivim pogledima dižu. On se bori za prirodno držanje. Ali očito ne uspijeva.

— Nije znao ništa, ovaj... da...

Što? Što činim?

Sitni smo dakle na zemlji, idemo u krugu kao zvijer u kavezu i sukobljavamo se s vlastitom sjenom. Škola nije problem. Problem je ljudsko u čovjeku.

Vrata se otvore. Suh štropot. Ispražnjenje svijesti. — Uđe direktor. On se osjeti hladan. Osjeti, da se kreće i govori prazno kao lutka, da je kao predmet u bujici rijeke, bačen u život. Plivati će tako u ograničenom prostoru kao riba u akvariju — a iza stakla je svijet: Tko će probiti ljusku?

Eto, kako su ljudi kadri da se zatvore, ograniče.

(Odlomak) *VJEKOSLAV KALEB*

D V I J E   P J E S M E

U   S P O M E N A R

Uminu sjaj prve mladosti,
Prorijediše se naše radosti,
Sastanemo se kadikad, pismima glasimo,
Da sjaj mladosti svoje spasimo.

A dani ko dani protječu i hlape.
Za njima prazne naše ruke vape
Da se još jednom povrate i sinu
Makar samo u snu — il pri vinu.

I nekad se desi, i nekad se desi,
Da nam se oko radošću zakrijesi
I sjaj mladosti javi se u snima
U pijanoj noći, u kolutima dima.

Al stvarnost jutra iluzije skine
Ispred nas — kao veo paučine —
I iza noći što nam prošlost svježi
Dan osvane nujniji i teži.

P R V I   S N I J E G

Široka bijela tišina, zvone zvjezdice lečane,
Pale se sunčane zrake
Nevine, crvene, svečane
I sve blista i gori, sjaji se i žari,
O kako divno i tiho umiru mrtve stvari;
I otkinuta grana i polomljena trava
I šuma i cesta,
Daleka, čežnjiva, plava
O, sve je umrlo noćas i sve u snijegu nesta.

Na sprovodu stvari u pobožnoj tišini
Slomljen idem, a tako mi se čini
Da bi to bio čas radosti drag,
Kad bih i sam nesto u bjelini,
Al tko da zbriše crni blatan trag
Što ostaviše moje mračne stope,
Gdje umiru zvijezde i umiruć se tope.

MARIJAN MATIJAŠEVIĆ

MICHELANGELO

Veličina duše nema ništa romantično u sebi.
I nažalost baš ništa milokrvno. (Nietzsche)

(Svršetak)

Svaka kultura ima svoju ideju vodilju kao nit, koja se provlači kroz sve izreke i sva djela, svaka ima svoj oblik u kome je najjasnija; a da se neke grane govora podređuju jačima i osnovnim, dobar je dokaz Nietzscheov, gdje izvodi promjene grčkog jezika iz slikarskog u muzički (od epa do dionizija).

Zakoni plastike trebaju plastičnu lucidnost takove duše, i nikako se ne može govoriti o plastici i lirici uporedo, jer neke kulture nose sa sobom oblik, a neke neodređenost zvuka, pa ma kako se trzali da dokažemo paralelizam (osjeća se samo podređenost, tako da čak možemo reći: ovo je slikarski pisano).

Velika umjetnička djela nastaju iz potrebe izricanja svih težnja ili pogleda neke organske cjeline, kao rase, kulturnog bazena ili još uže — naroda, a volja za njih mora biti oprobana iskrenom vjernošću crtanja duševnih stanja, koja se penju u beskonačnost svojom jačinom, upornošću i bistrinom. Doživljaj plastike sam po sebi je zatvoren unutar jednog i jedinog čula i prerasta ga u asocijacije, koje su pristupačne svima, više ili manje, ali na koncu ostaje doživljaj plastike i ništa više, neopisiv svim drugim oblicima govora kulturna čovjeka.

Tako stoji s bojom, tonom i riječi.

Riječ se po svom obliku lako pretvara u pamflet, dvoboj i hvalospjev, a da i ne dobija svoju posebnu širinu i određenost riječi koja govori o nutarnjem. Zato je od svih umjetnosti, pisana, najprije uspatila od preogromne erudicije (jer konačno i psiholog govori a da nije umjetnik, i sociolog i jurist), koja je stečenim ukusom i dobrom logikom postala oštra kao nit, ali lako oslobođena nutarnjeg stila i veličine.

Govoriti o prasnagama, o osnovi svakog čina, o Volji, može se samo homerskim riječima jednostavnim i jasnim, a nikako cerebralno istančanim rječnikom Voltairea ili Gidea, koji je izgubio svaku vezu s Početkom.

Zato nam on govori snagom, oblikom i dušom mita, koji je ostao djelotvoran do kraja i koji je našao u Michelangelu pravog tumača.

Jedan mali, pastirski narod, predstavljao je sebi nebo, Jehovu, Mojsiju, prvi grijeh, Kaina i Abela, i te je svoje predstave kršćanstvom prenio na čitavu zajednicu naroda, što su potiho sanjarili o Otkupitelju i dobroti onoga, koji svojim životom otvara opet nebo, o krvi Boga prolivenoj za sve, i te predstave (kao o ispla-ćivanju grijeha, otkupljenju), karakterne za te zajednice i postavljene u osnovu njihova morala, umjetnosti, pa čak i spekulativne filozofije, čekale su ljude, koji su ih mogli formulirati najjasnije, koji su upravo rođeni da ih iznesu.

Tko danas može predstaviti Mojsiju drugačije nego ga je Michelangelo načinio?

Tko može zamisliti Krista ili Judu ili Sv. Petra drugačije nego što ih je Leonardo stvorio?

Ezekijela, Jeremiju, Jonu? Prvoga čovjeka? Boga, koji jednom riječi iz haosa stvara nebo i zemlju; ili dodirom svoga prsta unosi dušu u materijalnog čovjeka.

Da se to sve vidi, treba imati genijalno predviđanje, jasno zapažanje i oštar nož, kojim se luči istina od neistine. Kao da je predvidio, da će vjekovima doći ljudi, koji će moći naučiti sve, koji će o svakom svome djelu moći iznijeti masu teorija, objašnjenja i dokaza, ali ga ne će načiniti (Hamlet). Ljudi, u kojima će biti mozak toliko dominantan, da će sve druge funkcije zapuštati, a kompliciranost intelektualnog života dovest će ih do profinjenog propadanja kao vrste i kao visokih pojedinaca (rijetki veliki ljudi ostavljaju potomke). Da će doći vrijeme, kada će se moći dokazati za svaku stvar, da jeste i nije na prerazne načine, kada će se upravo s pomoću lažne pretpostavke otkriti istinit rezultat (krug je poligon...). Ne zaboravimo da je Michelangelo živio istodobno s velikim Leonardom, koji je bio naučenjak, naučenjak i naučenjak, i da su se oni sukobili.

Ako ovako pogledamo stvari, šta nam pada sve na pamet, kad stanemo pred figure Dan, Noć, Jutro i Veče? Zar nam nije on o tome govorio? Pogledajmo Dan, to surovo, aktivno, realno, djelotvorno tijelo, koje je moglo svoju Volju za rad izraziti samo ovako napetim kontrapostom. Jer Dan je pun zasjeda, zloba, borbi, opsjena, dan je nastavak prašume u nama svima, on je onaj koji radi i koji misli samo zato jer hoće da radi, i samo toliko koliko mu je potrebno za njegovu aktivnost; ne odviše riječi, već preobilje djela. Zar se to ne čita s njegovog (reklo bi se?) nedovršenog lica. Taj barbar niska čela, prodorna pogleda ostao je kao vezica, koja nas spaja sa odavnim rodom, od koga svi potekosmo.

To je rečeno tako čistim jezikom i ta istina mora zaokupiti svakoga.

Veče, zar ne liči na umorne starce svih kultura, svih prezrelih?

Ogromna glava, visoka široka čela, još uvijek dosta snažna torza, puna, prekrcata znanja, ali tako ojađena, izmučena svim onim, što u sebi nosi. Kao da nam priča svoju tužnu povijest od prilike kao svi starci što govore: »Nekad nije bilo tako; bacite pogled na onoga, što me gleda tako surovo, tako borbeno, tako vedro... eto to sam bio ja... a vidite šta je od mene postalo.«

Noć i Jutro su nijanse divno izvedene, ali lako bi se i kod njih mogla čuti ista disharmonija, koja nas prati sve dok ne odemo od onih figura.

Tu je Michelangelo prerastao plastika, jer je počeo govoriti i o sebi. Sjetimo se, kako nećaku Lionardu stalno u listovima naglašava, neka se ženi, da se ne zatre pleme Buonarotti, i kad se ženi, nije važno da li je žena lijepa, nego da li je dobra, kakova će biti mati... i mnogo briga, koje nam postaju razumljive.

Oj, mi ljudi, koji sve prikazujemo našim likom, zar možemo drugačije zamisliti Noć?

La notte, che tu vedi in sì dolce atti
Dormire, fu da un Angelo scolpita
In questo sasso; e, perchè dorme, ha vita
Destala, se no'l credi, e parleratti.

A šta nam govore Leonardove one plemenite glave Mona Lize, Sv. Ane, Madone u spilji, ako ne o kontemplaciji, kontemplaciji i još jedamput o njoj.

Ta naučno dobivena dubina lica i dubina samog predmeta i pozadine u treću dimenziju, nesagledanu, zar to nije početak već same večeri?

Kako mnogo razlika između ta dva čovjeka!

Pogledajmo sva lica Michelangelova, koja se tako dionizijski kidaju u boli, koja dolazi od trošenja snaga; u boli od kratkoće svih naših napora, koji su na koncu dragocjeni i poželjivi!

A sa Leonardovih lica govori bol, ali bol od pretjeranog gledanja, prevelikog poznavanja!

Reklo bi se: temperament i mir; ali kako su krhke riječi kada govore o velikoj stvari.

Pogledajmo crteže za Leonardovu Posljednju večeru! A pogledajmo crteže (koji su do nas stigli) za Michelangelove proroke, Sibile i mladiće!

Njegov duh je tražio, tražio i skupljao, promatrao, radio, i iz puke imitacije pronašao ono, što je čovjek u stvari, kakav je on uopće, kakav bi mu bio najviši tip; odakle dolazi i kuda nestaje.

Kao što postoji kategorički imperativ u moralnom odnosu ljudi, tako bi postojao kanon u govoru tijela.

Ka ili od modela?

Iz svega onoga, što na nas djeluje kao ideal, struji čudna snaga i proširuje našu volju nesvijesno i silno; djeluje na nas, da radimo više i snažnije, unosi odlučnost i snagu, potvrđuje naše najskrovitije afirmacije života i stavlja ga pred nas kao nešto najpoželjnije i divno.

Iz govora kamena i spleta mišičja, žila, kose i prekritih kosti postaje govor naše volje; kako? — mi to ne znamo, kao što ne znamo kako se vitalnost diže slušajući rusku romancu ili Bachovu fugu. Ali darovatelji su znali.

On je skupljao sve što je bilo tip na čovjeku, koga je dobro poznavao i davao ga sublimno bez nepotrebnog i časovitog. To dobro promatranje, to divno imitiranje najsretnijeg slučaja jeste najbožanstvenije primanje života kakav jest.

Kako otužno djeluju svi naši izvori, od impresionizma, kubizma, futurizma, dadavizma — kad se odavde baci oko na njih!

Nategnuti, mozgovni, prepametni ali nemoćni (kao Veče), baštinici velikog ukusa svih epoha, posjednici nikakvog stila — nikakvog stila. Kao Euripid-Sokrat proti Eshil-Sofokla. Logika je uništila muziku, i drama je propala . . . a da se natrag ne može, dokaz je ocean tinte, proliven da se spasi stanje u kome se danas nalazimo — a ipak pored svega smo svijesni, da sva Cezanneova ili Van Gogova platna nisu vrijedna crteža ruke za Michelangelova Ahasfera. Nestao je mit kao opća svojina i kao opće po sebi. Kao Euripid plačemo u teatru ovih događaja, mudri za sve, nemoćni za najmanju iskrenu riječ ili potez kistom. Kvantitet našeg znanja ubio je kvalitet najneposrednijeg. Zar nisu jednostavne riječi Eshila ljepše nego divno mudre riječi Maupassanta ili Flauberta?

*

U najvišem usponu je obojao krov Sikstine i učinio nacrte za Biblioteku Laurenzianu.

Ulje kao nearhitektonsko, nevezano i nemonumentalno bilo mu je strano. Kiparstvo kao arhitektura i slikarstvo kao arhitektura (freska) ostalo mu je jedino, jer samo arhitektura može sve reći; ona je opći jezik i nosi sa sobom sve; on je htio prostor dobiti, a ne prikazati ga perspektivno. Tu se već prelazi na najčistiji jezik, u kojem se ništa ne može naučiti, nego osjetiti. On, bezličan, koji nikoga nikada nije portretirao, kao Grci, zar nije bio rođeni arhitekt? Mojsije, četiri doba, novi David, dječak što kleči (u Petrogradu), nove Madonne — samo su dokaz njegove još uvijek visoke vitalnosti.

1534. godine dobije posljednju po njegov život važnu slikarsku narudžbu. Pavao III. mu preda da na prednji zid naslika Posljednji Sud.

To mu je bilo i posljednje veliko slikarsko djelo. Svi su čekali s užasnim povjerenjem, šta će on sada učiniti. A on je šutio i radio 7 godina.

Misao, koja ga je zaokupljala dugo, konačno se mogla ostvariti.

Pogledamo li Signorellijev Posljednji Sud (Orvieto), a pogledamo li Michelangelov, u prvi mah se osjeća, da tu nema dekorativnih lomatanja krila đavola (kao da plaše djecu), nego da je tu čovjek, čovjek i samo čovjek.

Kao što se na Posljednjoj Večeri sve perspektivne linije upućuju na čelo Krista, ovdje sva grupna raspodjela, pogledi i ona živa upravljenost kretnja kao tankom niti sve vezuje za centar u Kristu. Deset grupa, svaka sa svojom radnjom, nedjeljivana ničim nego prostorom, što je naročito ovdje savršeno ništa, možemo reći da svaka od tih grupa stoji u prvom planu. Iza značajne i najvažnije figure Krista ne samo što vijori plašt, koji privlači pogled (mjesto aureola oko glave), nego slobodan prostor i nevažnost najbližih likova, koji su u sjeni, gube se sve dalje gomile, ma da ne po zakonima perspektive. Adam ili Sv. Petar su prosto uvećani, i tako nas sile da bacimo oko na njih.

Krist je bio udarac za sve. Kako je mogao njega onako snažnog, onako materijalnog, upravo samo ljudskog stvoriti, kada se je do tada Krist prikazivao uvijek više duhom nego tijelom? Kako je mogao Kristu oduzeti svako božanstvo geste, pa čak mu ni oči nije upro u nas, da bar tamo nađemo dušu?

A taj Krist je zapravo bio zadnje i najjasnije, što je pravi Michelangelo rekao svijetu. Bog-čovjek, antički prikazan Bog, koji je u stvari samo najviši tip čovjeka i zaista kao takav afirmacija života, pravi sudac i pravi putokaz. Zar bi išta drugo imalo da kaže ono snažno tijelo, koje je toliko nedopadljivo, ono realno tijelo koje sudi sve, jer može sve. Kako se sve to protivilo kršćanskom poimanju Suda; i ne samo golotinja, nego i sam duh stvarao je prigovore, dok konačno nije odlučeno, da se figure obuku u siječnju 1564.; taj glas nije do njega stigao, jer je nepun mjesec poslije umro.

Kako se duboko osjeća razlika između njega, antika, plastika (konačno da kažemo: u krivo doba postavljenog) i čitave linije Giotto-Leonardo? Ne samo po formi, nego po moralu, po smislu, po sposobnosti gledanja, po intuiciji!

On stoji sam. U doba, koje se je obmanjivalo da je promijenilo duh, da je probudilo staru mitologiju, Venuse i gozbe, ali istovremeno i obnovilo turnire, kasnogotski stil sasvim otvoreno (Gozzoli, Fra Angelico), on je jedini koji je go-

vorio o antici njenim jezikom, i najjasniji je kad govori upravo njenim jezikom. Sve se je pretvaralo u muziku, t. j. sve je već bilo muzika, i slikarstvo i arhitektura, a on je jedini stajao prkosno, jer drugačije nije mogao, nego glavom kroza zid. U današnje doba, kada se sve »može« objasniti, ipak ovo ostaje neprotumačivo sociološki, uopće znanstveno, kao što je neprotumačivo zašto neko može a neko ne može shvatiti matematiku ili zašto je Goethe mogao napisati Fausta, a Kranjčević to, recimo, ne bi mogao (i nije mogao).

*

Poslije Strašnog Suda njegova je vitalnost padala. Sve je više odlazio od svog istrajnog, jedinog puta. Lea, Rahel, slabi kipovi kao i Raspinjanje Petra na križ ili obraćenje Pavla (Slike). Sve više se upušta u ono, što je uvijek prezirao, u dubinu, pozadinu i slikarsko rješavanje, i upravo 1550., kada to svršava, daje se na najkatastrofalnije, što je stvorio: Pietà i Polaganje Krista u grob. Sve, što je kao zdravi realist učinio, porečeno je. Zašto? Da li se to moralo njemu dogoditi kao prototipu cijele kulture? Bio sam silno žalostan, kad sam kod njega, jedinog, za mene i jedinstvenog, pronašao ono, od čega sam s užasnim strahom bježao. I ponavlja se priča Večeri: »Gledaj onoga, što je upro oči u mene, tako surovo, tako borbeno, tako vedro . . . i ja sam nekad bio takav . . . a vidite šta je od mene postalo.«

*

Doživio je duboku starost: osamdeset i devet godina; pod konac života je bio vrlo sklon suzama, i tužio se, da ne zna, kud je bacio svoj život. Sve skromniji, sve bolji, sve blaži. Ali ipak je radio do kraja. Pišu o njemu učenici (Condivi), da je o ljubavi govorio nježno, da nikada nije ispustio gadnu riječ, da je bio plemenit i uzvišen.

Jezici čitave Italije zabavljali su se pričama o njegovoj nenormalnosti, o gadnim odnosima s učenicima i nekim mladićima, ali to je sve ostalo samo kao dokument ne vremena, nego vječnog zakona, da dok postoje veliki, postojat će i mali, koji će ih prljati svojom šugavosti.

Svakodnevno se bio, kidao i davao, jer je previše znao, previše vidio i naslutio. Nemoćan da ne čini, da se odupre nagonima, patio se, jer je sve samo gubljenje u životu. Stari paradoks se ponovio: da najviše daju životu oni, koji od njega najmanje imaju. On je podizao druge, dok je sam padao.

Ohime, Ohime, oh i'son tradito
Da giorni mie fugaci e dallo spechio,
Che 'l ver dice a ciascun, che fisso'l guarda!
Così n'avien, chi troppo al fin ritarda,
Com 'o fact'io, che'l tempo m'è fuggito,
Si trova come me'n un giorno vecchio.
Ne mi posso pentir ne m'apparechio
Ne mi consiglio con la morte appresso.
Nemico di me stesso,
Inutilmente i pianti e sospir verso,

Che non è danno pari al tempo perso.
Ohime, ohime, pur reiterando
Vo'l mio passato tempo e non ritruovo
In tucto un giorno che sia stato mio!
Le fallaci speranze e'l van desio,
Piangendo, amando, ardendo e sospirando —
Ch'affetto alcun mortal non mi è piu nuovo —
M'anno tenuto, ond'il conosco e pruovo:
Lontan certo dal vero,
Or, com periglio pero.

ili

Beata l'alma, ove non corre tempo!

Slikar, kipar, pjesnik, arhitekt — bio je iskreno predan svemu. Kako teško zvuči Eklezijastova rečenica: »Koja nam korist od svega truda pod suncem?«, izrečena ustima ovakvog čovjeka!

Ali ne! Sav život je njegov govorio protiv nje. On je dao i odviše; ali on je i mogao dati.

Firentinci su mu se divno zahvalili. Noću je ukradeno njegovo tijelo iz Rima i dovezeno umotano kao roba u Firenzu. Sve je trebalo biti tiho izvedeno, jer su znali, da bi masa svijeta zatvorila prolaze do grobnice. Ipak je šapat obletio cijeli grad, i za tren sve je bilo puno, i svak je htio da se dotakne barem lijesa, da se čitav život može hvaliti, da je Njegov lijes dotaknuo (Vasari). Žene su plakale, djeca su plakala, i mnogim ljudima bilo je teško uzdržati suze. A on, dvadeset šesti dan nakon svoje smrti otvoren, ležao je isti, bez ikakvih znakova tjelesnog propadanja . . .

Sada, kada je mrtav, dati ćemo mu u usta pjesmu Zaratustre, koja bi upravo njegova bila:

»Noć je: čuj kako glasno žubore sad potoci i vodoskoci. A i duša je moja vodoskok koji žubori.

Noć je: sad se tek bude ljubavne pjesme zaljubljenih.

A i duša je moja ljubavna pjesma zaljubljenog.

Nešto nezasićeno, nezasitljivo na dnu je moje duše; i hoće da progovori. Silna žud za ljubavlju nakupila se u meni i progovara jezikom ljubavi.

Ja sam svjetlost: o, kad bih bio noć! Ali u tome i jeste moja usamljenost, što sam okružen svjetlošću.

O, kad bih bio mračan i taman kao noć! Kako bih sisajući ležao na grudima svjetlosti! . . .

Ali ja živim u svom vlastitom sjaju, ja upijam ponovo u sebe plamenove koji iz mene biju.

Ja ne znam za sreću onoga koji uzima!

Glad niče iz moje ljepote.

O da grdne gladi posred sitosti!

Mnoga sunca kruže u pustom prostoru: za sve što je mračno govore ona svojom svjetlošću — za mene šute.

To je neprijateljstvo svjetlosti prema onome što sjaji: nemilosrdno ode ona svojim putovima.

Kao oluja prelijeću sunca svoje putove, takav je njihov hod. Ona idu za svojom neumoljivom voljom; to je njihova hladnoća.

O, tek vi, vi tamna bića i mračna kao noć, tek vi stvarate toplotu iz onog što sja! O, tek vi napajate se, i krijepite mlijekom iz vimena svjetlosti!

Ah, led je oko mene, i moja će ruka izgorjeti od leda! Ah, žeđ je u meni, koja čezne i vene za vašom žeđi! I osama!«*)

Nestaju zvuci Zaratustrine pjesme, gubi se pjevač, mi gledamo za njim i vičemo: »Do viđenja! Vrati se još jednom.«

B. RUŽIĆ

*) Nietzsche F., Tako je govorio Zaratustra. Fragmenti iz Pjesme u noći.

MJESEČINA

Mjesečina
grli mekše
od žene.
Tiše od vjetra.
Blaže od snijega.
Oblina brijega
meko ko dojka
u mjesečini spava.

Mjesečina
otvara vrata
u tajne.
Katedrale stare
otvaraju trokrilne oltare.
Monstrance sjajne,
križevi,
kaleži zlatni
u mjesečini
bliješte.

Mjesečina
ulazi tiho
u staklenike.
Visoke ljiljane
u staklo pretvara.
Crvene ruže
ko rane rastvara.
Ponosne palme
u san ljulja.
Ko tisuće srebrnih metulja
legla je po krovu staklenika.

Mjesečina
šulja se blago
u mračne sobe.
Po tipkama glasovira
širi svoje bijele ruke.
Stare sonate
zaječe burno.
Beethoven plače.
A ormar rastače crv.
Ej, sve je prolazno
i žena, ljubav i krv.
Al iznad blata
vječno ko vijenac od suza
blista
Mondscheinsonata!

Mjesečina
grli mekše
od žene.
Tiše od vjetra.
Blaže od snijega.
Oblina brijega
meko ko dojka
u mjesečini spava.

VJEKOSLAV MAJER

P R O Z A   S T J E P A N A   M I H A L I Ć A

Novelist i dramatik Stjepan Mihalić pripada onoj generaciji mlađih hrvatskih književnika, koja se afirmirala u poslijeratnom »Vijencu«. U toj, neko vrijeme jedinoj književnoj smotri, Mihalić je objavio svoje prve veće novele (»Zapaljena krv«, »Bratić Mirski«, »Jagoda na križnom putu« i dr.), otkuda ih je kasnije, prerađene ili neprerađene, preštampao u posebne knjige. »Zapaljena krv« objavljena je pred nekoliko godina s još dvije kraće (ne naročito značajne) novele među edicijama Matice Hrvatske, ali u njoj nije bilo bitnih promjena, koje bi dale drugi karakter ili kolorit radnji. Naprotiv je novela »Bratić Mirski«, koju je autor izdao u vlastitoj nakladi u Karlovcu pod naslovom »Neprijatelji«, posve prerađena, pa joj je čak dodan i optimistički svršetak po uzoru starije ruske književnosti, što je dakako išlo samo na štetu njezine umjetničke vrijednosti, jer je time razvodnjena i banalizirana snažna koncepcija, puna naturalističkih slika i evokacija, temperamenta, života i stvaralačke dinamike. U zbirci »Novele«, koja je također izašla u piščevu izdanju, sabrane su kraće i manje značajne radnje. Bez obzira na to, što su to prve Mihalićeve stvari, napisane u mladim godinama, kad pisac nije mogao imati današnjega književnog znanja i iskustva (iako se kod nas budalasto misli obratno, činjenica je, koju nitko pametan ne može negirati, da svaki pisac sve bolje piše, što dulje piše, ako njegov rad dolazi ozbiljno u obzir), ja mislim, da je to ono najbolje, što je Mihalić dosada napisao, i da njegove posljednje stvari ili variraju i ponavljaju stare teme i evokacije, ili odlaze u konstrukciju i u često vrlo vidljivo oponašanje drugih boljih i originalnijih pisaca. Tako u »Zapaljenoj krvi«, koja zajedno s Humovim »Grozdaninim kikotom« i Sudetinim »Morom« tvori poseban genre u našoj književnosti (pod utjecajem Hamsuna i Kellermanna, a vjerojatno i Matoševe idilične lirske pripovijetke »Nekad bilo, sad se spominjalo«), ima lirskih odlomaka, pisanih temperamentnim stilom, punim sočnog, bogatog kolorita i iskrenog zanosa, koji ostaju nenatkriljeni u našoj književnosti ove vrste. To vrijedi u istoj mjeri za neke fragmente iz »Neprijatelja« i »Jagode na križnom putu«, pogotovo posljednje novele, koja i u kompoziciji ima nešto osobito, svoje, skoro sasvim nepoznato. »Neprijatelji« mnogo sjećaju na Krležu, naročito na njegovu ratnu i ranu poslijeratnu poeziju, pa je vjerojatno također po Krležinu uzoru (jer Krleža voli obrađivati svoje teme paralelno u noveli i drami) pisac isti sadržaj obradio u jednoj drami (»Atrakcije cirkusa Borov«), no uza sve to je ta novela siguran hrvatski književni uspjeh. Iz nje progovara nešto sirovo, ne prerađeno u autorovoj stvaralačkoj retorti, nego dano iz sebe u primarnom obliku, u grču, tvrdo i jako; oglašuje se krvavi i zvjerski dnevni život, koji gazi malog čovjeka u malom gradu, gdje sitne, zavidne duše truju i guše jedna drugu u borbi za egzistenciju i ništavnu, balavu karijeru. Kao primjer Mihalićeva stila i novelističke kompozicije citiram ovaj početak jednoga od posljednjih poglavlja njegove nesumnjivo dosada najsuperiornije novele, »Zapaljena krv«, koju nije mogao umjetnički prestići ni jednim svojim poznijim djelom, bez obzira na sadržaj:

»... Daj mi svoju bijelu ružu, daj mi svoju prekrasnu bijelu ružu, Gavanova Ševo! Saloma pleše na mojim prsima sa sedam milijuna krvavih koprena, a dolje u drägi ludo vrišti glava Svetoga Ivana! ...

Kuku... Kuku...

Tko to kuka, Lacika?

Hej, haj!

Udri jače, Gavane! Da pukne živo zemljino srce, udari nogom, čuj! Leti kolo uokolo krijesa, prskaju zvijezde u Ševinim očima, propni se, srce, jecaj, plači, napuni krvlju do vrha krvožednu jarugu!...

Hej, ovamo, sluge!

Ovamo, sluge i sluškinje!

Lebde kola ružama ispletena, vuku ih braća, leptiri s ruba šume! Zvonite, zvona, orite, rogovi, igrajte, frule, eno mladenka domahuje zlatnom koprenom! Pjevajte, sluge, kličite, sluškinje, pospite staze bijelim cvijećem, navucite svečanu odjeću! Pjevajte, kličite, igrajte, zvonite, dan je velik i blag! Sve vam svoje dajem, braćo i sestre! Vaša je kula s resama srebrnim, vaše su haljine dragim kamenjem posute! Moja nevjesta pozdravlja koprenom i ništa više ne trebam...

Natoči čašu, Lacika!

Daj mi, da ispijem sunčanu suzu do dna!«

Novija zbirka novela, »Knjiga o Mlakaru i drugima«, koja je pred dvije godine izašla među edicijama Suvremene knjižnice Matice Hrvatske, ne znači napredak i uspjeh nakon spomenutih prvih knjiga. Među pet novela, koliko ih se nalazi u knjizi (»Igra nad Dobrom«, »Jutro na vodopadima«, »Meteori«, »Badnjak u Jazavčarima« i »Novela o medvjedima«), nema organske veze, jer su nastale u različnim vremenskim odsjecima i s različnim umjetničkim intencijama. Prve dvije, »Igra nad Dobrom« i »Jutro na vodopadima«, tvore cjelinu; one se nastavljaju na stariju prozu svoga pisca, naročito na »Zapaljenu krv«, kojoj su i inače srodne po načinu obradbe i po temi, koju obrađuju, ali umjetnički zaostaju za njom, iako bi je po logici razvoja (jer su nastale poslije nje) morale natkriliti, u dubljinu ili u širinu. Ipak treba konstatirati, da je u njima Mihalić sažetiji i jednostavniji, da mu je i izraz naravniji, prirodniji, bez mnogih, često suvišnih riječi i slika. Činjenica, da Mihalić u tekstu i u dijalozima svoje pjesničke proze polemizira s Hamsunovim načinom pisanja i shvaćanjem ljudi, osobito s poručnikom Glahnom iz »Pana«, ne znači, da on zaista i kreira suprotno od Hamsuna, nego samo da bi htio upozoriti, kako u njegovim novelama ne žive Hamsunovi, nego njegovi, Mihalićevi ljudi (što je uostalom točno). Hamsun je na nj vrlo blagotvorno djelovao, i nesamo na nj, no Mihalić je odviše jak talent i odviše umjetnik, da ne bi taj utjecaj apsorbirao. Treća novela u zbirci, »Meteori«, čini prijelaz prema četvrtoj i petoj, »Badnjak u Jazavčarima« i »Novela o medvjedima«, koje su srodnije »Bratiću Mirskom«, odnosno »Neprijateljima«; ali danas je, poslije izlaska prvoga i jedinog dosadašnjeg Mihalićeva romana, »Rakovac u Vinovrhu«, jasno, da te dvije novele, kao uostalom i »Meteori«, tvore zapravo nacrt za pozniji roman, koji je konačno i napisan. Gledan kroz tu prizmu, Mihalićev rad daje dojam stanovita sistematiziranja i planiranja, što može samo dobro djelovati na kvalitet njegovih književnih radova. Ipak od toga sistematskog i ozbiljnog rada nema onih rezultata, koji bi se mogli očeki-

vati, jer se Mihalić sve više ponavlja (tragično za pisca, koji tek ulazi u svoje najzrelije kreativne godine); sve se češće služi tuđim realizacijama, što se može oprostiti književnom početniku, ali ne piscu, koji je napisao nekoliko knjiga; sve više odlazi u šablonu, pa kad ne može problem, koji je načeo, sam riješiti, rado posiže za tuđim metodama i rezultatima. To se osjeća jednako u novijim novelama kao i u dramama (od prve originalne i smiono koncipirane »Grbavice«, koja je zaista bila njegova, iako je u njoj bilo nevještih scena i nedokumentiranih obrata, do posjednje drame »Pred dan«, koja je napisana pod intenzivnim utjecajem Leonida Andrejeva), ali se najviše osjeća u romanu »Rakovac u Vinovrhu«, o kome je ovdje u prvom redu govor. Kad bih ulazio dublje u razloge, kako je do toga došlo, morao bih istaknuti teške životne uvjete, pod kojima živi jedan vrlo daroviti pisac u malom provincijskom gradiću (Karlovcu), gdje su mu diletanti izvodili drame, i gdje je sam štampao i rasprodavao svoje knjige; morao bih upozoriti na ograničenu, gotovo minimalnu mogućnost razvoja u skučenim okvirima, u vječnoj borbi s lajavom, zavidnom i zlobnom malogradskom okolinom, u sukobu sa svime natražnim oko sebe i sentimentalnim, povodljivim u sebi, zbog čega se čovjek i nesvijesno zaustavlja na putu i vraća natrag, iako je zapravo tek krenuo punom parom; mjenice i dugovi, jesenje magle i kiše nad žutom, mutnom Kupom i Koranom, u kojoj se utopio Vjekoslav Karas, memljive uredske prostorije, uvijek iste ulice, kuće i ljudske glave, uvijek iste novine i knjige, među kojima malo dobrih, uvijek jednaka sredina, koja dobrim dijelom odgovara za preranu smrt i skrhani talenat jednoga drugog karlovačkog pisca, Milana Vrbanića. Dakako da su to sasvim druge perspektive i drugi uvjeti za stvaralački rad, koji iziskuje cijelog čovjeka i cijeli jedan umjetnički život.

Posljednja knjiga »Rakovac u Vinovrhu«,*) po fabuli i događajima, koje je pisac u njoj nastojao obuhvatiti, zacijelo ima pretenzije aktuelnoga političkog romana, koji analizira društvo i otkriva njegovo naličje; po načinu obradbe i po umjetničkom zahvatu materijala ta je knjiga međutim ostala veća novela, u koju je uvedeno nepotrebno mnogo novih osoba, karaktera i sudbina, i koja jednako nema svršetka, kao što nema i početka, iako je talentirano i smiono pisana. Djelo, koje bi (kao prvi roman novelista, koji je oduvijek težio k romanu) trebalo biti neke vrste sinteza svih pozitivnih, konstruktivnih nastojanja i rezultata svoga pisca, pa odraziti u sebi sav njegov kreativni potencijal i intenzitet, kako se u prvi mah i činilo da će biti, ostalo je negdje na sredini između novele i međusobno nevezanih romanskih fragmenata, neke vrste pripovjedački torzo, u kome se rijetko koje mjesto osobito izdiže ili pada; sve je na određenoj prosječnoj visini, koja ne znači nikakav novi uspjeh, nego bi se prije moglo govoriti o neuspjehu, uzme li se u obzir, koliko se očekivalo od Mihalića kao pripovjedača. Glavno lice Rakovac, oko kojega se kreće cjelokupna radnja i događaji u djelu, dato je dosta neizrađeno i blijedo, ma da je pisac od njega nastojao napraviti junaka u pravom smislu

*) U ocjeni književne vrijednosti Mihalićeva romana urednik se ne slaže s piscem ovoga eseja; ipak mu daje mjesta u »H. R.« po načelu slobodne kritike.

riječi. Uzalud ga kasnije uvodi u neprestano nove autoanalize, borbe, sukobe, poraze i pobjede, da ga prikaže u odnosu prema događajima i činjenicama, on ostaje fatalno neodređen i iskonstruiran, kao što je uglavnom neodređena i cijela knjiga. Može se dogoditi, da Stjepan Mihalić zaista opisuje ljude naše sredine, štaviše, da opisuje neke konkretne događaje i političke skandale, kojima tako obilujemo (ja to ne znam, a i nisam imao namjeru istraživati), ali njegova knjiga visi u zraku negdje između konstrukcije i umjetničke istine bez obzira na mnogobrojne advokate, industrijalce, šumare, kotarske predstojnike, suce, revolucionarce, komediografe i nezadovoljene djevojke ili žene, koje pisac oživljuje i kojima je uostalom pridao odviše važnosti. Ja sam već imao prilike nekoliko puta pisati povodom različnih knjiga boljih i gorih od ove, kako naši pisci precjenjuju značenje tih smiješnih i bijednih malogradskih činovničkih magnata stvarajući od njih heroje u dobrom ili u lošem smislu, dok su oni zapravo sitni kućni glodavci i stjenice, koje se gube s prvim izborima i prvim državnim potresom. Što vrijedi autoru »Rakovca u Vinovrhu« (uostalom vrlo nesretan i nekarakterističan naslov), da su lica, koja opisuje, možda zaista živjela i još danas žive, kad ne žive umjetnički, kao što žive Jarilo i Ševa iz »Zapaljene krvi« ili Iva iz »Neprijatelja«? Scene između Rakovca i Trešnje posve su namještene, iako su na mjestima artistički vrlo dotjerane, a isto su tako namješteni i iskonstruirani likovi seljaka, koji su trebali biti pendant Krležinim i Hegedušićevim satiričkim umjetničkim realizacijama seljaka, a postali su samo neuvjerljiva kopija bez grotesknog i pamfletističkog elementa, koji je pogotovu kod Krleže bitan. Pijana večera u Ribićevu dvorcu nije nova u Mihalićevoj prozi, a u ovim ju je okvirima dao prije njega jedan mlađi pisac, koji je pokušao analizirati i satirizirati malogradski život tražeći njegovu najranjaviju i najbolniju stranu, u isto vrijeme i najkomičniju. Dok Kovač pripovijeda, kako je iz zasjede ubio na fronti mladog neprijateljskog poručnika, koji se sunčao ništa ne sluteći, onda su reminiscencije na Krležin »Povratak Filipa Latinovicza« toliko očite, da to i nije potrebno konstatirati. Nemamo mnogo romana, s kojima bi se »Rakovac u Vinovrhu« mogao komparirati, ali po piščevim intencijama i političkoj analizi društva djelo je ipak najbliže »Kaljuži« Zvonimira Šubića, jačoj u analizi i kritici, a slabijoj u umjetničkoj obradbi, iako se tu radi o dvije različne sredine i dvije međusobno odijeljene hrvatske pokrajine. Kao i Mihalić, Šubić živi u provinciji (u Bosni); kao i Mihalić, ni Šubić se nije mogao oteti zaraznoj snazi provincijske čame i klasične gluposti, koja kao magla i zrak lebdi nad svakom ljudskom riječju i svakom mišlju. Šubić, iako Hrvat, zbog toga, da ne izgubi kruh, a možda i zaista, gravitira prema Srbiji; Mihalić oštro i direktno naglašuje hrvatski karakter svoga rada. Jedan i drugi nisu dali ono, što je od njih očekivano i što su dužni dati s obzirom na svoj talent i umjetničke pretenzije. Mihalić je dakako bolji, čedniji i raznolikiji. Matica Hrvatska, koja u svojim redovnim izdanjima svake godine nastoji dati bar jedno beletrističko djelo iz aktuelne hrvatske društvene i političke stvarnosti ili neposredne prošlosti (Bonifačićeva »Krv majke zemlje« i »Mladice«, Budakov »Direktor Križanić«, Softini »Dani jada i glada«), nije uspjela dati Mihalićevim »Rakovcem u Vinovrhu« djelo u isto vrijeme književno vrijedno i politički

aktuelno kao što joj to uostalom nije u cijelosti uspjelo ni kod spomenutih prošlih izdanja, jer ili je politički i socijalno-kritički dio išao nauštrb umjetničkog, ili se dogodilo obratno. To međutim ne može ni u koliko umanjiti vrijednost intencija Matičina odbora, da baš u redovnim izdanjima, koja dolaze u ruke i najširim krugovima čitalačke publike, odrazi ove naše uznemirene i mračne dane, kad je od čovjeka bolji vuk i kad se naslućuje apokaliptička vizija općeg ratnog požara i užasa, koji stoji pred našim vratima.

Ostaje formalna strana romana, njegove dinamične ljubavne i lirske scene, u kojima je Mihalić apsolutno najjači i zaista svoj. Pisac »Rakovca u Vinovrhu« piše relativno mnogo i dobro, ima svoj specifični živi stil i rječnik, rečenice su mu poetične, kratke i odmjerene, opisi plastični i bogati, ali ne kićeni i barokni. Kolorit mu je često raskošan, kad opisuje prirodu, i tada je uvijek istinit i uvjerljiv. Vrlo mnogo vode, vjetra, planina i prirodnih stihija daje toj prozi neki poseban ton, kao da sve oko pisca živi zajedno s njim i sudjeluje u njegovoj radosti i žalosti. Voda se talasa preko »Rakovca u Vinovrhu«, kao što je plavila »Zapaljenu krv« ili »Jutro na vodopadima«, teče kroz događaje i vrijeme u modru prugu horizonta, koja je pokušala omeđiti bezgranični, nepojamni prostor. Uz to mnogo iskrenih patriotskih i socijalnih tirada, koje bi bile plastičnije i življe, da nisu toliko naglašene, ljubavi prema čovjeku i novom čovječanstvu, otvorenosti i hrabrosti. To je najbolji dokaz, da »Rakovac u Vinovrhu« sigurno nije posljednja Mihalićeva riječ u književnosti, nego samo jedna razvojna karika u lancu, koji još dugo ne će biti zatvoren.

Dostojevski je rekao u »Bjesovima«, da će ljepota spasiti svijet, a Gide je mnogo kasnije u svome »Povratku« naglasio, kako s vremenom osjeća »sve manje interesa za pejsaže, pa bili oni ne znam kako lijepi, ali za to sve više i više za ljude«. Između te dvije skrajnosti, koje možda i nisu skrajnosti, čini se, da vijuga književni put Stjepana Mihalića. Ide prema istini, prema kojoj su uvijek bili usmjereni svi pozitivniji hrvatski napori i ostvarenja.

IVO KOZARČANIN

TRI PJESME

PAVANA

U nama živi slika drage žene
odzvuk njena glasa nikako ne vene
u uhu našem.

A mišljasmo, već davno, da sjećanje drijema
na one kojih kraj nas nema,
da nešto novo, bodro u pohode se sprema.

O, kako sami sebi mi smo krišom lagali
u sama sebe mi nade smo polagali.

O, kako je kruto za izvjesno znati,
da će jednom doći oni teški sati,
kad diraju nas tuđi glasovi izvana
opet se otvara naša stara rana,

jer glasovi mnogi sjećaju nas trena,
kad svaka je sjena njena sjena
i nikoga nema da nam blago reče,
da će možda doći jedno dobro veče.

ZAPIS ZA JESEN

Dan je, da sve u nama uspomenom živi
i djetinjstvo i krajevi nedosanjani, sivi.
U toplom vihru meke jugovine
pradavna i stara uspomena pline.

Pladanj blijedog sunca nenadano sine.
U nama miris gnjile jugovine,
sve se stvari, ljudi bolesnima čine.

Ko djevojka blijeda što svijetom sama ide
ti dani svima sjećanjima bride.

I kome kazat tugu rad takvog jednog dana,
kad vani jesen diše sunčana i rana?

C. J.-B. Corot U parku

Jean-Baptiste Carpeaux Mlada žena sa cvijećem

V. Van Gogh Pisac za stolom

K I Š A

Kiša, kiša, kiša, cijeloga dana pada
na naše pognute glave, na tmurne dane jada.
U poplavi teških misli naše žalosti teku
jecaji naši davni, suze naše peku.
Nije dobro biti mnogo sam sa samim sobom,
biti strašno sam ko sa dragim grobom,
jer otužno zvoni u nama jedna riječ, a ta je: tuga,
mišljasmo prošla su popodneva duga,
kad žalost, žalost u nama prebiva,
u kretnjama, u pogledu, u riječima sniva.

OTO ŠOLC

T U G A U S U T O N

Pođi, seko, sa mnom niz obronak, pođi
Gle kako rudi šuma: tugom će ocvasti veče.
U polju sutonski vjetrovi visoku češljaju travu.

Mrak će upaliti krijesnice i s nama u selo doći.
Zar se ne bojiš, seko, zar se ne bojiš noći?

Pođi sa mnom niz obronak, pođi.
Eno, kako se sunce dugo bolno rastaje
od sazrelog vinograda kraj šume borove
i kako je tiho još jednom domahnulo
malenoj klijeti na brijegu.

ZVONIMIR KATALENIĆ

OKO HRVATSKOGA JEZIKA

PRIMJERI NAŠE HUDE SUDBINE

Venceslav Juraj Dunder izdao je u Beču 1836. o. A. Kačić-Miošića »Razgovor ugodni naroda slovinskoga«, a na 1. listu stoji: »Serbsko-dalmatinske viteške narodne« po onom krivom mjerilu Dobrovskoga i Šafařika, po kojem je hrvatski (horvatski) bio ograničen na kajkavštinu 3 županija, a dalmatinsku je štokavštinu neko okrstio srpsko-dalmatinskom, možda po tom, što su pravoslavni god. 1836. počeli izdavati »Srbsko-dalmatinski magazin«. I P. J. Šafařik u Gesch. der slav. Liter. 1826. naziva štokavsko narječje srpskodalmatinskim.

U »Obćem zagrebačkom koledaru za prostu godinu 1850.« donosi se članak »Srbi svi i svuda« (str. 50—61), a da se ne kaže, od koga je. Urednik je bio koledaru Vladislav Vežić Hrvat iz Selina, općina Obrovac (Dalmacija). Članak je preštampan bez ikakve urednikove bilješke, napomene ili popravka iz zlokobnog Vukova članka od g. 1836., a štampana u »Kovčežiću« g. 1849.[1]) Po tome Vuk prisvaja za Srbe one, koji govore *što* ili *šta*, a Hrvatima ostavlja čakavce, a treći su Slovenci ili Kranjci, koji mjesto *što* govore *kaj*. »Među Slovence idu današnji Hrvati u varmeđi zagrepskoj, varaždinskoj i križevačkoj, kojijeh je jezik kao prijelaz iz kranjskoga u srbski, ali je za čudo, otkud oni ondje, gdje su sad?«[2]) Ovo ću još navesti, što Vuk piše: »Mnogi stariji spisatelji ove braće naše zakona Rimskoga pisali su Srpski čistije od našijeh ne samo svojega vremena nego od mnogijeh i sadašnjega. Evo na to nekoliko primjera: *Satir Reljkovića, Došen, Kanižlić* i fra Petar *Knežević* u Dalmaciji«.[3])

Od g. 1895. počele su izlaziti u Ljubljani »Slovenske narodne pesmi« uredil dr. K. Štrekelj, izdala Matica Slovenska. U privremenom predgovoru nalaze se ovi hrvatski izvori: *Vraz*, Narodne pesni ilirske, *Kukuljević* Pesme, *Valjavec* Narodne pripoviedke u Varaždinu 1858, u Zagrebu 1891; *Plohl-Herdvigov:* Hrv. nar. pjesme i pripoviedke u Varaždinu 1868, *Kuhačeve* Južnoslovj. nar. popievke, Program varaždinske gimnazije za g. 1858. U slovensku su zbirku uzete, kaže se, također kajkavske (hrvatske) nar. pjesme, jer se bilo bojati, da bi se tim pjesmama moglo u velikoj zbirci, koju pripravljaju u Zagrebu, dogoditi tako, kako leksikalnom blagu kajkavskom u akademijskom rječniku. U prva tri sveska 1895, koja su mi pri ruci, nalazimo 52 hrvatske pjesme, i to iz varaždinske županije (15 na broj), iz Križevačke (2), iz Hrvatskog zagorja (11), iz Međimurja (2), Marije Bistrice (3), Krašića (2), Samobora (2), Stubice (1), iz Torčeca blizu Koprivnice na Hrvatskem (2), Vrbovca (9), Zamladinca (3), Zlatara (218), s hrvatske međe (3), belokranjske iz Adlešićev (6), među njima »Veseli se, zemlja Bosna ravna« iz Kačićeve pjesmarice, jednu iz polanskog narječja u Belih Kranjcih (čisto hrvatska ikavska), kajkavsku 1 i t. d.

Te pjesme imaju osobine hrvatskih narječja, a najveći dio su ih u zbirkama objelodanili pod narodnim imenom hrvatskim Plohl, Kukuljević i dr., te nijesu smjele ući pod naslov »Slovenske narodne pesmi« ni pod kakvom izlikom. Suum cuique!

Godine 1901. izašla su dva debela sveska »Rječnika hrvatskoga jezika«. Skupili i obradili dr. Franjo Iveković i dr. Ivan Broz. U predgovoru se kaže odmah na početku, da su oni građu za taj rječnik skupljali iz svih književnih djela Vuka Karadžića i Đure Daničića, t. j. iz onih, koje su oni sami napisali, i iz onih, koja su samo izdali na svijet, kao na pr. narodne pripovijetke, pjesme, poslovice i t. d.

Navedeni su potanko i izvori tih hrvatskih leksikografa: Osim pomoćnih rječnika staroslov., madž. tal. i tur. te B. Šuleka Deuts.-kroatisches Wörterbuch Zagreb I-II 1860 koji se gdješto spominje tu se navode *64 ili 65 izvora,* a to su sve samo djela Vukova i Daničićeva, ne samo krupna nego i sitna i najsitnija: dodatci, pismo, Opit (ruska riječ!), odgovor, Odbrana, recenzija, predavanje, zatim i starija srpska djela (kao Domentijan, Žitije i dr.), samo ako su izdana od Vuka i Daničića, dalje djela Milana Đ. Milićevića, P. Petrovića Njegoša; od hrvatskih izvora: Hrvatske narodne pjesme u izd. Matice Hrvatske; od »Starina« i »Rada« samo par

[1]) V. S. K. Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona. I. U Beču 1849. »Srbi svi i svuda« str. 1—27.

[2]) Kovčežić str. 23, Ob. zag. Koledar za 1850. str. 60

[3]) Kovčežić str. 24—27, Koledar 60—61.

knjiga, u kojima se nalazi nešto napisana od Vuka i Daničića; Stari pisci hrvatski samo knjiga IV. i V. (popratili Jagić, Kaznačić i Đ. Daničić); zagrebački »Književnik« samo god. III. (1867.) — bez sumnje radi članaka i ocjena Đ. Daničića; od rječnika samo Štulić (Stulli) Rječosložje, i akademijski rječnik, Vukov dakako; od časopisa samo Javor (srpski), Stražilovo (srpsko). Od hrvatskih pisaca, časopisa, rječnika od najstarijih pa do najnovijih pod Bogom ništa! Skandal, kulturna sramota, blamaža, koju ne ćemo nikad preživjeti! Krađa, plagijat, krivotvorina u naslovu! Ovako ti naša dva kajkavska Hrvata grobnim mukom prijeđoše, pregaziše sve ne samo starije i novije i suvremene hrvatske knjige i pisce i časopise najmanje rečeno XV.—XIX. vijeka, sve hrvatske govore od kajkavštine i čakavštine, nego i plemenitu čistu uzornu ikavsku štokavštinu bosansku, dalmatinsku i slavonsku i ličku i bunjevačku. Najveći testimonium paupertatis, nesvijest narodna, neponos.

Isti dr. Francisko Iveković izdaje »Čitanja i evanđelja« za sve nedjelje i praznike Gospodnje i za neke dane svetačke«, on preveo, a na trošak Zbora duhovne mladeži zagrebačke, III izd. u Zagrebu 1912. Iveković se ugleda u Daničić-Vukov prijevod Biblije, izdanje Britanskoga i inostranoga Bibl. društva. Tako Iveković piše *Stefan* (mj. hrvatskoga Stjepan, ikavski Stipan), *sunđer* (mj. spužva), *vijeću* (mj. vijeće), *prosipa* (mj. prolijeva — pomast), *sudija, pošljednji, našljednik* i t. d. Tako Iveković mukom prelazi preko nepregledna niza hrvatskih lekcionara i evanđelistara, brojeći najmanje od prvog štampanog splitskog 1495. godine preko toliko hrvatskih katoličkih prijevoda cijele Biblije (spomenimo samo novije: M. P. Katančića, 1831. i Ivana Matija Škorića u 12 debelih svezaka s komentarima, u Beču, 1858.-1861.) i utječe se jeftinom izdanju protestanskoga društva, samo da se ne dotakne hrvatskih prijevoda, a njih se morao držati, ako ni s čega drugoga, a to zbog svetinje staroga, tradicionalnog bogoslužbenog jezika, što pripada među »arcana sacri«.

God. 1899. u Zagrebu izdao je dr. T. Maretić, kr. sveuč. profesor, »Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika«; drugo popravljeno izdanje g. 1931. Djela, iz kojih je uzimana građa za ovu knjigu: I. Vukova djela; II. Daničićeva djela; III. Narodne umotvorine: sve same srpske narodne pjesme, poslovice, pripovijetke koje je skupio i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić. Knjige, iz kojih je uzimana građa za »Gramatiku« (1931. u Zagrebu!): I. Djela Vuka Stef. Karadžića (3 više nego u 1. izdanju, među njima i Odgovor, Odbrana, Sitnija Vukova djela); II. Djela Daničićeva. III. Drugi pisci: djela: M. Đ. Milićevića Milorada P. Šapčanina; »Koran« Miće Ljubibratića, Nodilova Historija, Ivekovićevi »Životi svetaca i svetica Božjih«; IV. Narodne umotvorine, sve srpske, osim Jukić-Martićeve zbirke. U Osijeku 1858. V. Rječnici (osim Vukova još akad. rječnik, i Broz-Ivekovićev rječnik).

Ubinam gentium (terrarum) sumus? Hrvatski sveučilišni dugogodišnji profesor nije bio kadar samostalno napisati sastaviti gramatiku po hrvatskim novijim i najnovijim piscima, ili još bolje po narodnom živom nepatvorenom prvoizvornom materijalu. Maretić u Zagrebu nije upotrebio niti jednoga hrvatskoga pisca ni starijega ni novijega ni najnovijeg, niti jedne hrvatske knjige. Kao da je to naše sve cigansko! Kad se uoči ta strašna činjenica, kad se konstatira mjerilo suda sastavljačeva, njegov kriterij, njegovo stanovište, dosta je, da se može prosuditi Maretićeva Gramatika s načelnog stajališta. Knjiga mu je plod kabinetske učenosti. Okružen u biblioteci djelima srpskih pisaca od nazad 50—80 godina stavio se marljivo, vrlo marljivo na posao bez obzira na svoju živu okolinu, na »pusti« narod naš, bez obzira na hrvatske književnike, pjesme i pripovijetke, i što je najviše, na živi narodni govor, bez konsultacije govora, iako različnih narječja, hrvatskoga naroda. Imao je vremena da pobroji sva pojedina slova u Vuka, da dozna koliko puta dolaze između 10.000 glasova, imao je vremena da prouči i pobroji i najmanje riječi u Vuka, ali nije imao vremena da pogleda bar u novije hrvatske pisce, koji žive uvijek u nama među nama, kojima se duševno hrane naši naraštaji, na pr. Botića, Jurkovića, Kovačića, Kozarca, Kumičića, Leskovca, Martića, Markovića, Okrugića, Perkovca, Mijata Stojanovića, Šenou, Miškatovića, Pavlinovića, Tomića, Tordinca, Trn-

skoga, Vodopića, Kurelca, Vebera, Smičiklasa, Starčevića i nebrojenih drugih. U najmanju ruku okrstio bih taj postupak osobnom bespomoćnošću osobnom udobnošću: lakše je proučiti i prikazati jezik jednoga ili dvaju pisaca, nego njih više; lakše je s jezikom nekoliko knjiga, nego sa *živim govorom,* koji se mora opažati u 4—5 pokrajina. Kod Maretića nije vrhovni sudac u jeziku živi narod, nego dva mrtva pisca. Ni makac ne može dalje ni drukčije nego kako je u Vuka; nema li u Vuka potvrde, ne zna ni on, ne zna se pomoći ni okrenuti. Ne će on pogledati u druge pisce, recimo možda i u hrvatske, ali ne će ni što je najglavnije, najsigurnije, najpouzdanije: konsultirati narod hrvatski.

Maretić piše: »Niko neka ne prekorava Vuka tim, što se sasvim onako kako, je on pisao, *nigdje u narodu ne govori;* to je istina, i t. d.« Ako ta konstatacija stoji, onda je trebalo ozbiljno svojski zasukati rukave i sam učiti i sastaviti slovnicu narodnoga jezika, jer bar je kod nas vrhovno načelo: Piši, kako narod govori!

T. Maretiću određuje vukovština jezični pravac i kriterij. U »Jezičnom savjetniku« (Zagreb 1924.) s. 160. ima: *ubojica* Mörder, t. j. ubilac; Ivekovićev rječnik nema u tom značenju, odnosno nema u Vuka, ali ima Mikalja, Dellabella, Voltiggi i Stulli, pa može i danas podnijeti — *Ubojstvo* t. j. ubijstvo nema Iv., ali imaju gornji rječnici, pa može i danas podnijeti. Maretić sumnja u vjekovima poznate i isključivo narodne hrvatske riječi *ubojica* i *ubojstvo* zato što ih nema Vuk i Iveković i zato što Srbi upotrebljavaju *ubica* i *ubistvo* (to prema staroslovjenskom i ruskom jeziku), ali još milošću tek mogu proći. Mi moramo izbaciti iz našega rječnika sve riječi, koje nijesu domaće, endemične na hrvatskom tlu od starine, kao na pr. zašto da nije bolje staro, starinsko hrvatsko *Juraj,* Jure, Jurić, Jurica, Jur-ina, -etić, -ković, -aković nego Đurađ (s. 40), ili *mučati* (muk, mučaljiv, premučati) ili šutjeti od provincijalnog ćutjeti, što hrvatski znači također osjećati? Ne treba nam mnogo nenarodnih riječi, koje su se uvukle u hrvatske novine (na pr. *bjekstvo, naučnik* u značenju učenjak, *čas* u značenju sat, *obazriv, neophodan, rješenje, riješiti se, ostrov, neminovan, neprikosnoven, podozrenje, sopstven, trpeljivost* i t. d. — da tako samo par primjera istaknem).

POVIJEST HRVATSKOG JEZIKA

Gosp. A. Belić u Beogradu s pravom piše za srpski jezik: »Naš književni jezik živi već više od 100 godina. U različnim središtima naše zemlje pojavile su se tokom toga vremena knjige pisane dobrim književnim jezikom na osnovici, koju je Vuk dao«. (Naš jezik II, 1934. s. 259). To ni najmanje ne vrijedi za hrvatski jezik. Povijest hrvatskoga jezika, ne samo govornoga nego i književnoga, mora se posve lučiti od povijesti književnoga srpskoga jezika. Srbi su — osim pojedinih, kao Obradović dijelom, u 18. vijeku — tek u 19. vijeku, i to s Vukom od 1814. i s Daničićem (1847.), dobili svoj književni jezik. Srbi su se našli na istoj liniji s Hrvatima tek 28. ožujka 1850. po književnom dogovoru u Beču nekih književnika (Kukuljevića, Demetra, I. Mažuranića, V. Pacela; Fr. Miklošića Slovenca i Srba Vuka Karadžića, Pejakovića i Đ. Daničića i objelodanjenim u »Narodnim novinama« 1850. br. 76. i u vladinom Pravoslovnom rječniku) i zatim po »Hrvatskom pravopisu« po određenju kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu od dr. Ivana Broza. U Zagrebu, 1893.

Hrvatski književni jezik nije počeo, kao srpski književni u 19. vijeku s Vukom (1814) i konačno s Daničićem (1847), pa ni s Hrvatom Gajem (1830, 1835), nego je počeo najmanje rečeno, sudeći po hrvatskim književnim spomenicima, u 13. vijeku (por. Vinodolski zakon 1280.) ili u 14. v. (1345. najstarije hrvatsko prozno djelo latinicom pisano). Hrvati imaju najmanje šest-sedam vjekova povijesti hrvatskoga književnoga, da ne kažemo i govornoga jezika, prije Vukove reforme slavenosrpskoga jezika, odnosno 6 vjekova hrvatske pisane književnosti s čistim narodnim jezikom, u kojemu se razdoblja samostalnoga, ni o kome zavisnoga organskoga razvoja mogu pratiti od najstarije čakavštine i ikavštine do najnovije ikavske i djelomično jekavske štokavštine do kraja 18. vijeka, a da i ne trebamo tek ući u 19. v. Dok su se Srbi vjekovima služili prije crkvenoslovjenskim, a zatim od 18. v. slavenosrpskim jezikom, i na taj jezik prenosili i prevodili hrvatska ikavskoštokavska

djela, Hrvati su već 7 vjekova prije njih imali i gojili u književnosti živi i čisti narodni jezik, i na tom jeziku imaju vrlo obilnu i odličnu književnost, pače svoje zlatno doba ikavskoštokavske književnosti u 17. i 18. vijeku s golemim opsežnim djelima svakovrsna sadržaja: pjesničkoga, pripovjedačkoga, povjesničkoga, pravničkoga, leksikalnoga i slovničkoga.

Hrvati su imali više svojih slovnica (Kačić 1604, J. Križanić, A. Dellabella 1728, Relković 1767, Lanosović 1778 i druge) i rječnika (Vrančić 1595, Mikalja 1649, Dellabella 1728, Habdelić 1670, Belostenec 1740, Jambrešić 1742, Stulli 1801, 1806, 1810 i t. d.) sve prije Vuka. Kopitar je, potičući u Beču Vuka na narodni jezik, uputio ga upravo na hrvatske (»ilirske«) leksikone i uvalio mu na putu u domovinu hrvatske rječnike u torbak, da po njima sakuplja, a negovorene riječi u njima briše. Tako je došlo do Vukova rječnika (1818). Vuk je sam upućivao svoje Srbe na zagrebačke »Ilirce«, da poprime narodni jezik. A zagrebački, provincijalni Hrvati, odrekavši se svoga zagorskoga narječja, prigrlili su opći narodni hrvatski jezik prema starijim dalmatinskim, bosanskim, dubrovačkim i slavonskim književnicima, i to sve prije nego je Vuku pošlo za rukom nagovoriti Srbe, da uzmu narodni jezik. To je činjenica, a Ignacu Al. Beliću bilo je krivo, što su Hrvati na čelu s onima u Zagrebu počeli tražiti jezičnu čistoću kod starih Dubrovčana, »jer misle, da se tim više približuju Česima, Slovacima i dr., a i to je značajka zagrebačkih »Ilira« u obrazovanju zajedničkog hrv. književnoga jezika (Grammatik der illyrischen Sprache, Agram III izd. 1850. S. XI.).

Grof Janko Drašković, predsjednik »Matice Ilirske«, reče g. 1842: Najpoglavitija svrha društva našega jest: nauka i književstvo u našem narodnom jeziku razprostranjivati... Mi imademo mnogo starih i glasovitih djela iz 16. i 17. vijeka — kad još njemačka literatura u zibci bijaše — Čubranovića, Ranjinu, Zlatarića, Gundulića, Palmotića, Gjorgjića i mnoge ine. Ove dakle našim organičkim (glasoshodnim) pravopisom preštampati želja je jednodušna... (Spomenknjiga Matice Hrvatske. U Zagrebu 1892. s. 10).

Hrvatski pjesnik Kačić-Miošić bio je Mentorom u učenju hrvatskoga jezika i Vuku i zagrebačkim Hrvatima, i braći Mažuranićima i Petru Preradoviću, Botiću, Pavlinoviću, Vladislavu Vežiću i mnogim drugima.

Ni spominjati ne treba, kako se *zagrebačka škola hrvatskoga književnog jezika* upravo dugo i uporno borila, da očuva čistoću i samostalnost razvoja hrvatskoga jezika držeći se u svemu umjerena stava, srednjega puta, konservativna smjera.

Velika je zabluda i zlonamjerno iskrivljivanje povijesne činjenice, kad se kaže, da su se Hrvati u književnosti odrekli svoga narječja, a prigrlili drugo, nego je pravo reći, da se samo jedan dio Hrvata, i to najmanji — onaj u tri zagorske županije, dakle najmanji dio, za ljubav književne i jezične sloge odrekao u književnosti svoga pokrajinskog narječja, ali ostali Hrvati ikavci štokavci u Lici, Dalmaciji, Bosni, Hercegovini, Bačkoj i Banatu, zatim Hrvati jekavci (hrvatski katolici) južno od rijeke Neretve, dubrovačke krajine i Boke Kotorske, nijesu se odrekli, a nije im se ni trebalo odricati, nego su i dalje upotrebljavali, kako u svojem govoru, tako i u književnosti svoj materinski čisti govorni i književni jezik hrvatski.

Još bi se za Hrvate čakavce moglo reći, da su za ljubav sloge i narodnosti hrvatske pregorjeli svoj rođeni čakavski dijalekat. Pristaše hrvatskog preporoda Babukić, Brlić, Čevapović, Mihanović, Preradović, Tordinac, Topalović, Trnski, Utješenović; Jukić, Martić, Nedić i Šunjić (iz Bosne); Ivičević, Kaznačić, M. Pucić, Kazali, Pavlinović, Vodopić nijesu se odrekli svoga rođenog materinskog narječja štokavskog, i nije ni trebalo. Ikavsko narječje stoji u istoj liniji s jekavskim i ekavskim, jer je i isto tako refleks i zamjena staroslovj. jat kao *e* i *je*. Svi ikavci štokavci učestvuju u štokavskom književnom jeziku s jednom promjenom: *i* mj. *e* (ili *je*); i njihovo je narječje književno, a kao središnje hrvatsko narječje iznosi najveći broj hrvatskih književnika. U njemu su spjevane nesravnjive, najljepše hrvatske narodne pjesme, počevši od najglasovitije »Hasan-aginice« do pjesama o Mijatu Tomiću.

U svom materinskom hrvatskom jeziku i dalje su pisali pisci u Dalmaciji i urednici

zadarskog lista »Zora Dalmatinska«, Ante Kuzmanić, Šime Starčević, Nodilo, Pavlinović, Botić, Buzolić, Despot i Šimić, svi urednici i suradnici »Narodnoga lista« u Zadru, »Naroda« u Splitu i tako dalje po Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, Slavoniji i Srijemu i Banatu. Svi pisci hrvatski pišu u tim krajevima svojim rođenim materinskim narodnim jezikom, za razliku od Broza, Ivekovića, Jagića i dr., koji su u školi i iz knjiga naučili štokavsko narječje. Uvijek sam osobno osjećao kao najveću nepravdu, podvalu, ignoranciju onih, koji su podmetali, da smo mi Hrvati, rođeni Hrvati iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine i Slavonije, primili tuđe narječje kao književni jezik.

Ako uzmemo, da ikavski govor *u stvari* zaista sačinjava književni, iako ne formalno upotrebljen, jezik, onda nije temeljita rečenica A. Leskiena u njegovoj Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, Heidelberg 1914. S. XX (prevedeno): »K tomu dolazi, da su u 19. stoljeću stanovnici čitavog jezičnog područja primili kao književni jezik jedno u užem smislu srpsko narječje«. Tko može igda s pravom reći, da ikavski štokavac, pa i katolički jekavski štokavac govore jednim srpskim narječjem? Ako su ikavci štokavci i katolički jekavci po etnologiji, po starini, po tradiciji, po rođenju i po svijesti Hrvati, onda se njihov jezik mora, i ne smije se nikako drukčije, nazivati nego hrvatskim. To moraju uvažiti i poštivati i domaći i strani filolozi. Inače se teško ogrešuju i upadaju u apsurdnost priznavajući Slovacima, Slovencima, Bugarima, i svakom, da govore svojim materinskim jezikom slovenskim, slovačkim, bugarskim i t. d., samo ne Hrvatima, da govore i pišu svojim materinskim hrvatskim jezikom.

»Ah nepomnjo i nehaju jezika hrvackoga! Znam, da Hrvat mojih ne jedan ali dva, da (nego) mnozi mudri i naučeni jesu, ki sebi i jazik svoj zadovoljno pohvaliti, proslaviti i naresiti umili bi; da (nego) vidi mi se, da se manom (vilom Hrvaticom), pačeli sobom sramuju i stide; ... da (ali) jino ni, znaj, neg nepomnja od kriposti. Tako malovridnost u narav se stvori, i jedan drugoga gledajući svi praznuju i tašćine«. — Te se riječi rodoljubnoga hrvatskog pjesnika Petra Zoranića iz g. 1536. mogu s punim pravom na naša vremena i na naše ljude primijeniti. Da su rođeni i pravi Hrvati ustajali na obranu svoga hrvatskog jezika, da su oni, koji su bili postavljeni na stražu, branili i štitili svoj jezik, njegovu čast, njegovo ime i opseg, njegovu samostalnost i čistoću, ne bi se događalo, da na stranim jezicima pišu za hrvatski književni jezik *serbisch, serbe*, a ako citiraju katkada *kr., kroat.*, onda se misli Kristijanovićev, Mikloušićev i dr. provincijalni kajkavski dijalekt. Hrvati izdaju svoja djela, pjesme, pripovijetke i drugo pod svojim imenom, dolazi V. Jagić, varaždinski Hrvat, pa u Archivu u recenzijama i referatima prekrštava i popraćuje u drugo ime (serbisch). Nepojmljivo je i nemoguće je bilo Jagićevo stanovište, kad je Matica Hrvatska g. 1887. odlučila izdavati Hrvatske narodne pjesme — Jagić kaže *nekakve* hrv. n. pjesme. On se odao, misleći »da se ne bi smjelo suviše isticati hrvatsko ime, jer, što je bilo nekoć hrvatskih motiva, čini se, da je propalo pod navalom novih sujeta, koji su dolazili s Turcima s istoka. Za to ja bih i tu bio za krpež, te bih pjesme nazvao hrvatsko-srpskima ili srpsko-hrvatskima, ili bi ih štampao ćirilicom«. Kako je u tom bio slab, tako i u drugim pitanjima, koja se tiču hrvatskoga jezika. Kao član gospodske kuće u Beču, a kao delegat u Budimpešti branio je i propagirao naziv *bosanski* jezik služeći tadanjem zajedničkom financ. ministru Kalaju, vrhovnomu upravljaču Bosne i Hercegovine.

Razvoj hrvatskoga jezika nije doživio nikakav buntovni preokret odozdo kao srpski, nije iz jednoga stadija crkvenoslovjenskoga, zatim slavenosrpskoga naglo skočio na stajalište isključivo prostonarodnog jezika, s kojim je Vuk tek uz stotinu neprilika prodro u dugoj borbi od 1814. do 1847. ili bolje do 1868., kad su Vukove knjige bile dopuštene u kneževini Srbiji. Hrvatski jezik nije prekidao s književnom tradicijom, nego je težio da ide svojim povijesnim razvojem. U svojoj konservativnosti hrvatski se jezik rado drži nasljedstva starine, ne kida s književnom prošlošću, nego se na nju obazire i upire, na pr. zagrebačka književna škola, na čelu s Veberom, oslanjala se na jezik dubrovačke i dalmatinske književnosti prošlih vjekova i htjela je sačuvati stare oblike, iako

se dandanas ne upotrebljavaju, držala se umjerenoga etimologičnog pravopisa.

Hrvatski jezik zazire od nepotrebnih tuđih riječi (turskih, ruskih i dr.). Nije ni mogao tako lako prekidati s prošlošću i starinom, kada ima svoju dugu, polaganu, razvojnu povijest književnoga, istodobno narodnoga jezika, bar od 13. v. naprijed. Po određenjima kr. zem. vlade odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu naređivao se u školama novi (od g. 1892.) pravopis, ali je zanimljivo, da ga se nijesu držala hrvatska književna društva ni hrvatski književni listovi ni novine, ili su ga primali tek iza više godina. I danas opažamo, da se društva i listovi i općinstvo drži jednog pravopisa, a škole drugoga. To znači, da rodoljubna književna društva i rodoljubno općinstvo i danas očekuje uređenje hrvatskoga pravopisa prema nutarnjim potrebama i književnoj tradiciji.

Što nam treba? Treba da hrvatski filolozi revindiciraju hrvatskom imenu njegovo pravo mjesto, njegov historijski posjed, a ne da *kr.* znači u inostranstvu »provinzialkroatisch«, kajkavsko hrvatski. Treba staviti sve na svoje pravo mjesto.

Hrvatsku slovnicu treba bazirati na hrvatskim suvremenim piscima uvijek se oslanjajući na narodni govor. Ako se ne će studirati jezik po pokrajinama, može se na osnovu zapisa i rasprava u zagreb. »Zborniku za nar. život i običaje«

Trebalo bi proučavati narječja sakupljajući u njima lijepe i zgodne stare hrvatske riječi, da jezik obogaćujemo i usavršujemo svojim vlastitim blagom, a ne pozajmljujemo strane riječi. Treba nam njegovati hrvatski književni jezik učeći ga od svojega naroda, pa govorio on štokavski, čakavski, kajkavski — ne isključujući dijalekata, a čisteći iz njega riječi iz turskoga, ruskoga, bugarizme, barbarizme i t. d.

God 1864. s izdavanjem »Književnika» kao pripremom za izdanja akademijskih djela, počeo se i kod Hrvata znanstveni rad, ali na žalost još nemamo historijske slovnice hrvatskoga jezika, ni slovnice čisto hrvatskoga jezika, ni priručnog rječnika hrvatskog govornog i književnog jezika da bi se njim mogli služiti gimnazijalci i preparandisti, takav, koji bi ukratko rastumačio riječ hrvatskim jezikom; nemamo ni vrlo potrebnog rječnika sinonima. Držim, da bi nam trebalo najozbiljnije zasukati rukave, organizirati posao i spremnima porazdijeliti rad.

Dr. Marijan Stojković

SV. LUCIJI

Luce Sveta, drvarice draga,
Najdraža mi od svetica svіju!
Strofe moje i za Te se viju,
Jer još na me svjetlost Tvoja blaga
Sa nebeskih silazi visina
Prenoseć' me u vremena sretna,
Kad uživah s osmijeha joj cvjetna,
I ostalih nježnih svih milina!
Dȁ, Svetice, Lucija se zvala
Majka moja koje nemam više,
Groba mraci davno mi je skriše...
Sveđ je ona ljubavlju mi sjala, —
Sveta Luce, za nju ja Te molim,
I pjevajuć: ja Vas obje volim!

Jakov Carić

F E U I L L E T O N

PISMO FELJTONISTI

O feljtonisto, ti čekaš i čezneš, pišeš i patiš, sanjaš i sumnjaš, a nad tobom lete spokojne ptice i nespokojni aeroplani, godine odmiču od tebe brže od brzih rasvijetljenih vlakova, a tvoja sjeta postaje sve veća i veća.

Koliko je sunca procurilo kroz tvoje prste poput zlatnog pijeska i nestalo u blatu, a da te ni ogrijalo nije.

Koliko ljetnih popodneva prošumjelo je kraj tebe poput raskošnih, svim bogatstvima natovarenih lađa, i nestalo u vlažnim, večernjim šumama, a ti si ostao siromašan i sam poput kamena sveca na raskršću, kojega biju bure i kiše, pa kada ga osvijetli munja, ugledaš njegovo prestravljeno i od duge samoće sivo i sumorno lice.

Koliko proljetnih jutara blijeŝtilo je i laštilo se pred spuštenim zavjesama tvoje sobe, dok si ti ležao u tešku snu izmoren od probdjevene noći, a nekoliko sunčanih zraka prokralo se u sobu i plesalo nemirno u polutmini poput žitnih vlati, kada ih vjetar njiše.

O feljtonisto, ti bludiš i blijediš, kuneš i koriš, zoveš i zuriš u maglu, koja sve gušće na zemlju pada i uskoro će u njoj nestati svi putovi, koji vode od čovjeka k čovjeku, i zemlja će opet biti kao na prapočetku šutljiva, mrka i puna goleme, neutješne samoće. Spušta se magla na ljude i stvari, i svi razgovori zvuče tajanstveno i prigušeno kao šaptaji zavjerenika, koji se pripremaju na pokolj, požare i posljednje veliko uništenje. A zvona lupaju prazno, kao da im batovi tuku po lubanjama, koje su obješene u zvonu i koje se nacerene njišu, dok golubovi u tornju muklo guču, kao da su im bure razrušile sva gnijezda, pa sada praznina u srcu tuži turobno i tupo.

O feljtonisto, ti goriš i gineš, toneš i tužiš, ljubiš i ljuljaš ljuljačku svoga života, koja je obješena o oblak, pa se ljulja zajedno s tobom nad mračnim šumama, na kojima leže sjene; nad zelenim bakrenim kupolama, koje strše iz velegrada; nad rijekama, koje su svijetlomodre od proljeća, i nad bujnim parkovima, u kojima blistaju staklenici, k nebu jurišaju vodoskoci, a bijelim stazama prolaze nepregledne povorke šetača.

U ljuljački tvoga života, koja visi s oblaka, ljuljaš se ti nad zemljom i smiješ se i plačeš u isti čas, jer si već odavno uvidio, da nakon veselja dolazi bol, nakon radosnih riječi rug, a nakon dugih poljubaca praznina.

O feljtonisto, ti snivaš i snuješ, šetaš i šutiš, slušaš i slutiš, da se iza mudre, modre zavjese neba krije voće tajna, i tko ga ubere, saznat će budućnost našu i na njegovu dušu pasti će veliki mir kao tanka jesenska magla na večernje oranice. Jer pjesnici slute buduća zbivanja, i sva njihova čula vječno su u drhtanju poput telegrafskih žica, koja stalno bruje od radosnih i tužnih vijesti, i nikada se njihova drhtanja posve ne smire.

Pjesnici često poput ptica pjevica navješćuju proljeće i život, a često opet poput gavranova navješćuju zimu i smrt.

Čudni su i vijugavi putovi pjesnika poput uskih staza u visokim planinama, gdje ne smiješ pogledati ispod sebe u dubinu, jer bi ti se lako moglo zamagliti, i ti bi se mogao sunovratiti u ponor. Pjesnika možeš proosjetiti, ali ga ne možeš prozreti. Jer njegova duša tako brzo putuje od jedne stvari do druge, iz jednoga života u drugi, da ga možeš slijediti samo kratko vrijeme kao let ptica, koje brzo plove preko golema neba, da za čas već nestanu za blagu oblinu brijega.

O feljtonisto, ti čekaš i čezneš, sanjaš i sumnjaš, patiš i pišeš sam sebi pismo, jer samoća oko tebe šumi poput jesenskog mora u magli, i ti si samo pusti otok, kojega se šljunak hladno prelijeva u kiši, a kroz rijetka, gola stabla zuje turobne trompete vjetrova. Beskrajna tuga vlada u tvojoj duši, jer ljudi nisu ljudi, proljeće nije proljeće, i sve je pusto, ukočeno i nijemo, kao da je debela, ledena kora pokrila čitavu zemlju. Tek gdjegdje vide se u toj pustoši blijedoružičaste mrlje. To se iz leda stidljivo podižu probuđene krošnje kajsija i068 jdršću plaho i čekaju sunce, koje je još daleko, daleko. Proljeće i nade! Mladost i čežnje! Sumnje i vjera u beskrajne, mirisne i bujne bašte budućnosti.

I zato ti feljtonisto, pišeš i patiš, sanjaš i sumnjaš, čezneš i čekaš, strpljivo čekaš, a po tvome licu i rukama pada divno, duboko modro svijetlo, i ti zadivljeno pitaš, otkuda ono teče na tebe. A svijetlo šušti i šapće:

»Dolazim iz golema cvjetnjaka budućnosti, gdje cvijeće u svim bojama šumi i sanja, miriše i uzdiše, blijeŝti i dršće i čeka, da na golemoj splavi vremena otplovi k ispaćenom čovječanstvu.«

Blijeŝti cvijeće, šušti duboko modro svijetlo i pljušti, feljtonisto, po tvome licu i rukama i tebi se čini, da te neke nevidljive sile podižu visoko, i ti lagan, lagan poput oblaka ploviš u susret budućnosti.

Vjekoslav Majer

LIKOVNA KRONIKA

Nakon kolektivne likovne manifestacije Hrvatskih Umjetnika u Domu Likovnih Umjetnosti, otvorena je sredinom mjeseca studenoga u starom Umjetničkom Paviljonu izložba druge skupine likovnih radnika, koji nastupaju pod istim imenom i također hoće da provedu realizaciju ideologije »nacionalnog izraza«, kako ju je u glavnom teoretski postavio i razradio Ljubo Babić.

Publika, koja obično pridaje veliku važnost vanjskim momentima i nazivima, bila je povodom druge istoimene priredbe malo zbunjena ne znajući, koja je »prava«, pogotovu nakon izjava i interviewa glavnih članova jedne i druge grupe, kad se, iako skriveno i uvijeno, moglo među

recima naslutiti neko svojatanje primata toga naslova.

Istraživati i određivati, kojoj od spomenutih grupa s većim pravom pripada to ime, ili pokušati poredbom rezultata obiju izložaba utvrditi, koja je u stvari jasnije zacrtala smjernice ideologije, bio bi prilično jalov i uzaludan posao.

Ponajprije, svi umjetnici, koji konstruktivno i aktivno sudjeluju u našem suvremenom likovnom životu, a nisu i ne osjećaju se strancima, bez sumnje su u širem smislu hrvatski umjetnici bez obzira na vrstu njihovih umjetničkih težnja i ciljeva. Zato isticanje te činjenice nema samo po sebi baš nikakve veze s umjetničkom kvalitetom i nije dokaz visokog nivoa. Što se pak tiče samog ostvarenja nacionalnog izraza, ono je nažalost još uvijek muzika budućnosti. Zato je preuranjeno i pokušati klasificirati i ocijeniti samo u smislu »nacionalnog« ta prva nastojanja i traženja. Previranje se nije još dovoljno ni razmahalo, a kamoli izživjelo, staložilo i razbistrilo. Dobro je da ima eksperimenata; ukoliko su oni ozbiljni, pošteni i zaista umjetničkog značaja, zaslužuju uvijek punu pažnju. Makar i ne dovodili do definitivnih ostvarenja, oni su korisni, jer ukazuju na nove mogućnosti i određuju novu širinu granica. Ali dosadašnji uspjesi naših slikara još nikako ne mogu uvjerljivo i potpuno reprezentirati specifično našu umjetnost, — već umjetnost, u kojoj se ukrštavaju i miješaju rezultati evropskog slikarstva s temperamentom i sklonostima Slavena. Ne treba se obmanjivati nikakvim krilaticama. Hrvatski barjak naslikan na platnu ne čini sliku hrvatskom, kao što nije dosta da na papiru postoje definicije i programi, ako oni ne nalaze u likovnom djelu svoju stvarnu potvrdu. Osim toga, treba uočiti, da su velike ličnosti, ukoliko su teoretski raspravljale i pisale o svojoj umjetnosti, uvijek jasnije i uvjerljivije izrazile svoju formulaciju samim likovnim djelom, nego što su je mogli izraziti riječima. Riječi i teoretska razmatranja služe tek kao neka dopuna stvaralačkom djelu, ali glavno rješavanje zadatka treba ostvariti na platnu. Jer to i jeste, konačno, posao slikara.

Sastav ove grupe prilično je heterogen. Kako je voda ovog društva sam Ljubo Babić, ne treba dakako, sumnjati u njihovu ideologiju, ali po izloženim objektima i nekim imenima čini se, da je ta ideologija ponešto proširena, ukoliko nije i malo izmijenjena. Ovdje se danas nalaze slikari (na primjer članovi nekadašnje grupe »Zemlja«), za koje se ne bi moglo reći, da su ikad bili poklonici i sljedbenici Babićevih postulata. Ideologija, koju je zastupala »Zemlja« već od svog postanka g. 1929., bila je upravo oprečna Babićevoj težnji, da se stvara isključivo na likovnoj platformi. Babić je i svojim radom jasno pokazao, da je protiv programatske, literarno obojene socijalne umjetnosti, da ima svoj stav, a njegova teoretska tumačenja i težnja za formulacijom osnovnih zasada nacionalnog izraza imaju ipak svoju vrijednost i značenje.

Možda brojni novi sljedbenici Babićeve ideologije samo prividno nisu promijenili svoje prijašnje umjetničke nazore; možda su i bez ikakvog idejnog ustupka pristali da sudjeluju na izložbi, koja je organizirana na »osnovi vrsnoće i selekcije«, a možda je popuštanjem s jedne i druge strane postignut savršen unutrašnji kompromis, — no po ovoj se izložbi još ne može ništa odrediti, a niti se po izloženim radnjama dade utvrditi neka, kakva-takva idejna homogenost.

Babićev artizam nije ovog puta došao do punog izražaja. Ponajprije slike iz g. 1919. mogao je izostaviti, jer one za sadašnjeg Babića nemaju što da kažu. »Autoportret« (1939.) je neuspjela, neuvjerljiva slika, a crteži »Iz putne bilježnice« znatno su slabiji od prijašnjih radova ove vrste. Tehničko ekperimentiranje sa štrcanjem boje osjetljivo umanjuje neposrednost impresije tih »osjećajnih putovanja« i narušava uvjerljivost doživljaja, koji je bio uvijek tako fino istaknut u nekadašnjim njegovim talijanskim i španjolskim dojmovima. Djelo slikara Babića u protuslovlju je s teoretikom Babićem, i to ne samo u artističkim platnima, već i u »Studijama sa hrvatske seljačke smotre«, a »Kolo« (Panneaux décoratifs) predstavlja čisti folklor kako su ga tretirali Tišov i Bužan. Ostaje lijepo »Cvijeće«, fino tonirani »Jaglaci« i jedan prozračan i dobro ugođen pejsaž.

U radovima *Krste Hegedušića* prevladavaju sve više elementi ilustracije. Likovne vrednote, ukoliko ih još ima, igraju posve nesamostalnu i konačno krivu ulogu: jače naglašavaju karakter ilustracije. Dok su male crtane ilustracije snažne, uvjerljive, pune kondenziranih opservacija i sintetičkih linija i najbolje pokazuju, gdje bi talenat Hegedušića mogao doći do puna izražaja, slikane ilustracije djeluju mrtvo. Kad postaju tako velikog formata kao što je »Legenda«, gube potpuno svoj raison d'être. Upravo se neugodno osjeća prenatrpanost, heterogenost sastavnih dijelova i nepovezanost cjeline. Dojam je negativan: ne osjeća se djelo, koje je nastalo pod diktatom unutarnjeg imperativa, kao plod inspiracije i vlastitog gledanja i osjećanja, već se osjeća konstrukcija izvještačene tvorevine. Veliki njemački slikari-ilustratori Klinger, Toma, Böcklin stvarali su na štetu likovnog, ali su bar dali impresivne ugođaje cjeline, idilu, pa su tako pružili neku naknadu za svoje slabije slikarske osobine. Hegedušić doduše ne traži ni te kvalitete, već hoće svoje kompozicije da prožme duhom aktivizma, da odrazi dinamiku masa u službi socijalne kritike — ali postizava neživе grupe figura i odaje fabulista prilično slabe mašte.

Iako je *Generalić* izašao iz škole Hegedušića i prihvatio njegova izražajna sredstva prijašnjeg načina, ipak se taj seljak-slikar već donekle izgradio, našao samog sebe i postao relativno samostalniji. Tu, istina, još ima dosta Hegedušića, ali još više Generalića. Njegova primarnost, koju je dosad maskirala naučena shema, dolazi sve više do izražaja. Izvanredan dar opažanja, koloristička svježina i neposrednost stavlja ova ulja na staklu, koja su stvarana s radošću i zanosom

pravog slikara bez svake nasilne primjese socijalne tendencije i gradskog rezoniranja, među najuspjelije objekte ove izložbe.

Ali najbolji dojam ostavljaju bez sumnje platna *Gabrijela Stupice* jednostavno radi toga, jer donose nešto eminentno likovno i jer ne će da budu ništa drugo nego dobro slikarstvo. Ovo novo i nepoznato ime postat će, po svim znacima, s vremenom zvonko. Već sad se mladi Stupica afirmirao kao talentiran slikar, koji zna što hoće, ali i uviđa dobro, što za sada može. Nema kod njega prenemaganja, nema namještenosti ni »genijalnih« gesta. Pristupa trijezno objektu i želi neposredno ostvariti ono, što vidi (a on dosta toga vidi), ne zatajivši nigdje sebe ni svoju osobnost, koja ga čini izrazitim impresionistom s velikim afinitetom za francusku lakoću i nijansiranost. No zato ipak u njegovu oblikovanju nema traga imitacije bilo koje od brojnih manira ili »velikih stilova«, a zamah, koji je mjestimice uočljiv, nije ni površna improvizacija ni prazna spretnost kista. Kako je Gabrijel Stupica na pragu, na prvom usponu svoga poziva, možemo ovaj sretni nastup shvatiti kao veliko obećanje, koje bi on u ime svoje umjetničke savjesti morao zaista ispuniti.

Posve druge vrste je impresionizam *Nevenke Tomašević-Đorđević.* Ona se u svojim slikama mnogo više udaljila od temeljne linije razvoja francuskog impresionizma, pa ipak one još uvijek predstavljaju neki derivat toga stila. U njenu tretiranju ima dosta traženih efekata, a mjestimično i neke izvještačenosti, i to uvelike narušava i onemogućuje onu spontanost oblikovanja, koja je tako značajna za ovaj smjer. Unošenjem dominantnog kolorističkog akcenta postigla je dobru ravnotežu, povezanost i jedinstvenu tonovanost cjeline. Za nju i njen smjer najznačajnije je ulje »Stari Zagreb«.

Još sudjeluju ovi likovni radnici: *Željko Hedušić, Edo Kovačević, Zoran Mušić, Vanja Radauš, Vilim Svečnjak, Ernest Tomašević, Marta Tompa-Erlich, Kamilo Tompa i Fedor Vaić.*

U sklopu ove priredbe izloženi su i crteži seljačke i gradske djece od 6—15 godina. Sam način prikaza ovog inače vrlo zanimljivog materijala za upoznavanje psihe, gledanja i doživljavanja malodobnih, nije bio naročito sretan ni pregledan, a niti se odlikovao stručnjačkim aranžmanom.

U starom Umjetničkom Paviljonu imao je (listopad-studeni) kolektivnu izložbu *Vilim Svečnjak.* Izložio je oko trideset ulja i isto toliko grafike. Stvari po stilu i vrijednosti veoma nejednake, pretežno slabe i uglavnom bezlične.

U svojoj famoznoj konferansi »O utjecajima u književnosti« odredio je već odavna precizno slavni André Gide vrijednost i značaj utjecaja stranih pisaca, koji u nama mogu da probude i pokrenu nepoznate skrivene snage i da nas nadahnu i oplode. Neke temeljne principe i zaključke ovog izlaganja o utjecajima možemo do neke granice primijeniti i na slikarstvo, gdje su dobri utjecaji također plodonosni, ukoliko su prerađeni u nove vrednote, prekaljeni u nove cjeline i prožeti duhom nove ličnosti.

Tuđi elementi izražaja, koje nalazimo na slikama Svečnjaka, ponajčešće su jednostavno posuđeni, i to ne uvijek od najboljih slikara. Ovakvim se »pabirčenjem«, dakako, ne stvara ni svoja tehnika ni personalni stil. On se može ostvariti intenzivnim radom, borbom i materijom i iskrenim traganjem za bitnim sadržajem svoga cilja.

Iako se ta neorganska povezanost utjecaja manje osjeća u grafici, ipak ni tu nema ni veće samostalnosti ni snažnijeg stvaralaštva. A kad netko kao znak svoje naprednosti stereotipno karikira ugojene svećenike, onda se to danas doimlje kao duhovitost pripovjedača starih viceva, a ne kao socijalna kritika. Zato je po ovoj izložbi teško stvoriti sud o mogućnostima nekog razvoja ovog slikara, ili bolje, grafičara.

U Ullrichovu Salonu bio je od početka sezone do danas već lijep niz priredaba. *Mirko Uzorinac* izložio je (studeni) svoje svježe i neposredne, iako malo tvrde akvarele i nekoliko portreta u ulju, u kojima vjerno slijedi principe akademskog realizma. Kao slab slikar prikazao se *Karlo Mijić,* i o njegovim pejsažima nema mnogo toga da se kaže, najmanje u pozitivnom smislu, ali njegovi crteži su uspjeliji, iskreni, uvjerljivi i dobri.

Vanja Radauš teži u svojim skulpturama, koje smo vidjeli na njegovoj kolektivnoj izložbi (studeni), pretežno za fiksiranjem živog pokreta, za izrazom dinamike, napete snage i naglašenog zamaha geste. To mu u glavnom izvrsno polazi za rukom, iako kadikad na račun umjetničke istine, pa i same kvalitete. Ostajući u granicama realizma, izbjegavajući svaku stilizaciju, Radauš postizava traženo djelovanje samo jakim akcentima, ali pri tome obično zanemaruje anatomiju, i sve na račun snažnog izraza stvara često pretjerano samovoljne proporcije, utriranu muskulaturu i nemoguće relacije. Ipak treba naglasiti, da se Radauš toliko osamostalio, da je već vrlo bliz svom izrazito ličnom izrazu, da radi ozbiljno i da oblikuje neobičnom lakoćom. Njegovi bojadisani sadreni portreti, pomalo mondeni i artistički, nisu, baš radi svojih živih, oštrih boja ukusni i ne djeluju uopće skulptorski. Čudnovato je, da su baš ti šareni objekti, uz sasvim statički postavljenog »Prosjaka«, koji je sam po sebi dobar, ali je najmanje izraz Radauševe kreatorske snage, postigli kod publike najveći uspjeh. Drugi portreti odlikuju se finom karakterizacijom ličnosti, solidno su modelirani, smireni i produhovljeni. Dok svojim crtežima, naročito nekim aktovima nije mogao uvjeriti o većem crtačkom znanju, iznenadio je svojim odličnim temperama.

Današnji pejsaži *Marijana Trepše* (studeni) mnogo su bolje povezani od prijašnjih; kolorističke rastrganosti nema više, kontrasti su uravnoteženi, cjelina je jasnija, dolazi do jačeg izražaja, a sve ostavlja dojam nekog smirenja. Uglavnom je to oslobođenje od prijašnjega načina koncepcije i približavanje realističkom gledanju, ali ta platna još uvijek ne žive pravim likovnim životom i ne mogu da uvjere o istinskom doživljaju

prirode. U figuralnom ima po koja partija, koja je na zamjernoj tehničkoj visini, pa je šteta, da se uvijek nalazi uz površnosti i praznine.

Izložba *Ante Motike* (siječanj), tako bogata slikama, motivima i tehnikama, ne znači za izlagača uspon. U nekom smislu ona znači spuštanje na niže, pad, ali ne treba zaboraviti, da ima padanja, koja mogu biti priprema za snažniji uzlet. Tko će odrediti njegov pravi smisao u slučaju slikara Motike? Tako je raznolik i toliko nekonzekventan u načinu stvaranja, da treba čekati ili temeljitu metamorfozu stila ili priklanjanje jednom od svojih tretmana, da bi se uzmogli izreći definitivniji sudovi o njegovu slikarstvu. Ono nekoliko dobrih slika, koje smo vidjeli, ne može izraziti u potpunosti ličnost.

Služi se sredstvima izražaja, koja se međusobno potpuno isključuju. Na jednoj slici on je nježan do bolesne osjećajnosti, a na drugoj gotovo sirov. Na jednoj strani zadnja suptilnost boje, koja se u svojoj prevelikoj nijansiranosti već raspada i nestaje, a na drugoj, na plohama, koje prikazuju zidove kuća, debele naslage sadre: Slikarstvo na vrhuncu lirske ekspresije i sasvim neslikarski eksperiment. Poplava svjetlosti, koja kupa predmete i daje im lakoću prozračne nematerijalne impresije — i ružna smeđa, mrtva boja krovova nad kvadratima sadre! Kako se ta dva shvaćanja uopće mogu premostiti? Gdje je rješenje? Ima li mogućnosti neke preobrazbe ili čak sinteze? Na to će nam fini lirik boje Motika svakako najbolje sam odgovoriti svojom slijedećom izložbom.

Slikar *J. Crnobori* pokazao nam je svojom prvom izložbom (Salom Ullrich, prosinac 1937.) zaista lijepu nadarenost i izrazit smisao za tonsko rješavanje, i ja sam povodom toga nastupa pisao u »Savremeniku« pohvalnije nego što običavam pisati o debutantima. Prošlo je više od dvije godine od spomenute izložbe, i Crnobori nam se danas (Dom Likovnih Umjetnika, siječanj) prikazuje u novom stanju razvoja, koje, nadajmo se, nije i zadnje. Crnobori nanosi boju s više sigurnosti, barata okretnije kistom, vješto oblikuje, uglavnom ima dosta rutine i tehničke spretnosti, a upravo izvrsno zna postaviti temeljni tonsko-koloristički akord za sliku. Ove su konstatacije svakako pozitivne za slikara, ali... Na osnovu te okretnosti i vještine on spretno improvizira sliku za slikom, to jest postavivši dobre relacije tonova nagovijesti jasnije najvažnije partije, zamuti druge, naglasi centralni dio i sve to poveže. Posao od nekoliko sati, to je očito. I sad, kad bi se trebao tek početi studij objekta i stvaranje prave umjetnosti, preobraženje platna u sliku, Crnoborija više ne zanima ni objekt ni platno. Možda će Crnobori nakon dvadeset godina strpljivog i sistematskog rada i moći tako brzo stvarati prave slike, danas on stvara uglavnom improvizacije. One su često puta izvrsne i rafinirane, kao što je »Dama u crnom«, ali ipak samo improvizacije. Pogledajte malo pozornije neke detalje, na primjer oči — na svim su slikama iste; ruke, na svim slikama iste i uvijek vrlo loše. A to sve skupa je početak svršetka, koji se zove shema. Te slabosti improvizacije i improvizatorske vještine ne osjećaju se u pejzažu, koji može biti i samo odraz trenutačnog raspoloženja, pa su zato neki pejzaži s mora, osobito »Kolodvor«, možda umjetnički najbolje, što smo vidjeli na toj izložbi.

Od svih slikara-amateura, koji su u zadnje vrijeme izlagali u Zagrebu, najviše se približio pravoj umjetnosti *Lovro Pavelić* (Dom Likovnih Umjetnosti, siječanj). Možda je učinio pogrešku, što je toliko stvari izložio (oko sedamdeset), pa su neke, radi sličnosti palete i tretmana, slabile utisak i stvarale monotoniju. Naročito su dobri njegovi crteži, koji su inspirirani Van Goghom, ali ipak prožeti ličnom notom i doživljajem.

Izložba *Marijana Detonija* (Dom Likovnih Umjetnosti, ožujak) uglavnom jako zapanjuje. Ponajprije ogromnim brojem slika (oko dvije stotine i četrdeset), a zatim svojom bizarnošću motiva, neobičnošću koncepcije i izraza. Obilazeći te nizove slika javljaju se u nama čudna i tmurna pitanja, na koja nema odgovora; javljaju se zamršene i teške misli o toj našoj umjetnosti, o njenim putovima i o nama svima, koji u ovom tužnom vremenu težimo za boljim i svjetlijim životom. Kakva je to moćna sila, koja tjera Detonija, da se tako grozničavim tempom izražava, da vrtoglavom brzinom zamišlja i stvara slike? Zašto ne stane časak pred svojim vlastitim platnima i ne potraži smireniji i jasniji izraz, zašto ne izgovori bojom do kraja sve ono, što ga muči ili zaokuplja? Jer čini se, da čim on nešto započne likovno formulirati, već ga napastuje stotinu novih misli, pa nikako ne dospijeva da ih složi u suvisle slikarske rečenice. Niže tek neke raskidane mračne riječi u govor, koji može dati naslutiti misao i nedorečenu ideju, ali je ne približava gledaocu. Sad se nameće pitanje: gdje je uistinu pravi Detoni? Gdje je njegova ličnost u svoj punini izražena? U variranju socijalne tematike tendencioznog slikarstva, iz kojeg je u stvari izašao taj slikar i koje još i danas zauzima znatno mjesto u njegovu nastojanju? U onim nerealnim, apstraktnim, nadrealnim »Bjegovima« s ekspresionističkim prizvukom, koji ne samo da nisu na liniji socijalnog slikarstva, nego su protiv njega? Ili one ensorovske fantazije oblaka, koje su pitoreskne, ali nejasne u svojoj biti, i svojom simbolikom ne otkrivaju ništa? Možda u dekorativno postavljenom folkloru?

To, vjerojatno, ne može sa sigurnošću odrediti ni sam slikar, a kamoli gledalac. Ali ima tu nekoliko koloristički koncipiranih pejzaža, koji su uza sve bučno šarenilo imali, u relaciji spram ostalih slika, najviše likovnih vrednota u sebi i bili očitim dokazom, kako najznatniji dio Detonijeve energije nije dobro upotrebljen, nego upravo utrošen na lutanje i eksperimentiranje.

Da je *Likan* na najboljem putu, koji će ga doskora dovesti do pune koncentracije snaga, uvjerila je njegova IV. izložba (Dom Likovnih Umjetnosti, ožujak). Nakon kaotičnog šarenila i anarhije Detonijevih slika, Likanova izložba djeluje malo starinski. Već u prvi mah bi se reklo: Koliko tradicije! Odmah dodajem, da to znači lijep kompliment za mladog slikara, jer se u tra-

diciji nalaze najveće kulturne i umjetničke vrednote. Ta ona je čuvarica kulture. Heterogeni utjecaji, koji su se do nedavna ukrštavali u Likanovim slikama i činili ih pomalo bezličnima, izgubili su se. Sve se jasnije formira profil umjetnika, koji hoće svojim radom da premosti prošlost i sadašnjost, i želi da izgrađuje, a ne da ruši.

Zanimljivo je konstatirati, da je Likan baš tamo najbolji, gdje je najtješnje povezan s tradicijom. Najbolja ilustracija za ovu tvrdnju jesu portreti. Dok je na pr. »Autoportret sa psom« dosta površna improvizacija (naši bi kritici rekli: suvremenije slikan), a »Portret G.«, slobodno rađen s naglašenom dopadljivošću i traženom elegancijom, skoro najslabiji, dotle su »Barbara i Bonco« i još neki portreti, rađeni ili tonskim načinom ili u stilu zdravog realizma, pomno prostudirani i zaokruženi, najbolje slike ove izložbe. Pejzaži su mu zaliveni finim zlaćano-žutim tonom, odaju veliki smisao za ugođaj, a mrtve prirode spretno postavljene i nijansirane. Kao ostatak onih pokušaja s groteskno dekorativnim kompozicijama, koji je Likana prije zaokupljao, može se navesti kompozicija »Poklade«, koja je u stvari samo dobar umjetnički plakat. *Vladislav Kušan*

KAZALIŠTE

Jeana Racine-a »Britanik«

Nakon što je Narodno Kazalište već 20. XII. 1939. proslavilo akademijom tristogodišnjicu rođenja Jeana Racine-a (rodio se 21. XII. 1639.) prava je proslava uslijedila tek premijerom njegove tragedije »Britanik«. To je ujedno njegovo prvo djelo, koje se u uspjelom prijevodu kod nas prikazuje. S prijevodima Racine-ovih klasičnih stihova bilo je vazda neprilike, koje je tek svladao novi prijevod »Britanika« od Tomislava Prpića. Ma da je nedavno Comédie-Française iznijela na našoj pozornici u nenatkriljivoj interpretaciji Racineovu »Andromahu«, Racine nije smio izostati iz našeg klasičnog repertoara. Njegove tragedije bez obzira na golemi utjecaj, što su ga kroz stoljeća vršile na svjetsku dramsku produkciju, zapremaju posebno mjesto u pjesničkoj umjetnosti. Ako je ljepota po Croce-u naprosto izražaj, Racine-ove su tragedije jedan takav nenatkriljivo savršeni izražaj: one su neke vrste destilati duboko duševnih tragičnih zbivanja. Kroz njihove kristalne stihove prosijevaju intenzivno nutarnja gibanja i čuje se posebna dialektika skrovitoga čuvstvenoga života stravičnom jasnoćom. Razumljivo je, da dojmu Racine-ovih tragedija nisu smetale stege jedinstva mjesta i vremena, naprotiv, one su ga značajno pojačale. Konstruktivnost i shodno smišljena akcija nisu mogli smanjiti i oslabiti realizam nutarnjega zbivanja u tom savršenstvu umjetnosti.

Historijsko ruho: rimski carski dvor i poznate ličnosti kao car Nero, Agripina i Britanik — inače pretpostavka za druge akcije, u Racineovoj tragediji i taj je sjajni ambijenat samo nuzgredno sredstvo, kako bi još intenzivnije došla do izražaja tragedija Britanikova. Nero kao ljubavni takmac u nježnoj ljubavi Britanika i Junije ulazi u njihovu sudbinu kao kruti prirodni elemenat i čini je neminovno tragičnom.

Naša se je predstava svake hvale vrijednom ambicijom dala na mučni posao da interpretira Racine-ovu tragediju. Ako joj i nije do kraja uspjelo potisnuti akcentiranje karakteristike pojedinih lica u tok nutarnjih tragičnih zbivanja, ipak je konačni dojam bio jak. Zamjerna je bila suzdržljivost g. Dujšina, da ostane samo ljubavnik Neron. Osjećalo se, da mu zato dostaju bogata izražajna sredstva. Takav uspjeh nije bio toliko neprijeporan kod gđe Kernic kao Agripine i g. Afrića kao Britanika. Međutim treba priznati, da i ulogu Agripine ne apsorbiraju posvema tragična zbivanja. Britanik g. Afrića nije bio bez scenskog efekta. Međutim ta uloga bogata emocijama mogla bi se zamisliti kao sjajni scenski prikaz izvanrednog glumačkog umijeća. Juniju izdigla je naročito svojim ugodnim organom gđa Grahor. Bez banalnih pomagala iznio je lik intrigana Narcisa g. Rakušu. U maloj ulozi Albine istakla se gđa Mila Popović-Mosinger.

Carla Goldoni-a »Lažac«

»Lažac« Carla Goldonija, ma da kasnije djelo, bliži je komediji del' arte od njegovih djela, što su ih kod nas prikazivali venecijanski gosti. Njegovo reformatorstvo u onim je dramama vidljivije, nego u »Lašcu«. Shema komedije del' arte i njezine stalne figure zamijenili su ondje život i zbiljski ljudi. »Lažac« demonstrira samo početak tog procesa. Figure iz komedije del' arte tu su ostale na sceni. Dok su njegove druge izvrsne drame vjerni prikazi talijanskog života u 18. vijeku, »Lažac« je vjerniji prikaz onodobnog teatra. Zbog toga, pak, kad se u našem »Lašcu« uopće radilo o preradbi (Antona Hamika), nije bilo baš nužno potrebno, da se »Lažac« iznese na našoj pozornici unatoč uspjeha na stranim pozornicama.

Sigurno je, da je i »Lažac« djelo velikog dramatičara. Život i pokretnost scene, laka povezanost radnje, okretan i duhovit dialog, humor i svježina komike, dosjetljivost i bezazlenost — sve su to vrline, koje čine Goldonijev teatar atraktivnim i u našim danima. Ali da on bude potpuni uspjeh potrebna je osobita pažnja u inscenaciji. Cio niz komičnih figura traži komičare, koji su uistinu umjetnici-komičari koji stvaraju iz sebe i imadu smisao za stil, kako bi bio njihov prikaz i skladan i pun života. Nijedno lice ne smije da zataji. Kad se to dogodi kao u našoj predstavi, ne može biti pravog uspjeha. Taj zavisi više od svih zajedno, nego od pojedinaca. Takvi dobri pojedinci kao gđa Dragman, gđica Herzberger i gg. Laurenčić i Jovanović ne mogu uz svu dobru volju spasiti interesantnu staru komediju.

Jubilej Milice Mihičić i Marka Prage »Zatvorena vrata«

Pedesetgodišnji umjetnički rad Milice Mihičić pripada najboljim uspjesima Hrvatskog narodnog kazališta. Njezino je mjesto na pozornici bilo

od prvoga nastupa određeno i posebno obilježeno njezinom posve individualnom umjetnošću. Lica, što ih je ona stvorila, daleko od svake šablone, usjecaju se nezaboravno u pamet kao novi, izvanredni i značajni ljudi, ljudi, koji u istinu znače pravi zbiljski život, a nikad samo privid. Njezino se stvaranje povodilo očito intelektom, ali je vazda sigurno ostajalo u granicama njezine lične umjetničke izražajnosti i u punoj iskrenosti njezinog bogatog čuvstvenog života. Svako prenemaganje samo efekta radi bilo joj je vazda strano. Tako duboko smirena u sebi djelovala su njezina lica vazda do kraja uvjerljivo prirodno i u najvišem stepenu umjetnički. To kao da je posljednja tajna uspjeha njezinih kreacija velikih poteza, a ne manje i tajna uspjeha njezinih t. zv. malih uloga, kojima je prečesto umjela zasjeniti svoje drugove i iznenaditi svoju publiku.

Žene iz salona, koje se kreću neusiljeno kao i ona sama. Žene duhovite, koje fasciniraju superiornošću svoga duha, žene, koje osjećaju ženski i povode se posebnom nepogrješivom logikom svoga ženskog čuvstvovanja, žene svijesne svojih zamamljivosti, budno i pronicljivo vodeći računa o svakom svom uspjehu i neuspjehu kod muškaraca, žene, kako ih život okrutno izvraća u karikaturu, — sve su to možda najznačajnije varijacije lica, što ih je Milica Mihičić neumorno iznosila na scenu nižući u beskraj svoje umjetničke uspjehe.

Pedeset godina ona u tom umjetničkom djelovanju nije malaksala. To je siguran dokaz vitalnosti i elana njezine umjetnosti, kojom je služila našem teatru. Zanosna proslava njezinog jubileja doista samo je najmanji dio priznanja, što joj ga duguje hrvatski narod.

Odabravši Praginu dramu »Zatvorena vrata« za jubilarnu predstavu podsjetila nas je nenametljivo na časove, kad se je njezina umjetnost izdovoljavala u prikazu elementarnih ljudskih osjećaja. Kao nježna majka, Bianca, u nizu svojih majka ona nije bila najpotresnija od svih, koje smo prije gledali. Pragina drama samo je osrednje djelo jednog minulog teatra, koji je vješto izgrađivao svoje efekte na sukobima, koji se danas javljaju otkupljeni našim načinom života s umanjenom oštrinom. Pogotovu nam se čini neumjesna opsežna argumentacija, koja danas nikako nije uvjerljiva za toliki broj ljudi kao nekoć. Otkriće sina, da navodni otac, koga on nikako ne voli, i nije njegov pravi otac, teško da bi danas bilo toliko presudno kao u Praginoj drami, gdje zbog njega strada i sin i majka. Ta sumnjiva atmosfera nije bila prikladna za razvijanje duboko realistične Mihičićkine umjetnosti. Inače su druga lica, manje više zanimljivi karakteri, zgodni okvir dramskom zbivanju. Taj ne suviše teški zadatak zgodno su riješili gospoda Dragman, i gospoda Dujšin, Nučić, Afrić i Grković.

B. Livadić

HRVATSKE NARODNE PJESME

Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine. Skupio O. fra Silvestar Kutleša. Str. 200. Tiskara »Kačić«, Šibenik 1939.

Kako se vidi po ovoj najnovijoj zbirci, pučka epika ne samo cvate u pojedinim krajevima, nego nalazi i obrazovanih ljubitelja, koji tekstove zapisuju i izdaju. Ova zbirka sadržava zanimljiv predgovor (str. 3—14), tekstove (str. 4 do 195), rječnik nepoznatih riječi (196—199) i sadržaj. Pjesme su četrdeset i tri sa više od petnaest tisuća versova. Najkraće pjesme imaju oko 170, najduže oko 1300 versova. Sakupljač ih je popisao od deset pjevača u svom rodnom kraju od godine 1936. do 1939. Svakoj pjesmi dodana je bilješka, koja kaže, koji je pjevač i kada kazivao pjesmu. Ne vidi se po kojem su načelu pjesme ređane, i bolje bi bilo, da su sve pjesme jednoga pjevača na okupu, a ne raznizane po čitavoj zbirci. Kod nas se naime još uvijek gleda na pučke pjesme kao na tvorevine ukupnog naroda, dok je u istinu svaki pjevač i autor dotične pjesme, pa i onda, kad se radi o pjesmi, koju je on po vlastitom priznanju primio od drugoga i koja može biti stara dvjesta, trista godina.

Pjesme pjevaju senjske, kotarske, dalmatinske i bosanske junake ponajviše XVII. stoljeća. Tekstovi, koje ćemo označiti brojevima 8, 9, 20, 28, 35 i 40 pjevaju junačke sukobe i mejdane, druge, to jest šest sedmina tekstova, pričaju kakvu ljubavnu fabulu viteškoga doba kršćansko-turskoga. Zanimljivo je, da od pet pjesama, u kojima se priča, svaki put na drugi način, romantička ženidba Komljena barjaktara, četiri potječu od istoga pjevača! U prvoj od tih viteških ljubavnih novela imade vrlo uspjela humoristička epizoda o Komljenu, koji se zaodijeva u ovnujsku kožu i sa stadom ovaca, koje tjera čobanin Vid, uvuče se u dvor bega od Koprinca, oca svoje ljubljene Begije. Zapisivač opravdano ističe sličnost ove priče sa starom klasičkom o Odiseju kod Polifema. Inače je maskiranje u životinjsku kožu omiljeli trik u pučkim kriomčarskim pripovijetkama.

Nalazimo, da od šest ovdje priopćenih pjesama tri potječu iz Karadžićeve, a tri iz Jukićeve zbirke. To su pjesme:

1. Ženidba Milić-barjaktara, iz Karadžićeve III. knjige br. 18 (Beč 1846).
6. Ženidba Smiljanić-Ivana, iz Karadžića III. 61. 72. Sestra Đurković-serdara.
8. Zukan barjaktar i Džakula serdar, iz Karadžića III. br. 70.
3. Ženidba i junaštvo Josipa Đulkovića, u Jukića, »Mejdan i ženidba Nikole Mrkonjića«.
21. Pisma Smiljanić Ilije, u Jukića »Ženidba Ilije Smiljanića.«
11. Ženidba Filipa Šuljagića, u Jukića »Ženidba Mijata Pivića«.

Tekstovi ovih pjesama Kutlešinih podudaraju se s navedenim izvorima njihovim gotovo od riječi do riječi, samo su gdješto imena promijenjena. Očito je, da su pjevači ili njihovi prethodnici slušali čitanje ili pjevanje tih pjesama

iz tih zbiraka, od kojih za Jukićevu mogu reći iz iskustva, da je u Zagorju dalmatinskom možda najomiljelija pjesmarica. Na moj pismeni upit radi tih pjesama odgovorio mi je mnogo poštovani sabirač, da je i sam znao, da je pet, šest njegovih pjesama prije pokupio Jukić i Karadžić, ali ih je uvrstio u svoj zbornik »ne samo kao varijantu poznatih pjesama, nego i zato da se znade, gdje je Vuk tražio i našao svoje pjesme.« No u predgovoru kaže za svoju zbirku: »Ove su pjesme većinom nove, dosad neštampane, ili su varijante iz *drugih* (moj kurziv) naših krajeva«. Pošto se tekstovi tih pjesama slažu gotovo doslovce, ne može biti govora o varijantama nego o rapsodski vjernoj reprodukciji štampanih tekstova. Pitanje pak, odakle potječu ona tri Karadžićeva teksta, nije riješeno tvrdnjom, da su te pjesme iz Imotske krajine.

U dikciji ovih pjesama, kojima su autori nepismeni težaci, opaža se gdjegdje koji izraz književnoga hrvatskog jezika, nepoznat dosada epskom izražavanju, na pr.:

istodobno ovce jalovice str. 29.
u potribi da nam *pomoć pruže*. 65.
te mu daje *neizmirne dare*. 65
on *pripozna* (t. j. prepozna) Ilu Smiljanića. 112.
ja ću tvoju *želju ispuniti*. 157.
on je fati smrt *prouzročio*. 160

Različna tamna mjesta u ovoj zbirci razjasnio mi je sabirač opširnim pismom, kojega ću sadržaj objaviti u kojoj naučnoj publikaciji.

Tiskara je učinila krivo sabiraču, što mu nije poslala prvih otisaka sloga na ispravak.

I u ovoj knjizi nalazimo jedno neispravno mnijenje o Hasanaginici, za koju sabirač tvrdi, da ju je dala »ova (t. j. imotska) krajina«, stoga jer se u pjesmi spominje imotski kadija. Rekao sam u prošlom broju Hrvatske Revije, da je Hasanaginicu Fortis jamačno dobio od svoga splitskog prijatelja doktora Julija Bajamontija, koji je i sam zapisivao sebi za zabavu pučke romance. Ovdje ću dodati, da je Bajamonti po svoj prilici tekst Hasanaginice zapisao u svom rodnom gradu, gdje se još prije pola XIX. stoljeća živo gojila pučka pjesma, ženska i junačka. Služi na veliku čast Spljetu, da su njegova vlastela XVIII. stoljeća kojima je pripadao i enciklopedist Bajamonti, imala ukusa za čare hrvatske Muze u pučkom »vlaškom« ruhu, davno prije romantizma, kad je to postalo velika moda.

Antun Šimčík

HRVATSKO KOLO

»Hrvatsko kolo« književno-naučni zbornik, knjiga XX. Uredili: Branimir Livadić i Franjo Jelašić. Redovno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1939.

U najnovijem »Kolu« (koje kao XX. knjiga ima u neku ruku jubilarni karakter) najuspjeliji je eseistički dio s mnoštvom raznovrsnih članaka i rasprava pisanih više ili manje solidno, uvijek s poznavanjem stvari i dokumentarno. Na uvodnom mjestu i ove godine nalazi se esej dra. *Vinka Kriškovića* »Nakon svršena boja«, pisan poznatim njegovim stilom, hladno i objektivno. Raspravivši pojam demokracije, prelazi pisac na događaje u Europi nakon Versaillesa, da bi se naročito zadržao na odnosu Slavena prema zapadnim demokracijama i Njemačkoj, što je u naše dane osobito aktualno.

U vrlo informativnoj raspravi *Mirko Breyer* donosi dokumentaran prikaz »Iz života i o tragičnoj smrti Dubrovčanina Frana Marije Sagri-Sagroevića (1577.—1616.), osvjetljujući jedan malo poznat detalj iz naše kulturne povijesti. *Antun Dabinović* donosi interesantan i s mnogo poznavanja pisan esej »Dualizam u povijesti«, pobijajući linearni način opisivanja prošlosti, osnovan na principima ekonomskog materijalizma i zaključujući objektivno, da je nužno ispitati obje komponente i historički subjekt, t. j. pojedinca kao misaono biće, i historički objekt, situaciju, da bi prošlost bila prikazana u vjernoj slici. Sličnu temu obrađuje i dr. *Vilko Rieger* u članku »Pokretači povijesti«, iznoseći mnoge kontradikcije u Marxovoj nauci, a naročito u korekturama filozofije povijesti po Engelsu. *Dr. Ernest Bauer* zastupan je raspravom »Tragom Hrvata u 30-godišnjem ratu«, u kojoj iznosi nepoznate stvari o sudjelovanju Hrvata u 30-godišnjem ratu na temelju dokumenata iz grofovije Ysenburg-Büdnigen (Oberhessen). Ovo je značajan prilog povijesti Hrvata, koji su baš u tome ratu stupili pred evropsku javnost kao ratnici u najsurovijem obliku, na temelju čega je i pjesnik Schiller u nelijepom svijetlu prikazao Hrvate u trilogiji »Wallenstein«, nazivajući ih palikućama i razbojnicima, nemajući tada na umu naše borbe s Turcima, a baš tim borbama ima Europa mnogo da zahvali.

U nedovoljno osvijetljenu povijest zadro je *dr. Rudolf Horvat* člankom »Seljačke bune u Hrvatskoj Posavini, prikazavši vrlo informativno seljačku bunu kmetova grofa Mirka Erdida god. 1653. Na velikom imanju Novigrad (kod Ruča na Savi), zatim bunu iz god. 1633., kad se pobuniše kmetovi radi »štibre«, koju su morali davati Kaptolu, i bunu na kaptolskom imanju u Sisku, kojim se bunama mnogo pozabavio i hrvatski sabor.

Veoma je vrijedan književni eseistički dio, u kojem je od većeg značenja rasprava *Antuna Barca* »Pripovijesti Adolfa Vebera Tkalčevića«. Barac svestrano analizira Tkalčevićeve pripovijesti zadržavajući se posebice na svakoj, izvlačeći uvijek ono, što je u njima bitno i za autora i za vrijeme, u kojemu piše, tako da nam postaje veoma bliz i poznat pripovjedač Veber Tkalčević, čija su »Djela« prema njegovoj odluci bila štampana u svega dvadeset primjeraka. Veber Tkalčević je tipičan primjer pisca, koji ne piše po unutarnjem diktatu, već po vanjskim pobudama, u ono doba političkima, grmeći u »Danici«: »Pisati knjige! Knjige neka nam kao iz neba cure! Svako, tko ćuti u sebi snage, zasuči rukave pa škripi perom... Pišimo dakle, braćo, pišimo neumorno!« Pa ipak Barac u tome autoru

otkriva istinsku umjetničku crtu. U doba, kad je novelistika bila prožeta fantastičnim i pseudohistorijskim elementima, Veber Tkalčević unosi crte svoga vremena oblikujući ga umjetničkim ruhom, koje za ondašnji književni razvoj ima određenu važnost.

Albert Haler donosi jedan dio studije iz Shakespearea pozabavivši se problemom hamletovštine, tema koja je već dobrano obrađena, no s različitih stajališta. Pobija važnost i kompetentnost kritičara s intelektualističko-praktičnim zanimanjima, podvlačeći sasvim ispravno, da k poeziji treba pristupati s pjesnički raspoloženom dušom; inače se eteričke pjesničke kreacije srozavaju u kosture i karikature«.

Interesantnu temu, o kojoj je bilo dosta pisano u dnevnoj štampi povodom izlaska antologije talijanske lirike, obrađuje i članak *Vladimira Nazora* »Michelangelo Buonarroti, Lodovico Beccadelli i Dubrovnik«.

U manjoj studiji *Ante Petravića* »Nikola Tommaseo kao romanopisac« prikazao nam je autor književni rad Tommasea, sina naše zemlje, koji je zauzimao veoma lijepo mjesto u talijanskoj književnosti.

Marko Čović u oduljem članku »Budakovi seljaci« analizira Budakova djela, odnosno glavna lica i tipove iz »Ognjišta«, »Opanaka dida Vidurine«, zbirke »Pod gorom« i dr., zadržavajući se najviše na glavnim licima »Ognjišta«: Aneri, Lukanu i Blažiću. Članak je veoma iscrpan i pisan zagrijanim srcem za Budakovo stvaranje.

Zanimljiv je referat *Nikolaja Fedorova* »Dječja književnost i dječje kazalište u Sovjetskoj Rusiji«, pisan s mnogo poznavanja i informativno, prikazujući odnos boljševizma prema odgojno-pedagoškim zadaćama.

Najzad *dr. Artur Schneider* s člankom »Stari majstori u grafičkoj zbirci sveučilišne knjižnice« i *Vladislav Kušan* člankom »Grafička zbirka sveučilišne knjižnice« upoznavaju nas s umjetničkom zbirkom naše sveučilišne knjižnice, odakle je iz grafičke zbirke reproducirano šesnaest odabranih listova u ovogodišnjem »Kolu«, dajući mu tako vrlo lijep ilustrativni prilog. Govoreći o grafičkoj zbirci, o njenoj prošlosti, postanku i sadržaju, Vladislav Kušan osvrće se i na rad njezina upravitelja dra Artura Schneidera, prikazujući s mnogo priznanja Schneiderove zasluge za hrvatsku kulturu.

Time bih završio prikaz naučnog dijela »Hrv. Kola«, koji je veoma bogat, interesantan i raznolik.

Beletristikom je zastupano u svemu pet autora, koji ne mogu u potpunosti reprezentirati našu suvremenu prozaistiku (Novak Simić, Ilija Jakovljević, Alija Nametak, Josip Tabak i Marko Fotez).

Najvredniji prozni prilog jest ulomak iz romana *Novaka Simića* »Zid mladosti«, u kojemu s mnogo uvjerljivog psihološkog uronjavanja nastoji prikazati stanje duše djevojke razočarane banalnošću života. Gledajući na svoj život retrospektivno, Beba analizira ljude i događaje oko sebe i dolazi do gorke spoznaje: »Nigdje ničega dubljeg, ničega jačeg« i t. d., a »ja sam imala i dušu, ja je imam, nitko to nije htio, nitko se potrudio da je opazi.« Simić je time zašao na novo područje, mnogo zahvalnije ali i delikatnije; zalazeći u dubinu, otkrivajući nutarnje u čovjeku mogao bi dati pozitivan prinos hrvatskoj književnosti, u kojoj ima odveć rječitosti a premalo psihološke analize.

Ilija Jakovljević zastupan je novelom bez određene radnje, pod sladunjavim naslovom »Proljetne melodije«. S mnogo lirizma autor iznosi svoje impresije i opservacije nad ljudima i proljećem, a naročito uspijeva iznoseći reakciju djeteta na izvjesne pojave, no katkada previše naivno.

Dah Bosne unosi u »Kolo« *Alija Nametak* vješto pisanom novelom »Inoča«, doduše s dosta radnje, ali prenaivno postavljene, i *Josip Tabak* svojim »Baksus Hodžom«, u kojemu s mnogo lokalnoga čaršijskoga kolorita iznosi borbu konzervativna čovjeka s novim vremenom.

U »Bilješkama« *Marka Foteza* ima iskrenosti originalnih opažanja, interesantno iznesena tema, ali premalo dubljeg umjetničkog smisla za oblikovanje stvarnosti.

Lirikom je ovogodišnje »Kolo« i prebogato, pa ipak je teško naći dobru pjesmu, poeziju u višem smislu. Opći dojam djelomično ublažuje veliki *Tin Ujević* trima tipičnim ujevićevskm pjesmama: »Trideset godina putovanja«, »Pješačenje fakira k dušama« i »Dozrijevanje ljepote«, od kojih je najznačajnija prva radi iskrenosti i filozofskog superiornog stava nad običnošću života:

Ja nemam mreže, ja nemam veže,
Ja gubim sebe desetljeća.
Ima u meni pomama cvijeća,
I još imam ravnoteže.

Kobnu današnjicu najumjetničkije je odrazio *Miroslav Feldman* u pjesmi »Proljeće 1939«. Svakoga dana možemo s njime ponavljati:

Sve cvate i sve će zrěti.
U listopadu, tko bude živ
Neka se tebe sjeti.

Kušan je zastupan formalno vrlo uspjelom pjesmom »Balada promašenog života«, *Simić* s dvije dobre pjesme »Nismo ničiji« i »Rijeka«, *Kozarčanin* također s dvije tamno obojene, uspjele pjesme: »Jesensko pismo« i »Moja zemlja«, *Velebit* s dva lirska suptilna štimunga: »Spoznaja« i »Osamljena«, *Goran Kovačić* ciklusom »Jake smrti«: »Vojnikova ruka«, »Oči Stjepana Radića«, »Pali vuk«, »Smrt letača« i »Mrtvačko proljeće«, u kojima se i pored izvjesne tvrdoće nađe plastična lirka slika, *Delorko* s dva nazorovska soneta: »Uspomena« i »Moć ljubavi«, *Božo Lovrić* starinskim ugođajem pjeva o »Gospi Aventiri«, *Vlaisavljević* donosi dvije slabije pjesme »Pokojni otac« i »Crkva u noći«. Zatim slijedi niz osrednjih pjesama sa sličnom tematikom i umjetničkom vrijednošću: *Jeronim Korner:* »Po-

kornik se vraća k moru«, *Vinko Nikolić:* »Pijanstvo zaborava« i »Naši školari«, *Stjepan Banek:* »U vinogradu«, *Ivo Balentović:* »Molitva za mladost«, *Marko Fotez:* »Berninijeva fontana u Rimu« i »Noćna vožnja kroz Švicarsku« Ivo Ladika: »Jesenjin« i Z. *Kuhar:* »Mrtvi gradovi«.

Konačno spominjem jednoga od naših najvećih pjesnika *Vladimira Nazora,* koji je u »Kolu« zastupan sa šest soneta: »Tajna«, »Ruka«, »Sviest«, »Vječno disanje«, »Starice u parku« i »Svibanj«. U pjesmama još uvijek jak i svjež, pjesnik koji smjelo zadire u Kozmos, meditativan i smiren, Nazor izgleda hoće da prkosi razvoju jezika i ustrajno pjeva jezikom minuloga stoljeća, pa ga zato i teže primamo osjećajući izvjesnu averziju prema ruhu, u koje on zaodijeva bisere svoje poezije. U svakom slučaju to smjelo opiranje vremenu znak je jake pjesnikove ličnosti.

Stjepan Jakševac

O ANĐELIMA

U doba, od kojega ni ono ocjeli i mjedi jamačno ne bijaše rđavije i kruće, tko da misli na dobre nebesne duhove, na blage svesrdne anđele. Proizvod dobra potisnuše demoni, zamračiše fantomi zla. Sve niče, razvija se iz suprotnosti, kobna dvojstva: i u toj borbi spomen na njih blijedi, a nostalgija za njima stâni se tek u srcima krotkih, danas rijetkih. Žive oni i u teološkim knjigama, a Crkva im je posvetila jedan mjesec: listopad. Sve najbolje o njima doznati je iz svemudre knjige Akvinca, jer nitko ni prije ni poslije njega o njima stručnije, znalačkije, i ne pisa. O svecima objavljeno je more knjiga, hagiografija, ako je ovdje dopušteno kazati, romansiranih biografija, kao primjerice Chestertonov Sv. Toma ili Sv. Franjo, Papinijev Sv. Augustin, itd. Pisane su mnoge knjige čak i o Spasitelju, ali se o anđelima prilično slabo pisalo, a i onda stručno, teološki, sustavno. To je uostalom donekle i razumljivo: svetac je heroj, točnije, više od heroja, jer tamo, gdje duhovni uzlet ovoga prestaje, tamo istom počinje svetac. Uza sve to, svetac je ipak čovjek (ili je to bio) čovjek sa svim svojim ljudskim značajkama, nadljudskim vrlinama, te je zato i bliži ljudima, dostižniji biografu, nego anđeo, eterično nadzemaljsko biće.

O anđelima je malo pisano, a i ono potječe od velikih svetaca ili velikih pjesnika: sv. Toma Akvinski, sv. Tereza iz Avile, Dante, Milton, Lamartine, Moore, Andersen, W. Blake, a kod nas Preradović i Kranjčević. Ova djela, čestoput vizije mistikâ, olakšaše nam »viđenje« anđela i shvaćanje bitnosti toga pojma.

Nedavno je oskudna književnost o anđelima ponovno obogaćena, ako ne znatnijim, a ono svakako zanimljivim prinosima. U Parizu je izdao Dom Vonier knjigu pod naslovom »Les anges« (Anđeli), ali je nesumnjivo vrednije djelo talijanskog profesora Stanghettija, koje je u lijepu izvodu objavio i Osservatore Romano. Djelu talijanskog učenjaka posvetio je čitavo poglavlje jedne od svojih posljednjih knjiga*) Adriano Tilgher.

Dom Vonierovu knjigu pročitat će rado i svaki laik, jer je pisana istina lako, ali i bez većih pretenzija, dok je Stanghettijeva stručnjačka rasprava daleko teža i iziskuje poznavanje tomistike, jer se u bitnosti ipak temelji na Akvinčevim zaključcima.

Po autorovu mišljenju broj anđela je veći od broja ljudi, i to s jednostavna razloga, što je anđeo savršeniji, a Providnost želi, da je premoćnije i veće savršeno od nesavršenog. Tilgher u svojoj spomenutoj knjizi ovoj misli, daje ovu refleksiju: »Naprosto obradovala me je ova vijest kao sve što ponizuje oholost ove bešćutne rase (t. j. čovječanstva, op. člp.), koja više nego ikada misli, da je središte Svemira. Istina je, da bi po istom načelu broj inteligentnih ljudi morao biti veći od broja glupih, dok je uistinu obratno, ali su možda kriteriji, kojih se drži Bog kod stvaranja ljudskih duša, različiti od onih, kojih se je držao, kad je stvarao anđeoske duhove.«

Sredovječje je, po Stanghettiju, zlatno doba anđela. U to vrijeme raspravljaju o opstanku, bitnosti i svetosti anđela najumnije glave i u takovoj atmosferi, divnoj nazočnosti nebesnih bića, protječe život ljudi. Anđeli, kojima se čovjek skrušeno molio, a kojih se plašio manje nego od Boga, anđeli krotki i blagi, anđeli čuvari, kojima posvećuju stihove i mnogo poslije Lamartine i Andersen, ti nevidljivi, neobuhvatni duhovi, koji ne bijahu zemaljski stanovnici poput svetaca, bili su divni simboli čistoće, nevinosti, ideje, raja. U vedrini sunčana dana, u bjelini ljetnih oblačaka ili u sjenama jesenjeg sumraka tadašnji pobožni čovjek nazire anđeoske »likove«, a u šumu blaga vjetra ili šuštanju zavjesa bio je lepet anđeoskih krila. Današnji čovjek živi pod »đavoljim suncem« (Bernanos), i njegova su nebesa beznadno prazna: odlepršaše lakokrila božanska bića, i mjesto svilnog im lepeta krila, osluškuje kobni zuj aeroplana, novovjekih ptica, proizvoda mamona, djece demona.

Ipak bilo bi možda i nepravedno tvrditi, da je jedino današnji čovjek protjerao anđele. Tilgher misli, da se je to započelo Descartesom. On je, kako je lijepo kazao Maritain, »poanđelio« čovjeka, a po zakonima teologije anđeo spoznaje ne razumom, nego običnom intuicijom, ne iskustvom ćutila, nego prirođenim idejama, kojima ga nadahnjuje Bog. Pošto je Descartes prerogative i svojstva anđela pridao čovjeku, ovaj je prestao misliti o anđelima.

Empiristi su također pomogli u rušenju anđela, već time, što istakoše, zapravo povećaše značaj ćutila za ljudsku spoznaju. Sve ono, što ne može biti predmetom ćutila, ne može biti ni spoznato, pa ni anđeli. Osim toga, kad bi anđeli i postojali, kazaše empiristi, oni su lišeni ćutila, t. j. spoznaje u ljudskom smislu riječi, a onda im uzalud i postojanje.

*) Adriano Tilgher: *Moralità.* — Punti di vista sulla vita e sull' uomo. — Roma, Libreria di scienze e lettere, 1938-XVI.

Poslije empirista istakoše se kao protjerivači anđela Hegelovci. Za njih je svijet djelo Duha (i to s velikim D) — veli Tilgher — a očituje se tijekom Povijesti (opet veliko P), sve dok nije došao i do mozga hegelovskog profesora. A zar je ovaj, pita Tilgher, mogao uopće i pretpostaviti opstojnost anđela?!

Prema razlaganjima profesora Stanghettija, koja ovdje potpuno usvaja i Tilgher, anđelima je odlučan udarac zadao evolucionizam. Doktrina, koja je htjela, da je čovjek životinjskog podrijetla, bjelodano, nije mogla dopustiti opstojanje netjelesnih bića poput anđelâ. Za evolucioniste bolje je biti savršen majmun, nego propali anđeo.

Srednji vijek ostaje zlatno doba anđela, bijelih vjesnika i čistih nosilaca zemaljske i božanske ljubavi. Zato srednji vijek nije samo doba anđela, nego i doba Ljubavi.

Jedan moderan filozof bio je osobito zabrinut, veli Tilgher činjenicom, da su ljudi izgubili vjeru u anđele: Auguste Comte. On je u svom djelu Religija čovječanstva, »zanimljivom pokušaju laičke religije«, pokušao zamijeniti izgubljenu vjeru novim kultom anđela čuvara: majke, žene i kćeri. Ali pošto nije imao kćer, posvojio je služavku, a mjesto svoje žene, jedne bivše prostitutke, klanjao se tuđoj ženi. Tako gojaše on kult svojih anđela čuvara... Ali, zaključuje Tilgher, Auguste Comte bio je prije toga u ludnici.

Tako možda opustješe nebesa.

A. Nizeteo

IZ PRIJEVODNE KNJIŽEVNOSTI

Hans Fallada: Sirotinjo — a što sada?
Izdanje: Binoza-svjetski pisci, Zagreb, 1939. Preveo D. Bišćan. Str. 314.

Hans Fallada pročuo se tek u zadnjem deceniju svojim romanima iz socijalnog života, u kojima obrađuje teme momentano najaktualnije, najbliže širokim masama, a u vremenu kad je umirala versailleska Njemačka, počela dizati glavu suvremena nacionalsocijalistička Njemačka, u vremenu previranja i borba između jednoga svijeta, koji nije bio na umoru, nego tek potisnut, dok se novi svijet polako, uporno gurao naprijed do svoje pobjede, do svojih zamaha i djelomičnog oživotvorenja svojih ideala. Borba je to između socijaldemokratske i nacionalsocijalističke Njemačke. U romanu dolazi to previranje do izražaja, a da se gotovo ni jednom riječju ne spominje nijedna strana, ali vidljivo je iz čitave postave romana. Diskretno se tu spominje »racionalizacija«, tek između redaka izbija poznata panika, a čitav je roman uopće izgrađen na bazi zastrašenosti glavnoga junaka u prelaznoj epohi, kad još socijalno pitanje u Njemačkoj nije bilo riješeno na današnji način.

Vanjskom formom roman sliči na tetralogiju s natpisima: »Bezbrižnici« — »U malenom gradu« — »U Berlinu« i »Epilog«. Prvi dio opisuje mladi još nevjenčani par trgovačkog pomoćnika Hansa Pinneberga i zaručnicu Emu Mörschel, koji su se u svojoj bezbrižnosti i mladenačkom poletu zaletjeli — ljubav su svoju posvetili plodom. I početak romana je u znaku socijalnog previranja i konzultiranja: mladi par polazi k liječniku, vraća se od njega »na čistu« s time, da će Ema (nazvana Ovčica) roditi dijete i — što sada? Upoznavanje s njezinim roditeljima, scene u vezi s time, odlazak u mali grad, gdje Pinneberg ima namještenje, prilično detaljan i dobar prikaz odnosa između poslodavaca i triju glavnih namještenika (među njima Pinneberga), kao i mnoštva radnika, odvijanje posla u trgovini žitom, tračevi, zadirkivanja, ogovaranja, puzavost i plašljivost... Otkaz. Beskrajni optimizam Ovčice! Na momente zahvaća autor izvrsno u dosadno zbivanje provincijalnog gradića. Očaj nakon otkaza, pismo Pinnebergove majke, stare kurtizane, u kome ga obavješćuje, da mu je našla namještenje u Berlinu, dolazak u Berlin. Tu počinje padanje niz strminu. Velegrad prikazan tamnim bojama, opis roditeljsko-prijateljskih odnosa i zbilja namještenje, sada u velikoj pomodnoj kući Berlina. Ta velika trgovačka kuća i odnosi u njoj, tipovi namještenika, postupci gospodara, intervencije i t. d. sačinjava dobar majstorski dio romana, koji bi se na temelju toga, što mu je glavnim licem privatni namještenik, a pogotovo na temelju prikazanih odnosa privatnih namještenika, mogao nazvati romanom o privatnom namješteniku.

U Berlinu se mladom bračnom paru rađa i sin. Uz svjetlost i radost javljaju se prvi traci mraka — počinje ista pripovijest s namještenjem, Pinneberg se vrti na ražnju privatnog namješteništva, nikad siguran, da ga ne će u vrlo kratkom otkaznom roku izbaciti napolje, jer... ima mnogo tih »jer«. Psihologija privatnog namještenika dolazi ovdje do potpunog izražaja. To je ujedno više-manje psihologija stotinâ tisućâ malih ljudi, namještenih u modernim privatnim poduzećima, kojima su preplavljena gradska naselja diljem Evrope. Opet se događa — i u velikom gradu, kao i u malom — ono, od čega čitavog svog života strahuje mladi Pinneberg: otkazuju mu, jer nije mogao davati maksimum onoga, što se od njega tražilo, nije za svoje poslodavce izažeo sve, do najmanje kapljice, iako se pošteno i teško trsio, da zaradi kruh.

Katastrofa je neminovna, Pinneberg mora seliti na periferiju Berlina, u vrijeme dok mase radnika čekaju na posao i nad Njemačkom visi oblak socijalne revolucije, koji će za nekoliko godina rastjerati nacionalsocijalistička vojska. Propada. Bijedno se životari, Ovčica krpa imućnicima čarape, pokatkada kapne po koja marka. Iznuren već mjesecima patnje vraća se Pinneberg noću iz grada, redari su ga istjerali, jer mora imati nekakvu ogrlicu... i pada na pragu mizerne kućice oko vrata svoje Ovčice, da ga ona utješi svojim beskrajnim optimizmom i ljubavlju za nj i za sinčića.

Optimistički završetak za roman sa socijalnom problematikom. Međutim autor ne rješava te problematike, on samo iznosi — vrlo uspjelo, ako možda malo preopširno — život jednog pri-

vatnog namještenika, iznoseći sve probleme u vezi s njegovim životom. I naizmjence: čas radosne, čas teške časove, tako da roman naliči čitavom nizu valova, koji zapljuskuju život dvoje ljudi i njihove okoline. Na momente u viru teških svakodnevnih životnih pitanja, na momente opet daleko od te stvarnosti s prekrasnim lirsko-ljubavnim štimungima, autor uspijeva dati roman, koji se čitaoca doimlje čas tmurno, čas radosno i neprestance drži u napetosti. Film života odvija se tu vrlo zanimljivo, pa je potpuno razumljivo, da je roman preveden na osamnaest jezika, a dva je puta i filmovan. I što je vrlo značajno: u dva sasvim oprečna milieua. U Njemačkoj i u Americi. *m. o.*

POSTANAK HRVATSKIH MUSLIMANA

Mehmed Handžić: Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko-hercegovačkih muslimana, Sarajevo 1940.

Poznati sarajevski pisac i ravnatelj Husrevbegove knjižnice Mehmed Handžić štampao je prije kratkog vremena knjižicu pod natpisom »Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko-hercegovačkih muslimana«. Knjižica ima dva dijela. U prvom dijelu govori o vjeri u Bosni i Hercegovini prije Turaka, a u drugom dijelu govori o širenju islama u Bosni i Hercegovini.

U uvodu knjižice pisac ističe, da pitanje bosanske vjere prije dolaska Turaka i pitanje islamizacije Bosne i Hercegovine nije valjano obrađeno, i to radi toga, što su oskudni historijski izvori. Možda bi više svijetla u ta pitanja unijeli turski izvori, možda bi se mogao naći lijep materijal u istambulskim arhivima. Kod nas su neki obrađivali ta pitanja ali uvijek tendenciozno. Naročito se u tome istakla dva srpska pisca: dr. Božidar Petranović i Vaso Glušac. Oba su pisca za svoja djela nagrađena — Petranovićevo djelo od Srpskoga učenog društva u Beogradu, a Gluščevo od Zadužbine Nićifora Dučića. Oba djela imaju tendenciju, da dokažu, da je bosanska crkva bila pravoslavna. I dandanas ih imade mnogo, koji budnim okom prate sve, što se o tom pitanju napiše u pravcu, koji njima ne konvenira, te onda ospu čitav niz uvreda protiv pisca.

Nas, bez sumnje — kaže autor — treba da interesira naša prošlost i da znamo, kada i kako smo primili islam, kao i to, koji su uzroci doveli do toga. Treba da nas interesira i šta smo prije toga bili. To naročito treba danas, kad se tendenciozno stvari prikazuju drukčije i kada se iz takvih pitanja izbija neki kapital. Stoga prije negoli prijeđemo na islamizaciju Bosne i Hercegovine, spomenut ćemo ukratko i o vjeri u Bosni prije toga.

Vjera u Bosni i Hercegovini prije Turaka

U turskim izvorima nema nikakvih opisa o vjerama, koje su bile zastupane u Bosni prije njihova dolaska. Radi toga, ta pitanja mogu rasvijetliti za sada domaći, a naročito latinski izvori.

Po latinskim izvorima vidi se, da je u drugoj polovini 12. vijeka bilo rašireno bogomilstvo u Bosni i Hercegovini. Knez Vukan, mlađi sin Stjepana Nemanje, piše 1199. godine pismo papi Inocencu III., kako ne malo krivovjerstvo niče u Bosni i da je sâm Kulin sa svojom ženom i sestrom i mnogim svojim rođacima u krivovjerstvo zaveo preko deset tisuća kršćana. Na to je papa poslao pismo madžarskom kralju Mirku, u kojemu ga je upozorio na tu pojavu. Povodom toga i bosanski ban Kulin poslao je papi svoje poslanike, koji su ga opravdali kod Sv. Stolice. Papa pošalje u Bosnu splitskog arcibiskupa Bernarda i svog dvorskog kapelana Ivana de Casamaris. U Bosnu je stigao Casamaris i toliko uspio, da su se mnogi bosanski prvaci 1203. godine pismeno odrekli krivovjerstva.

Nemanja je, da bi utvrdio pravoslavlje u svojoj državi, energično iskorjenjivao bogumile. Gonio ih je nemilosrdno, plijenio im je imanja, kažnjavao ih je, čak i spaljivao; njihovu učitelju je dao odrezati jezik. Uništavao je i njihove knjige. Gonjeni bogumili bježali su iz Srbije na sve strane, a najviše ih se spasilo u susjednu Bosnu. (Vl. Ćorović, Istorija Jugoslavije, str. 98.).

Jedni drže, da je glavna vjera bila bogumilska ili patarenska, a Bošnjaci su sebe nazivali »krstjanima«, smatrajući, da je njihova vjera jedina prava apostolska i Isusova vjera. Petranović i Glušac drže, da je u Bosni u glavnom vladalo pravoslavlje. Ovdje ćemo usput iznijeti i treće mišljenje, koje je nastojao poduprijeti dr. Jaroslav Šidak, katolik Hrvat, u svojoj raspravi »Problem bosanske crkve u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca«. Šidak je donekle pobio Gluščevu tezu. On smatra, da bosanska crkva nije pravoslavna, a ne priznaje, da je bila bogumilska. Po njegovu mišljenju bosanska je crkva prava kršćanska crkva, a ne heretička. Ona je u prvim vremenima bosanske državne samostalnosti pripadala rimokatoličkoj crkvi. Ta je veza s rimokatoličkom crkvom bila slaba, te nije mogla izdržati vjersko narodni pokret u 12. i 13. vijeku; stoga je bosanska crkva postala potpuno nezavisna narodna crkva, bez ikakva stranog utjecaja. Dakle, po mišljenju Šidaka, bosanska crkva je ipak nešto samo bosansko; nije to ni pravoslavlje ni katoličanstvo, iako je u početku bila ogranak rimokatoličke vjere. Proto Svetislav Davidović je nastojao pobiti Šidakovu tvrdnju i potvrditi Gluščevo mišljenje, ali bez stvarnih argumenata, u »Bratstvu«, god. XIV., broj 10.—12., koje se štampa u Sarajevu. (Poznato mi je, da je dr. Jaroslav Šidak pripremio za štampu i drugo svoje opsežno djelo o bosanskoj crkvi, koje bi bilo nastavak ili nadopuna prve njegove knjige, koju je izdala Jugoslavenska akademija u Zagrebu 1937. g., Rad, knj. 259. Trebalo bi nastojati, da se i to djelo štampa.)

Napokon na ovom mjestu treba spomenuti i interesantno mišljenje, koje je Vl. Ćorović izrekao o bogumilstvu: »Ovdje nije prilike, da o toj jeresi raspravljamo bliže; naglašavamo samo, da

je pogrešno i u suprotnosti s našim srpskim i pravoslavnim izvorima mišljenje, kao da je bogumilizam kod zapadnjaka krivo shvaćeno ili namjerno rđavo tumačeno pravoslavlje.« (Glasnik Jugoslovenskog prof. društva, knj. XVII., svezak 11.—12., str. 877).

Širenje islama u Bosni i Hercegovini

Sultan Mehmed II. osvojio je čitavu Bosnu u mjesecu svibnju 1463. godine, što tvrdi fojnička kronika. Drugi neki izvori tvrde, da je Bosna pala za 25 dana u 1463. godini.

Da se približno točno odgovori na pitanje, otkuda su i što su bosansko-hercegovački muslimani, treba ustanoviti, koje su vjere bile zastupane i u kojoj brojčanoj snaži u Bosni i Hercegovini pred sam pad tih zemalja pod tursku vlast. Uz to treba promatrati seobu bosansko-hercegovačkog življa iz Bosne i Hercegovine i kolonizaciju stranog življa u Bosnu i Hercegovinu.

Katolička vjera bila je organizirana u Bosni i Hercegovini, postojale su biskupije, samostani i crkve. Moglo bi se reći, da je u to vrijeme u Bosni i Hercegovini bilo oko 30 posto katoličkog pučanstva. I posljednji bosanski kraljevi bili su katolici.

Bogumilska vjera uzela je velikog maha u Bosni i Hercegovini, pa su i mnogi bosanski banovi i vladari bili bogumilske vjere. Može se reći, da je većina tadašnjeg (15. vijek) bosansko-hercegovačkog pučanstva pripadala bogumilskoj herezi. Po svoj prilici oko 60 posto pučanstva priznavalo se bogumilima.

Pravoslavne vjere niti autoritativne pravoslavne crkvene organizacije u Bosni u to vrijeme nije bilo, što priznaje i Vl. Ćorović. I druga povijesna vrela utvrđuju činjenicu, da se o pravoslavnoj crkvi u Bosni prije dolaska Turaka ne zna ništa. Da je zbilja tako, izlazi otud, što o njoj nema nikakvih glasova iz toga doba, dok o katolicima i bogumilima ima sva sila. Sudeći po tome, pravoslavnog pučanstva u Bosni prije pada bilo je možda tek oko 10 posto.

Kad se znade, da su u Bosni prije dolaska Turaka bile zastupane u glavnom dvije vjere (bogumili i katolici), onda je sasvim razumljivo, da su današnji muslimani postali uglavnom od bogumila, i katolika, ali većim dijelom od bogumila, a to zato, što je bogumila bilo mnogo više. Nastojanjem ugarsko-hrvatskih kraljeva i Sv. Stolice vođene su u Bosni križarske vojne protiv bosanskih bogumila, što je napravilo još veći jaz između katolika i bogumila. Iz tih razloga bosanski bogumili su se upravo radovali Turcima, i zato su dobrovoljno prigrlili islam. Ističe se, da je samo 1463. godine u jednom danu primilo islam 36.000 bosanskih porodica. Islam je priman dobrovoljno i milom, što priznaju i hrvatski i objektivni srpski naučenjaci (dr. Ćiro Truhelka, Vl. Skarić i dr.).

Dok su bogumili primali islam, katolici su tražili od turskog osvajača, da im zajamči slobodu kretanja i vjeroispovijedanja, kako bi se spriječilo iseljavanje katoličkog elementa u hrvatsko-dalmatinske krajeve. Zato je sultan Mehmed II. na povratku iz Bosne dao bosanskim franjevcima 28. svibnja 1463. poznatu povelju t. zv. »Ahdnamu« (savezni ugovor), u kojemu naređuje svakome u carstvu (od podanika pa do vezira), da se nitko ne smije miješati u stvari katolika i franjevaca (Crkve, imetak, njihov život), niti ih vrijeđati. Isto tako izričito naređuje u povelji: iz tuđine osobito u moju državu dovoditi ljude dozvoljava im se.

Ovom ahdnamom (čuva se u fojničkom samostanu) sultan je zagarantirao ličnu, imovinsku i vjersku slobodu svojim katoličkim podanicima u Bosni. Ahdnama je najstariji i osnovni privilegij bosanskih franjevaca iz turskog vremena, nju su potvrđivali i svi kasniji turski sultani.

I to je jedan dokaz, da je sultan Mehmed II., kad je osvojio Bosnu, zatekao pored bogumila u glavnom još i katolike.

1389. godine, nakon Kosovske bitke, naselilo se nešto pravoslavaca u Bosni. Iz povelje bosanskog kralja Stjepana Tomaševića vidi se, da je oko 1461. godine nastanjivao u svoju zemlju »Vlahe«. Iza pada Bosne Turci su nastanjivali pravoslavce u Bosni na napuštene zemlje bosanskih katolika. Srpski učenjak Vl. Skarić u svojoj radnji »Porijeklo pravoslavnog naroda u sjeverozapadnoj Bosni« piše:

»Mi smo našli nesumnjivih znakova, da pravoslavni narod, ako ne i sav, a ono dobrim dijelom nije autohton u sjeverozapadnoj Bosni, već došljak s daleka juga... uočili smo pojavu velikih masa pravoslavnog naroda na dalmatinskim i hrvatskim granicama odmah, čim su Turci uzeli Bosnu. Znajući da pravoslavnog elementa nije bilo u tim krajevima, osim nešta Vlaha, koji se javljaju ranije, prirodno bi bilo misliti da se pravoslavni svijet pojavio u sjeverozapadnoj Bosni voljom i dozvolom Turaka.«

Da je pravoslavni elemenat u Bosni danas tako jak, to se ima uglavnom pripisati turskoj kolonizatorskoj politici u onih 415 godina dok su vladali Bosnom (1463.—1878.).

Pogrešno se do sad isticalo, da muslimanski elemenat živi većinom u gradovima. Naprotiv, statistički podaci utvrđuju, da više od dvije trećine — a možda i tri četvrtine — muslimanskog elementa živi na selu.

Mora se uzeti u obzir, da se ipak muslimansko stanovništvo u Bosni i Hercegovini s vremenom smanjivalo i brojčano opadalo. Opadalo je, jer su baš muslimani mnogo stradali u različnim vojnama, koje je vodila Turska. Pa i različite epidemije i kuge mnogo su kosile muslimansko stanovništvo. Osim toga iseljavanje iz Bosne smanjilo je broj muslimana. U seobama u Tursku u posljednjih 60 godina izgubili smo oko 100.000 muslimanskog pučanstva u Bosni i Hercegovini.

Pisac Handžić završava ovim riječima:

Bosansko-hercegovački muslimani su starosjedioci ove zemlje, a ne došljaci. Svojevoljno su napustili svoju staru bogumilsku vjeru i prigrlili

uzvišeni islam iz opravdanih razloga. Bosansko-hercegovački muslimani vole svoju domovinu i svoj narod i za njih se bore, te su prema tome patrioti i nacionalni. Prigovori, da su muslimani anacionalan elemenat, nemaju nikakve osnove. Podloga tim prigovorima je to, što oni, koji ih iznose, razumijevaju pod nacionalizmom ono, što nikako ne spada u ovaj pojam. Krivica je, dakle, kod njih, a ne kod muslimana ponosne Bosne i kršne Hercegovine. *Kasim Gujić*

STOGODIŠNJICA EMILA ZOLE

2. IV. 1840. — 2. IV. 1940.

Denise Leblond-Zola: Zola. Njegov život, njegovo djelo i njegova borba. Izd. Binoza-svjetski pisci. Zagreb, 1940. Str. 253. Preveo D. Klanjčec.

Povodom stogodišnjice rođenja Emila Zole izdao je zagrebački nakladni zavod »Binoza-svjetski pisci« djelo Zoline nezakonite kćerke Denise o Zoli, a s posvetom nakladnika: »Prigodom stogodišnjice rođenja velikog umjetnika«. To je zacijelo prvi slučaj u povijesti hrvatskog nakladništva, da se jedan nakladnik, pobuđen poštovanjem spram jednog velikana, našao ponukanim izdati djelo povodom velikanova jubileja. Međutim taj nakladnik (Ante Velzek) obećava, da će u ovoj godini, godini stogodišnjice Zolina rođenja, izdati i najgrandioznije Zolino djelo »L'assommoir«, pod naslovom »Jazbina«, a u prijevodu Vjekoslava Pavešića i Ivana Gorana Kovačića.

Knjiga Denise Leblond-Zola ima osamnaest poglavlja, u kojima autorica s dostojnim pietetom opisuje djetinjstvo, mladenačko doba i prve pariske godine svoga oca. Opisuje drugovanje s Cezanneom, Maupassantom, Flaubertom, Turgenjevom i t. d., početke literarnog rada, Zolinu borbu i uzdržljivost u velikoj bijedi, kojom se morao probijati, dok nije postao poznat. O svakome djelu svoga oca iznosi zanimljive podatke, sabirane s velikom pomnjom, iznosi način njegova života, slučaj Dreyfus, progonstvo u Englesku, povratak i smrt. Knjizi je na koncu dodan tumač imena. Moglo bi se reći, da je ovo djelo vrlo zanimljiv pogled u radionicu velikoga majstora, kao i profil unutrašnjeg mu života, jer uz mnoštvo zanimljivosti o pojedinim idejama, djelima — kako su nastala i kako su izrađivana — nalazimo u knjizi i vrlo mnogo interesantnih partija o Zolinim prijateljima, kao i detaljno prikazanu dvostruku ljubav Zolinu. Može se reći: izvrsna biografija Zole, njegove borbe i njegovih djela. Kćerka je podigla spomenik svome velikom ocu i završivši ga napisala: »Zola je ljubio istinu. Sam je u svom progonstvu napisao: ljubav prema istini dovela ga je do ljubavi prema pravednosti.

Genijalan mozak, toplo, osjećajno srce, — to je bio Emile Zola.«

Potvrdila je samo riječi, što ih je izgovorio stari skeptik Anatol France nad grobom njezina oca:

»Neki su mu se divili, neki su ga hvalili, neki su ga kudili. Danas, kada možemo da pregledamo njegovu gigantsku strukturu, postaje nam jasnim i duh, kojim je sve to prožeto. To je duh dobrote. Bio je iskreni realista i žarki idealista. Veličina se njegova djela može usporediti jedino s Tolstojem. Umjetnost obaju polova evropskog mišljenja podigla je dva golema idealna grada. To su gradovi velikodušja i mira; no Tolstoj je gradio grad odricanja, a Zola grad rada... Neka kažu, da li je ikada koji čovjek bio teže uvrijeđen, i da li ga je i na čas ostavila njegova silna dobrota, njegova muška sućut, njegova postojanost i pouzdanje... Zola je razotkrio kršenje zakona... Poslužio je na čast svojoj domovini i cijelome svijetu — svojim orijaškim djelom i svojim velikim činom. Treba da mu zavidimo: njegov udes i njegovo vlastito srce pomogli su mu do grandioznog određenja: na jedan čas u njemu se utjelovila savjest čovječanstva«.

Povodom izdanja hrvatskog prijevoda Zoline »Zemlje« napisao je o njem kratki referat prevodilac dr. Ivo Hergešić. Dobro je, da se sada — povodom stogodišnjice rođenja — iznese, što je sve prevedeno od Zole na hrvatski. Ova bibliografija nikako ne pretendira na iscrpnost, jer nisu pregledani časopisi, povremene publikacije i novine, nego treba da se uglavnom dade pregled zasebno izašlih prijevoda Zolinih djela. Bilo bi potrebno izraditi potpunu bibliografiju Zolinih prijevoda, da se vidi zanimanje hrvatskog općinstva za velikog književnika.

U sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nalazimo ovaj popis prijevoda Zolinih djela:

Nais Micoulin, Zagreb, s. a. — *Nais Micoulin*, Sisak, 1931. Preveo Selim Rakošev. — *Četiri dana Jeana Gourdona*, Zagreb. s. a. Preveo Viktor Fink (Salonska biblioteka, sv. 1.) Naslovnu stranu crtao Nikola Pirnat. — *Germinal*, Zagreb, 1923. Preveo Iso Velikanović, Moderna knjižnica. — *Lurd*, Zagreb, s. a. Preveo Ljubo Wiesner, Moderna knjižnica. — *Rim*, Zagreb 1925. Preveo Ljubo Wiesner. Moderna knjižnica. — *Slom*, Zagreb, drugo izdanje 1919. Preveli V. i Z. Moderna knjižnica. — *Jacques Damour*, Sisak, 1931. Preveo Branko Pekarić. — *Noć ljubavi*, Zagreb 1927. Merkurova zabavna knjižnica. — *Novele* (Smrt Oliviera Becaillea, Veliki Michu), Koprivnica 1920. Svjetska biblioteka. — *Njegova Ekselencija Eugen Rougon*, Zagreb, 1924. Preveo Zvonimir Doroghy. Zabavna biblioteka. — *Rad.* 3 knjige. Zagreb, 1934. Preveo August Cesarec. Biblioteka savremenih pisaca. — *San.* Zagreb, 1924. Preveo V. T. B. Narodna knjižnica. — *Tereza Raquinova.* Zagreb, 1922. Preveo Božidar Zajičić. Moderna knjižnica. — *Zemlja. 3 knjige.* Preveo dr. Ivo Hergešić. Zagreb, 1933. Biblioteka savremenih pisaca. — *Svetkovina u Conquevilleu.* Zagreb, 1935. Preveo D. A. (U kolekciji »1000 najljepših novela«). Prevedeno i u »Obzoru«. Prema ovome zagrebačka Sveučilišna knjižnica nema prijevoda Zolinog romana »*Čovjek zvijer*« izišlog u Andrićevoj Zabavnoj biblioteci i »Grijeha abbea Moureta«, koji je izišao u Narodnoj knjižnici. Napominjemo, da je u hrvatskim mjesečnicima i novinama izišlo više Zolinih romana, koji nisu izdani u posebnoj knjizi, kao »Listić Ljubavi«, »Paris« (u »Novostima«), »Novac«) u »Obzoru«), i t. d. O Zoli su pisali veće članke Cihlar-Nehajev, dr. Mirko Kus-Nikolajev, dr. Ivo Hergešić (i jedan separat), i t. d. *(m. o.)*

KULTURNA KRONIKA

IZ HRVATSKOGA KULTURNOG ŽIVOTA

DRAMATIZACIJA VODOPIĆEVE »TUŽNE JELE«. Poznata pripovijetka hrvatskoga književnika i pripovjedača Mata Vodopića (1816.—1893.) »Tužna Jele« objavljena je prvi put god. 1868. (u »Dubrovnik-Zabavnik Narodne štedionice dubrovačke za godinu 1868«), a radi svoje popularnosti u južnim našim krajevima doživjela je više izdanja. Zadnji put izdana je pred nekoliko godina u Dubrovniku s predgovorom dra. Alberta Halera. Prof. Antun Borozan, tajnik pododbora Matice Hrvatske u Dubrovniku i urednik kulturno-političkog tjednika »Dubrava«, dramatizirao je »Tužnu Jelu«. Izvelo je pred nekoliko godina Dubrovačko Kazališno Društvo. Uspjeh je pokazao i današnju popularnost Vodopićeve pripovijesti. Dramatizirati »Tužnu Jelu« nije inače lagan posao radi pomanjkanja žive radnje i dinamike u Vodopićevu djelu, koje se odlikuje štimungima. Borozan je zato svoju dramatizaciju još više obradio i dotjerao, pa je mogao nedavno s većim uspjehom iznijeti na pozornicu. *(m)*

OPORUKA IVANA LUCIĆA najvećeg hrvatskog historičara starijeg vremena, nije bila dosad poznata. Uzalud su je tražili pisci, koji su proučavali Luciusa. Brunelli je iznio, da ta oporuka, pisana god. 1654., više ne postoji. U trogirskom sudskom arhivu, u indeksu sveske oporuka, Lucićevo je ime prekriženo s naznakom, da je tu nema više. Sada je to pitanje riješeno, jer je Lucićevu oporuku našao kustos splitskoga arheološkog muzeja dr. Cvito Fisković. On je u obiteljskom arhivu splitskoga odvjetnika dra. Antuna Cerinea našao nekoliko dokumenata, koji se odnose na Ivana Luciusa (Lucića) i njegovu obitelj. Tako je našao i autentične prijepise dviju Lucićevih oporuka, kao i prijepis oporuke tetke mu Jakobine, koja je umrla god. 1646. Dr. A. Cerineo je potomak bračkih Cerinića, u koje se pretopio rod Lucića, pa su se tako u njegovu obiteljskom arhivu našli i spomenuti dokumenti. Dr. Fisković objavit će kritički u cijelosti sve te dokumente, a o svome nalasku napisao je u uskršnjem broju splitskoga lista »Hrvatski Glasnik« informativni članak »Oporuka povjesničara Ivana Lucića«.

HISTORIJSKO-UMJETNIČKA IZLOŽBA U DUBROVNIKU održana je od 2. do 10. veljače ove godine u palači Sponza. Izložbu je uredio odbor na čelu s drom. Franom Kesterčanekom, koji je priredio i ukusni katalog s prilogom reprodukcije »Krštenja Isusova« od Mihajla Hamzića, dubrovačkoga slikara krajem XV. i početkom XVI. stoljeća. Uspjeh i rezultate izložbe prikazao je sam dr. Kesterčanek u podlisku »Obzora« (broj od 19. veljače 1940.), a stručno je prikazao dr. Cvito Fisković u ožujskom broju časopisa »Jadranska Straža«. Dr. Kesterčanek dao je još zanimljive i korisne preglede u članku »Retrospektivni pogled na historijsku i umjetničku izložbu u Dubrovniku...« (u uskršnjem prilogu »Hrvatskoga Dnevnika«, Zagreb 1940.) *(m)*

HRVATSKI KNJIŽEVNICI U STRANIM JEZICIMA

HRVATSKI PJESNICI U TALIJANSKOM PRIJEVODU. — U Milanu je na kraju prošle godine izišao u nakladi Garzanti zbornik lirike, koji obuhvaća oko 300 pjesnika iz tridesetak različitih književnosti, pod naslovom »Poeti del mondo-Interpretazioni di lirici«. Zbornik je uredio poliglotni prevodilac Massimo Spiritini. U 19. poglavlju te antologije svjetske lirike, koja ima oko 600 strana, zastupano je i hrvatsko pjesništvo. Prevedene su po jedna pjesma, Petra Preradovića (Su, giu per cielo), Dragutina Domjanića (Figurine), Dobriše Cesarića »Na novu plovidbu« (La vecchia nave) i Dragutina Tadijanovića »Balada o zaklanim ovcama«. Na kraju knjige nalaze se kratke karakteristike pojedinih pjesnika. Tu se za Cesarića kaže, da je »vrlo moderan pjesnik, koji u nekoliko poteza znade naslikati sugestivnu sličicu ili majstorski utvrditi živopisan izgled prirode«, a za Tadijanovića, da je »pjesnik socijalne i ljudske inspiracije te neoromantik«. Osim navedena četiri Hrvata, tu su 4 Slovenca (Maister, Kette, Župančič i Golar) i 3 Srbina (Dučić, Ćurčin i Dragoljub Filipović), a dodana je i jedna narodna pjesma.

PJESMA VINKA NIKOLIĆA U ČEŠKOM PRIJEVODU. Praški dnevnik »Češko slovo« donio je u svom broju od 28. siječnja o. g. u prijevodu dra. Vojtěha Měrke pjesmu Vinka Nikolića »O tuzi moje majke«. Pjesma je ilustrirana fotografijom jedne starice i popraćena kratkom bilješkom.

HRVATSKA LIRIKA NA ČEŠKOM. Poznati češki kroatista dr. Vojtěch Měrka razaslao je za ovogodišnji Uskrs svojim prijateljima i znancima, mjesto čestitaka, štampani sveščić prevedenih pjesama s popratnim riječima »Vesele velikonoce preje dr. Vojtěch Měrka, v Moravske Ostrove v březnu 1940.« Od hrvatskih pjesnika zastupani su u tom djelcu: Sida Košutić, Vjekoslav Majer, Vera Luketić i Josip Velebit. Od Slovenaca su zastupani: Vida Taufer, Joža Lovrenčič, Milan Jarc, France Bevk i Pavel Karlin, a od Srba Miloslav Jelić.

HRVATSKI KNJIŽEVNICI NA NJEMAČKOM. Zagrebački dnevnik »Morgenblatt« u svom književnom prilogu od 31. ožujka o. g. donio je u prijevodu Marte Šegulje i Đ. M. Eisena ove radove hrvatskih pisaca: novelu Bože Lovrića »Tragična idila«, novelu Vlade Vlaisavljevića »Kći«, pjesmu Dobriše Cesarića »Šumi more« i pjesmu Vinka Kosa »Škropi rosa« iz zbirke »Vodopad«, o kojoj se sva hrvatska kritika izrazila najpovoljnije.

STRANI GLASOVI O NAMA

PARISKI TJEDNIK O IVANU MEŠTROVIĆU. Ilustrirani pariski tjednik »Paris-Balkan«, u seriji članaka o istaknutim ličnostima jugoistočne Europe, donio je iz pera svog urednika Pompilija Poltanea članak o hrvatskom kiparu

Ivanu Meštroviću. Pisac je prikazao život i rad umjetnika, nabrojio njegova najznačajnija djela i istaknuo njegovu popularnost u cijelom kulturnom svijetu. Uz članak su dodane i reprodukcije Meštrovićevih radova Majka s djecom, Pietà i Karijatide.

ŠVEDI O NAMA. Uskrsni brojevi švedskih ženskih revija donijeli su članke sa slikama iz naše zemlje, koje je napisala književnica Margit Muskat iz Stockholma. Ona je prije dvije godine proputovala našu zemlju, snimila mnoge krajeve i narodne nošnje i već pisala o nama u švedskim novinama i časopisima, osobito o Dalmaciji i Dubrovniku.

VELIKI USPJEH OPERE »ERO S ONOGA SVIJETA« U BERLINU. Na prvoj njemačkoj opernoj pozornici, u berlinskoj Staatsoperi, održana je dne 29. ožujka ov. god. premijera opere hrvatskog skladatelja Jakova Gotovca »Ero s onoga svijeta«, njemački »Ero der Schelm«. Prema pisanju svih berlinskih dnevnika, Gotovčeva opera doživjela je veliki uspjeh. »*Völkischer Beobachter*« piše pod natpisom »Hrvatska legenda« između ostaloga: »Kakva mora biti jedna prava narodna opera, pokazuje na uvjerljiv način Gotovčev »Ero der Schelm«. Narodna legendarna pojava hrvatskog svijeta spojena je u toj operi veoma spretno s uvjerljivom, stvarnom radnjom.. Gotovac je već nekoliko godina poznat u našim koncertnim dvoranama kao veoma sposobni skladatelj svoje zemlje. Uspjeh njegova »Simfonijskog kola« na glazbenoj svečanosti 1935. u Hamburgu jednim je mahom proslavio njegovo ime. Već kroz dvije godine izvode njemačke pozornice njegovu operu »Ero der Schelm«, koja svuda nailazi na jednako srdačan odjek. Pjesma i ples njegove domovine stoje u središtu Gotovčeva stvaranja«. »*Berliner Morgenpost*«: »Nakon što se u Staatsoperi kroz puna dva sata srdačno smijala nad dobrodušnim šaljivdžijom Erom, tim legendarnim nacionalnim vragoljanom, krenula je publika svojim kućama s osjećajem, da već odavna nije doživjela tako divno i zabavno operno veče... Bio je to zaista sasvim veliki uspjeh«. »*B. Z. am Mittag*«: »Bio je to zaokruženi i lijepi uspjeh, koji je jučer ubrala Staatsopera. Punim pravom slavila je publika naročitim oduševljenjem skladatelja Jakova Gotovca. Komična opera Ero der Schelm sjajno je, uspjelo i osvježujuće umjetničko djelo puno temperamenta... Za Gotovca je knjiga Milana Begovića, čiji je kazališni igrokaz upravo prikazan u Weimaru, dala pobudu da razvije blistavo mnoštvo melodija i ritama, koji na svakom koraku tonskog zvuka odaju dalmatinsku narodnu pjesmu.

Dva dana prije premijere Gotovac je pred uzvanicima održao predavanje o »Hrvatskom glazbenom stvaranju«. Svoje predavanje u Berlinu završio je riječima: »Izvedba mog djela u berlinskoj Staatsoperi najveća je počast za moje djelo, za mene kao umjetnika-stvaraoca i naravno za čitavu hrvatsku umjetnost«. *hrv.*

SLOVAČKA ŠTAMPA O MILKOVIĆEVU ROMANU »BUĐENJE«. Bratislavske novine »Slovenska politika« od 14. ožujka ov. god. donosi pod natpisom »Milkovićev roman o hrvatskom slikaru Račiću« ovaj prikaz: »U ediciji Suvremene knjižnice Matice Hrvatske u Zagrebu izašla je knjiga Zlatka Milkovića »Buđenje«, koja prikazuje slikara Josipa Račića, prvog predstavnika čistog impresionizma u hrvatskom slikarstvu. Račić, velika nada hrvatske umjetnosti, učio je slikarstvo na Visokoj umjetničkoj školi u Beču, Münchenu i Berlinu, zatim otišao u Paris, gdje se ubija i gubi svoj mladi talentirani, pun patnja i tragični život. Milković donosi mnogo karakteristika Račićeva života i rada... Umjetnik Račić nije poslušao ovaj glas (da bježi iz Parisa), već je završio svoj triumfalni put na nebo hrvatske umjetnosti i završio dobrovoljnom smrću na Montmartru 21. XI. 1908. (pogrešno!). Roman Zlatka Milkovića sadrži i nekoliko Račićevih reprodukcija (autoportret, Pont-Neuf, Place d'Etoile, Dječak, Boulevard), koje bogato upotpunjuju vrijednu Milkovićevu biografiju »Buđenje«

NOVA IZDANJA

NAJPOTPUNIJE DJELO O LEONARDU DA VINCIU. Organizatori prošlogodišnje milanske izložbe djela Leonarda da Vincia, koja je priređena prilikom 420. godišnjice umjetnikove smrti, povjerili su naročitom odboru, da izradi djelo, koje će sadržavati njegovu definitivnu biografiju i popis svih djela. To je opsežno djelo izišlo u veljači o. g. s predgovorom maršala Badoglia, a obuhvaća oko 40 rasprava, 2.500 slika u tekstu i 12 velikih slika u bojama. Rasprave se dijele na tri skupine: prve se bave umjetnikovim životom i njegovim putovanjima po Italiji i inozemstvu, druge prikazuju njegov slikarski i kiparski rad te utjecaj na suvremenike, a treće objašnjavaju Leonardove prinose znanosti i tehnici.

NOVI ROMAN MIRKA JELUŠIĆA. Ovaj pisac, podrijetlom Istranin, koji živi u Beču i piše samo na njemačkom jeziku, izdao je u nakladi knjižare F. Speidel svoj novi roman s naslovom »Der Soldat«. Kao što je poznato, Jelušićeva djela »Cezar« i »Don Juan« izdala je u hrvatskom prijevodu naklada Binoza-Svjetski pisci.

NAJNOVIJE DJELO TALIJANSKOGA KRALJA. U veljači o. g. izašao je XVIII. svezak djela »Corpus nummorum italicorum«, kojega je autor talijanski kralj Viktor Emanuel III. Poznato je, da se talijanski vladar već od svoje najranije mladosti bavi numizmatikom. Njegova zbirka starog novca broji oko 100.000 komada.

IZDANJA DRUŠTVA SV. MOHORA ZA ISTRU. To je društvo izdalo za g. 1940. četiri knjige: kalendar Danicu, »Mali katekizam« Ivana Pavića, »Selo na obali« Luke Perinića i »Zapečaćene usne« Keesa Meekela. Knjige su štampane u Trstu.

NOVO DJELO O CLEMENCEAU-U. Opsežna literatura o »Tigru« i »Ocu Pobjede« obogaćena

je još jednim vrijednim i originalnim djelom. U »Editions de France« izdao je general Mordacq svoje djelo o Georgesu Clemenceau. General Mordacq bio mu je prijatelj i povjerljiva ličnost puna tri decenija. Dnevni dodir s »Tigrom« god. 1917., 1918. i 1919. omogućio je piscu, da prikaže dokumentarni psihološki portret Clemenceaua.

PRVA SLOVAČKA POVIJEST FILOZOFIJE. Slovački filozof dr. S. Osusky izdao je u Bratislavi djelo u kojemu je sustavno obradio filozofiju u Slovačkoj, a zatim i povijest filozofije ostalih slavenskih naroda. Djelo ima četiri dijela: Stari vijek, Srednji vijek, Novi vijek od humanizma do Kanta i od Kanta do g. 1938. U poglavlju o 19. stoljeću prikazana je i hrvatska filozofija.

SVEZAK TALIJANSKE »OPĆE GEOGRAFIJE« O NAMA. Nakladni zavod Vallardi u Milanu, koji izdaje opću geografiju pod naslovom »Zemlje i narodi« izdao je novi svezak, »Balkanski poluotok i Rumunjska«, što je napisao dr. Elio Migliorini, profesor zemljopisa na rimskom sveučilištu. U tome djelu od strane 40.—100. prikazana je fizička, gospodarska i antropološka geografija Jugoslavije. Pažnja je posvećena i zemljopisu Hrvatske. Naročito je dobro prikazan historijski razvoj te suvremene ekonomske i kulturne prilike Zagreba. Cijelo djelo ima 332 strane, 216 slika u tekstu i 5 zemljopisnih karata izvan teksta.

JUBILEJI I SMRTI

65-GODIŠNJICA ROĐENJA GLUMCA KAČALOVA. U veljači navršio je 65 godina života glumac Vasilije Kačalov, član Moskovskog Hudožestvenog Teatra. Njegov je rođendan svečano proslavljen u cijeloj Rusiji. Zagrebačka publika imala ga je prilike vidjeti i slušati prije dvadeset godina, kada je sa trupom MHT-a gostovao u Zagrebu.

DVIJE OBLJETNICE FRA. MARTINA NEDIĆA. Dne 1. travnja 1810. rođen je, 25. svibnja 1895. umro je u Tolisi u Bosni pjesnik fra. Martin Nedić. Kao župnik u različnim bosanskim mjestima podizao je crkve, škole i samostane. Bio je suradnikom »Danice ilirske« i »Arkiva za povjesnicu jugoslavensku«. Godine 1835. izdao je u Karlovcu »Razgovor koga vile Ilirkinje imadoše u pramaletje g. 1835.« Opjevao je pokret g. 1848. i ratovanje s Turcima g. 1875.—77. Pisao je i u prozi. Pseudonimi su mu bili: Vila Bosanska, Žalovan, Slavoljub Otadžbinović i drugi. *(Ž.)*

25-GODIŠNJICA SMRTI MUSE ĆAZIMA ĆATIĆA. Dne 6. travnja navršilo se 25 godina od smrti pjesnika Muse Ćazima Ćatića. Rodio se 4. ožujka 1879. u Odžaku kraj Dervente. Nakon svršene islamske vjerske škole u Tešnju, polazio je gimnaziju u Carigradu, gdje je naučio turski i arapski, pa je s tih jezika i prevodio na hrvatski. Kada se vratio u domovinu, položio je šerijatsku sudačku školu u Sarajevu. Objavljivao je pjesme u različnim hrvatskim časopisima. Prvu zbirku pjesama izdao je u Mostaru pod naslovom »Pjesme 1900.—1908.« Drugu zbirku uredio mu je A. Hifzi Bjelevac, a izišla je g. 1928. Prilikom otkrića nadgrobnog spomenika pjesniku u Tešnju. O njemu je prvi napisao studiju Hamzalija Ajanović u »Sarajevskom listu«. Godine 1920. izdao je sarajevski »Novi vijek« posebni broj u njegovu čast, a u Hrvatsko-muslimanskom kalendaru za godinu 1930. štampano je nekoliko njegovih pjesama i članak Ahmeda Muradbegovića o njemu. Umro je 6. travnja 1915. u Tešnju.

225-GODIŠNJICA ROĐENJA HISTORIOGRAFA KRČELIĆA. Hrvatski historiograf Adam Baltazar Krčelić rodio se 5. veljače 1715. u Brdovcu kraj Zagreba. Gimnaziju je polazio kod isusovaca u Zagrebu, filozofiju u Beču, a teologiju u Bologni. U domovinu se vratio g. 1738. kao doktor filozofije i teologije. Bio je nekoliko godina župnikom u Selima kod Siska, zatim prefekt u zagrebačkom sjemeništu, rektor Hrvatskoga kolegija u Beču i napokon zagrebački kanonik. Umro je 28. ožujka 1778. u Zagrebu i pokopan u katedrali. Napisao je oko šezdeset djela, od kojih je samo deset štampano za njegova života. Od tih su najvažnija: »De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae praeliminares« i »Povijest zagrebačke stolne crkve«. U rukopisu je ostavio oko pedeset djela u vezi s historijom, od kojih je zagrebačka Akademija znanosti i umjetnosti izdala samo »Annuae«, njegove memoare od g. 1749.—67. Pisao je samo latinskim jezikom. Svoju veliku i vrijednu knjižnicu darovao je g. 1777. zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji, i ona je temeljem današnje sveučilišne biblioteke u Zagrebu. *(Ž.)*

STOGODIŠNJICA ROĐENJA LAVOSLAVA VUKELIĆA. Ovaj se pisac rodio 20. ožujka 1840. u Gornjem Kosinju u Lici. Pučku školu i gimnaziju polazio je u Senju, a trogodišnji upravni tečaj u Beču. Kao upravni časnik služio je u mnogim mjestima nekadašnje Vojne Krajine. Kada je ona raspuštena, bio je kotarski pristav, a od g. 1875. županijski podtajnik u Sv. Križu Začretju. Tu je i umro 26. ožujka 1876. Sve do smrti surađivao je u hrvatskim časopisima i almanasima, kao što su »Lada«, »Danica«, »Naše gore list« i »Vijenac«. Napisao je i preveo oko 100 pjesama i pet crtica iz krajiškog života. Prevodio je s ruskog, poljskog i talijanskog. Njegov pobratim Bude Budisavljević sabrao je u knjigu sve njegove radove i izdao s opširnim životopisom pod naslovom »Književno cvijeće Lavoslava Vukelića« u Zagrebu 1881. *(Ž.)*

10-GODIŠNJICA SMRTI DRA. MATKA LAGINJE. Dne 18. ožujka navršilo se 10 godina od smrti dra. Matka Laginje. Rođen je 10. kolovoza 1852. u Klani kod Kastva. Gimnaziju je polazio na Rijeci, a pravo u Zagrebu i Grazu. Kao upravni činovnik služio je u mnogim istarskim mjestima. Bio je zastupnik istarskih Hrvata u pokrajinskom saboru u Poreču i u carevinskom vijeću u Beču. Nakon svjetskog rata preselio se u Zagreb. Bio je povjerenik Narodnog vijeća za Istru, a biran je i u prvu beogradsku skupštinu. Od veljače do prosinca g. 1920. bio je banom Hrvatske, Slavonije i Međimurja. Umro je u Zagrebu. Uz politički rad, bavio se i književnošću. Njegova su važnija djela: »Basne, prekrojene po-

glavito za hrvatski puk u Istri« (Kraljevica, 1876.), »Istarske pričice«, preštampane iz »Vijenca« i »Ćirilo-Metodskog kalendara«, pučki igrokaz »Šilo za ognjilo«, štampan istom g. 1918., »Hrvatske pjesme, što se pjevaju po Istri i Kvarnerskih otocih«) (1880.) i »Kastav grad i okolica« (Trst, 1889.). Pravne rasprave štampao je u zadarskom časopisu »Pravo«. Na njemačkom je objavio brošuru »Österreich und die kroatische Frage«. Mnogi njegovi politički govori izišli su u brošurama. Povodom 10-godišnjice smrti istarska su društva održala zadušnice i komemoracije, a tjednik »Istra«, koji izlazi u Zagrebu na hrvatskom i slovenskom jeziku, izdao je posebni broj, posvećen uspomeni dra. Matka Laginje, sa prilozima hrvatskih i slovenskih kulturnih radnika, rođenih u Istri.

UMRO PROF. AUGUST LANGHOFFER. Dne 29. ožujka umro je u Zagrebu umirovljeni sveučilišni profesor dr. August Langhoffer. Rođen je 17. travnja 1861. u Kisaču kraj Novog Sada. Gimnaziju je polazio u Novom Sadu i Osijeku, a sveučilišne nauke u Zagrebu i Jeni. Službovao je kao srednjoškolski profesor na Rijeci, u Bakru, Senju, Osijeku i Zagrebu. Od g. 1901. do 1927., kada je umirovljen, predavao je zoologiju na filozofskom fakultetu zagrebačkog sveučilišta. Kao zoološki stručnjak bavio se uglavnom entomologijom i dipterologijom. Napisao je mnogo znanstvenih rasprava i članaka o kukcima u našim i njemačkim časopisima i publikacijama. Svoju doktorsku dizertaciju »Beiträge zur Kenntnis der Mundteile der Dipteren« štampao je u Jeni g. 1883. Mnogo njegovih radova štampano je u »Radu« Hrvatske akademije znanosti, koja je izdala i njegovo popularno-znanstveno djelo »Crveni nametnici s osobitim obzirom na čovjeka«. Izdao je i popularno djelo »Liječenje biljem«. U dokolici bavio se floristikom, turistikom i filatelijom.

»STOPAMA OTACA«. Pod tim naslovom izašlo je peto godište almanaha hercegovačke franjevačke omladine u izdanju Zbora franjevačke bogoslovske mladeži »Bakula« u Mostaru. Ovogodišnji almanah (str. 246) ima karakter jubilarnoga izdanja prigodom 30-godišnjice »Bakule«, pa je više priloga u vezi s time. Almanah se dijeli na četiri dijela: I. »Bakula« u prošlosti i sadašnjosti«; II. »Hercegovina i Hercegovci«; III. »Franjevački duh i život« i IV. »Domovini i kulturi«. Spominjemo kritički historički prikaz o »Franjevačkim školama u Hercegovini« od dra. fra Dominika Mandića; studiju »Patriotsko i religiozno obilježje Sitovićeve latinske gramatike (1713.) od prof. fra Arkanđela Nuića (str. 76-100), te članke »Podrijetlo naših guslara« od fra A. Vrdića i »Hrvatstvo starih naših pisaca dalmatinske Hrvatske« od A. R. Buerova. *(m)*

»Hrvatska Revija« izlazi pomoću Matice Hrvatske. — Vlasnik izdavač i urednik: Dr. Blaž Jurišić, Zagreb, Vrhovac 19a. — Umjetnički uređuje: Vladimir Kirin. — Tisak Zaklade tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, Frankopanska ul. 26. Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželićeva ul. 2. — Cijene za pretplatu: na godinu 200 d, za članove Matice Hrvatske i đake 180 d. — Uprava: Zagreb Matičina ul. 2. telef. 3382. — Uredništvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisma.

ČASOPISI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU:

Beograd: Matica rada. — Metalurgija. — Soko. — Srpski književni glasnik. — Umetnički pregled. — Umetnost i kritika.

Borovo: Izbor najboljih savremenih članaka.

Cetinje: Zapisi.

Chicago: Jugoslavenski glasnik.

Dubrovnik: Hrvatski jug.

Fiume: Termini.

Lwów: Kwartalnik Historyczny. — Ruch słowiański.

Ljubljana: Dom in svet. — Ljubljanski zvon. — Radio Ljubljana. — Sadašnjost. — Sodobnost. — Umetnost. — Naš val.

Makarska: Nova revija.

Olomouc: Časopis vlasteneckého spolku musejního. — Filosofická Revue.

Paris: Réalités Françaises.

Praha: Československo-jihoslovanská revue — Slavia

Sarajevo: Glasnik društva Prosvete. — Muslimanska svijest. — Napredak. — Novi Behar. — Pregled. — Prosveta.

Sofija: Italo-Blgarsko spisanije. — Izkustvo i kritika. — Otec Pajsij. — Slavjanski vesti. — Zlatorog.

Split: Glasnik primorske banovine. — Jadranska straža. — Jadranski dnevnik. — Podmladak Jadranske straže.

Sušak: Mornar. — Primorje.

Varaždin: Hrvatsko jedinstvo.

Vilna: Kalosьse.

Visoko: Franjevački vijesnik.

Zagreb: Alma Mater Croatica. — Arhiv Jugoslovenske Narodne obrane iz Južne Amerike. — Bogoslovska smotra. — Ekonomist. — Hrvatica. — Hrvatska prosvjeta. — Hrvatska smotra. — Hrvatska tamburica. — Hrvatski akademičar. — Hrvatski jezik. — Hrvatski narod. — Hrvatski planinar. — Hrvatski radiša. — Hrvatski ženski list. — Izraz. — Književnik. — Luč. — Napredak. — Nova Hrvatska. — Nova riječ. — Obitelj. — Obrtnički vjesnik. — Preporod. — Priroda. — Radnički glasnik. — Roditeljski list. — Seljačka sloga. — Sfinga. — Sklad. — Zabavnik. — Vegetarizam. — Život.